

Alf Prøysen som pedagog

En drøfting av Sirkus Mikkelikski

Stine Prøysen

Mastergradsoppgave i nordisk språk og litteratur

Universitetet i Bergen

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium

Våren 2021

Å, dette forskrekkelige sirkuset til Mikkel rev, jeg tror ikke dere tenker på noe annet for tiden.

- Frøken Kråke i *Sirkus Mikkelikski*

Innhold

Ta imot applaus.....	5
1. Innledning	6
1.1. Folks oppfatning av Prøysen og behov for å undersøke det pedagogiske ved hans gjerning.....	6
1.2. Prøysen som rikskjendis.....	9
1.3. Prøysens verk i vår samtid.....	11
2. Resepsjon	12
2.1. Prøysens plass i norsk litteraturhistorie.....	12
2.2. Prøysens plass i barnelitteraturhistorien.....	16
2.3. Historisk-biografisk forskning.....	19
2.4. Akademisk forskningsarbeid.....	21
3. Pedagogikk i perspektiv	25
3.1. Pedagogikk da Alf Prøysen gikk på skolen (1920-tallet)	26
3.2. Pedagogikk da <i>Sirkus Mikkeliški</i> ble skrevet (1950-tallet)	31
3.3. Pedagogisk tankegang i dag (2020-tallet)	32
4. <i>Sirkus Mikkeliški</i>.....	35
4.1. Fra teaterstykke til bok.....	35
4.2. <i>Sirkus Mikkeliški</i> som bok	42
5. Nøtteliten – en vimsete ertekrok?	44
5.1. Nøtteliten i teaterversjonen og sangen	45
5.2. Nøtteliten i boken.....	52
6. Bolla Marie Piggsta – som alltid spør sitt hjerte	55
6.1. Bollas rolle i teaterversjonen og sangen.....	56
6.2. Bolla i bokversjonen	61
7. Helene harefrøken – en jålete sirkusprimadonna?	64
7.1. Helene harefrøken i teaterstykket.....	65
7.2. Helene harefrøken i bokversjonen.....	68

8. Ola rådyr – bikarakter med bærende rolle	71
8.1. Ola rådyr i teateret	72
8.2. Ola rådyr i boken	74
9. Burre bamse – skogens prins som bikarakter	80
9.1. Burre bamse i teaterversjonen	80
9.2. Burre bamse i bokversjonen	81
10. Mikkel rev – sleiping med sirkus-svepe?	87
10.1 Mikkel rev i teaterstykket	87
10.2. Mikkel rev i boken.....	88
10.3. Reven og kråka.....	90
11. Frøken Kråke – menneskenes beskytter	96
11.1. Frøken Kråke i teaterstykket.....	96
11.2. Frøken Kråke i boken.....	99
12. Avslutning	105
Bibliografi	108
Sammendrag (norsk)	114
Abstract (engelsk)	115
Vedlegg A: Prøysenstatuene	116
Vedlegg B: Siste side	117
Vedlegg C: Forsiden av de ulike bokutgivelsene av <i>Sirkus Mikkeliški</i>	118
Vedlegg D: Bolla promoterer kvalitet	119
Vedlegg E: Karakterene fra <i>Sirkus Mikkeliški</i> på forbrukerprodukter	120

Ta imot applaus!

En lyt fel nevne dom som fortjene en liten takk da, ratt, som man ville sagt i Ringsaker.

Den første jeg vil nevne er min veileder ved Universitetet i Bergen, Christine Hamm, som med kyndig hånd har leid meg av gårde langs den akademiske stien når jeg har hatt lyst til å ta kreative avstikkere. Tusen takk for at du ville begi deg på denne reisen sammen med meg!

Inge Eidsvåg, uten deg hadde jeg ikke turt å kalle Prøysen - min farfar - for pedagog. Takk for at du viste meg så tydelig at han også var nettopp det. Tusen takk for inspirasjon til selve mastergradsoppgaven, for den lange samtalen vår på Prøysenhuset, for bøkene du har sendt meg og oppmuntringen du ga meg fra første stund.

Professor Ole Karlsen ved Høgskolen i Hedmark, tusen takk for bøker og gode råd, og for at du tok deg tid til meg! Til skuespillerne Jan Erik Berntsen og Mami Nøddelund - takk for at dere ga meg et innblikk i hvordan det var å bokstavelig talt opptre i Sirkus Mikkeliški. Jeg setter stor pris på at dere ville dele erfaringene deres med meg. Ragnhild Ellefsæter, min personlige dialekt-konsulent fra Ringsaker: jommen skar du ha takk!

Til mine gode barn, David og Julie, - takk for alle lesestunder vi har hatt sammen med dyrene i *Sirkus Mikkeliški!* Ved å lese og synge for dere, har jeg oppdaget farfars forfatterskap igjen og igjen. Takk for gleden dere viser over litteratur. – Og takk til Julie for sidetallshjelp!

En annen som gleder seg stort over litteratur, og spesielt over Prøysens kunstnerverk, er min samboer Kjartan. Takk for utrettelig oppmuntring og for at du alltid gleder deg over det jeg skriver!

Tante Elin, all kunnskap og informasjon du sitter på har jeg alltid hatt stor glede av. Nå har jeg også dratt akademisk nytte av alt du har delt med meg opp igjennom årene. Takk for alle bøkene du har nappet ut av bokhyllene dine og som nå får fylle mine, og tusen takk for oppklarende opplysninger om farfars barndom, forfatterskap og liv.

Pappa - Alf Ketil - du skal ha stor takk. Det er lett å se for seg hvordan Prøysen var som far, med omsorg, utømmelig tålmodighet og med vittige og alltid treffsikre replikker. Du har det samme. Gjennom deg, farmor og tante Elin har jeg alltid hatt en *farfar* i Alf Prøysen, selv om jeg aldri fikk møtt ham. Og mamma - takk for alle gangene du leste og sang for meg da jeg var liten og for korrekturlesing av oppgaven!

Den største takken skal nok allikevel Alf Prøysen selv ha, og denne takken vet jeg ikke hvordan jeg skal få festet til papiret. Det har vært en sann glede å fordype meg i den litterære arven etter farfar på denne måten, og det er en arv jeg mer enn gjerne deler videre.

1.1. Folks oppfatning av Prøysen og behov for å undersøke det pedagogiske ved hans gjerning

Hva forbinder du med Alf Prøysen? Spørsmålet vil gjerne få mange til å trekke på smilebåndet. De ser ham for seg med den rosemalte gitaren i fanget og husker stemmen hans fra radioen. De forbinder Prøysen med noe koselig, lunt, med hedmarksdialekt, julestemning eller solskinn og sang og barnetimen for de minste. En bestefar for hele landet. Andre vil trekke frem hvordan han skildret sosial urettferdighet og standsforskjellene på bygdene, eller hvordan han tok parti med dem som var dårlig stilt i samfunnet. En småfolkets dikter. Mange har sett gjennom idyllen i verkene hans og fått med seg samfunnskritikken eller den skarpe tonen som ligger og lurder under overflaten, varsomt innpakket i en ironisk kommentar eller en lun replikk. De har sett hvordan han ser rett gjennom mennesker og viser frem laster og dyder, uten å moralisere. *Hva med pedagog?* Her ville nok mange tenkt seg om før de svarte.

Selv har jeg mange ganger møtt reaksjoner på at jeg heter Prøysen til etternavn, men fordi dialekten min ikke er fra Ringsaker (den er ikke engang fra østlandet), kobles ikke slektskapet umiddelbart. Når det er blitt oppklart at Alf Prøysen er min bestefar, har jeg ofte fått spørsmål om hvordan jeg viderefører arven etter min farfar. *Du synger vel, du som er barnebarnet til Prøysen? Ikke det? Nei, men du spiller vel noe?* Jo, jeg er glad i musikk. Og så er jeg svært glad i å lese og skrive. *Ja, ser man det! Og du er lektor i skolen. Da bruker du vel din farfars tekster i undervisningen?* Det jeg kanskje kunne svart på disse spørsmålene, er at i tillegg til at svært mange av tekstene hans er høyst aktuelle den dag i dag, mener jeg at Prøysen kan ha mye å tilby meg som pedagog. Hans innsikt i barnesinn og hans evne til å ta barn (og voksne, for den del) på alvor, er noe jeg ønsker å utforske nærmere. Vi vet at Prøysen var svært godt likt av barn, men hvorfor var han det? Hadde dette noe med hans holdning til barn å gjøre, og hans holdning til pedagogikk? Kan man som pedagog ta lærdom av hans tekster, enda han formelt sett ikke var pedagog selv?

Barnetimen for de minste, hvor Prøysen hadde faste innslag fra 1952, skulle opprinnelig være et tilbud med pedagogisk innhold for de yngste lytterne. Lauritz Johnson fikk i oppgave å lage barneprogrammene, noe flere andre i radioen så på som et prestisjenederlag. Da en kollega spurte om han virkelig ville lage tøv for barna, ble Johnson fast bestemt på at barna skulle få et godt tilbud (Horn 1997, 201-202). Barnepsykolog Åse Gruda Skard var en ivrig forkjemper for det pedagogiske innholdet i programmet, og den første tiden (fra 1947) ble det kun ansatt førskolelærere. Lauritz Johnson hentet etter hvert inn Thorbjørn Egner, Alf Prøysen og Anne-Cath. Vestly, og disse tre «erobret programposten med solid

publikumssuksess» (Vold 1999 i Bache-Wiig (red.), 108). I og med at Barnetimen skulle ha et pedagogisk innhold, ble Prøysen mer eller mindre ufrivillig *pedagog*. Han hadde et stort barnepublikum hver eneste sending, og han kommuniserte med barna gjennom radioen. Dette er en nokså spesiell pedagogisk situasjon, der man ikke kan se mottakerens reaksjoner og dermed heller ikke får mulighet til å oppklare eventuelle misforståelser.

Gunvor Risa skriver i *Analyse og vurdering av barnelitteratur* (1993) at det er et faktum at barnebøker tradisjonelt er blitt oppfattet mer som pedagogikk enn som litteratur (Risa 1993, 7). Dette går tilbake til 1600-1700-tallet, da barneboken skulle opplære og oppdra. Barneboken blir sett på som en spesiell form for pedagogisk tekst, og tekstens oppdragende verdi blir det viktigste (Risa 1993, 8). Igjen blir Prøysen, som skrev barnebøker, pedagog, enten det var frivillig eller ufrivillig. Han gikk ikke selv inn for å bli pedagog, han studerte ikke pedagogikk, men hans egne erfaringer fra skolehverdagen kommer til syne i flere av tekstene hans, og dette kan være med på å nyansere drøftingen av de pedagogiske aspektene i *Sirkus Mikkeliški*.

Pedagogikk er, i likhet med Prøysen-litteraturen og forskningen på hans forfatterskap, et svært omfattende fagfelt, så her vil det heller ikke være mulig å komme innom alle forfattere og kategorier. Det er derfor nødvendig å avgrense bruken av pedagogikk-teori til et utvalg pedagoger og å la fokus være på pedagogikk slik vi oppfatter den i dag, sammenlignet med hvordan man oppfattet pedagogikk da Prøysen selv gikk på skolen på 1920-tallet, og på 1950-tallet da *Sirkus Mikkeliški* ble til.

Sirkus Mikkeliški ble først satt opp som teaterstykke (1954) på Det Norske Teatret og ble senere gitt ut i bokform (1963). Boken kan leses som en uskyldig barnebok med bilder av søte dyr, der barnlige lesere lett kan settes inn i konteksten. Handlingen i boken er lagt til en skole i skogen, der frøken Kråke er læreren og elevene er Nøtteliten, Bolla pinnsvin, Helene harefrøken, Burre bamsegutt og Ola rådyr¹. Sammen må de prøve å løse en konflikt og dyrebarna, eller elevene, får være heltene i fortellingen². Konflikten oppstår idet Ola rådyr blir tatt til fange av sirkus-skurkene Ruski og Snuski som skal dressere ham til å opptre i sirkus Salto. Mikkeli rev er også med i fortellingen, og han er på jakt etter ekte mennesker til å opptre i sitt eget sirkus – Sirkus Mikkeliški. Her oppstår også en interessekonflikt; Ola rådyrs største drøm er å få opptre i sirkus. Nå er han ønsket av både menneskene og Mikkeli. Hvert

¹ I teaterversjonen er dyrenes etternavn skrevet med stor forbokstav, til forskjell fra bokversjonen, der de er skrevet med liten. Jeg har valgt å forholde meg til bokversjonen i skrivemåten, i og med at folk i dag sannsynligvis kjenner bedre til bokversjonen enn teatermanuskriptet. Unntaksvis er det brukt stor bokstav, og da er det i direkte sitat fra manus.

² Flere mennesker er også med i fortellingen, men disse vil ikke bli viet mye oppmerksomhet i denne avhandlingen. Jeg vil konsentrere meg om karakterene som er en del av dyrekollektivet.

dyr i historien er gitt sine egne karakteristiske trekk, noe som gjør det lett for barn å skille karakterene fra hverandre.

Gunvor Risa i *Analyse og vurdering av barnelitteratur* (i *Litteratur for barn* 1993) peker på at en kompleks fortellerstruktur kan balanseres mot et enkelt persongalleri. "Ei fortelling som har ein tydeleg hovudperson, er enklare å ta til seg enn ei historie med fleire, likeverdige personar. Og det er ikkje fordi ein klar hovudperson nødvendigvis blir ein identifikasjonsfigur, men fordi han blir "tråden" i ei elles uoversiktleg handling" (Risa 1993, 13). Videre skriver hun at det gjerne kan være snakk om et barnekollektiv med en klar leder eller forgrunnsfigur der flokken bak fungerer som et ekko. Dette kan ikke sies å være tilfelle i *Sirkus Mikkelski*, der barnekollektivet består av egne, unike individer. Prøysen hadde stor respekt for barn og tok dem på alvor. Det er derfor nærliggende å tro at Prøysen har individualisert karakterene for å la dem beholde sin egenart og vise leseren at alle er ulike og unike på hver sin måte. Det faktum at karakterene er dyr, gjør det også lettere for barneleseren å skille dem fra hverandre. Risa mener at i den grad barneflokkene blir individualisert, skjer det oftest i form av rollefunksjoner i handlingen, som den modige, den redde, den oppfinnsomme, og lignende. Dette gjør at handlingen ikke blir så komplisert som den i utgangspunktet så ut til å bli (Risa 1993, 13). Hvorvidt dette gjelder for *Sirkus Mikkelski*, kan være opp til hver enkelt leser å bedømme. Man kan imidlertid argumentere for at Prøysen tillegger de ulike karakterene egenskaper som skiller dem fra hverandre, samtidig som de utfyller hverandre og blir helt avgjørende egenskaper i det som er konflikten i historien, nemlig å befri Ola rådyr samtidig som Mikkels rev skal få ha sirkuset sitt. Det er jo tross alt Mikkels sirkus som har gitt navn til historien.

Alle dyrenes iboende egenskaper blir fremhevet som viktige av Prøysen. Hvis man som lærer klarer å overføre dette til klasserommet med elever, vil man kanskje kunne se hvilke positive egenskaper hver enkelt elev har. Man må gjerne tenke nytt omkring de relativt negativt ladde adjektivene *vimsete*, *distré*, *forsiktig*, *stolt* og lignende, slik at elevene får brukt dette til eget og andres beste, slik frøken Kråke gjør når hun sender dem ut på oppdrag.

I teaterstykket *Sirkus Mikkelski*, foregår handlingen også i relativt stor grad på dyreskolen, men til forskjell fra boken, er det to barn som har hovedrollene her, selv om det til slutt er dyrene som ordner opp. Uansett om man i sin tid så teaterversjonen eller om man i dag leser boken, vil den barnlige tilskuer eller leser få inntrykk av at handlingen er ment for barn og at det hele foregår i en verden barn kan leve seg inn i med karakterer som er basert på dyr som barna kan ha sett i det virkelige liv.

Jeg kommer til å diskutere de pedagogiske aspektene i både teaterversjon og bokversjon, og selv om de mange steder kunne ha vært slått sammen, vil jeg skille mellom de to versjonene og diskutere dem parallelt. Historien endret seg i tråd med sjangeren, og overgangen fra

dramatisk tekst (teaterstykket) til episk tekst (bokversjonen) innebærer at forfatteren vil måtte ta i bruk andre pedagogiske grep. I mitt tilfelle er bokversjonen av større interesse enn teaterversjonen, fordi skolen og pedagogikken på skolen er mer i fokus i bokversjonen. Når dyrene får være hovedpersoner, får Prøysen vist frem samspillet mellom dyreskole-elevne i mer detalj, og det kommer tydeligere frem hvordan frøken Kråke opptrer som pedagog. I teaterversjonen er det imidlertid slik at forfatteren kan bruke sceneapparatet for å vise frem noe for det barnlige publikum, men teaterversjonen – som også har *regler og rim og simsalabim* i tittelen – dreier seg i større grad om viser og karakterer barna kjenner fra Barnetimen for de minste.

Med utgangspunkt i dette, forsøker jeg i denne avhandlingen å undersøke følgende problem: På hvilken måte realiserer Prøysen seg som pedagog i *Sirkus Mikkeliški*? Jeg håper med dette å kunne eksemplifisere hvordan Prøysens forfatterskap er preget av en pedagogisk impuls. I forlengelsen av dette vil jeg også mer konkret spørre om man kan lære noe om pedagogikk av Prøysen? Er det slik at en lærer kan finne inspirasjon hos Prøysen når han skildrer frøken Kråke i hennes møte med elevene?

- Og for å si som Prøysen selv gjorde i innledningen til boken om *Sirkus Mikkeliški*: *Men det er lenge før vi kommer [dit], så det er vel best vi begynner med begynnelsen, så får du være med på alt sammen.*

1.2. Prøysen som rikskjendis

Alf Prøysen, som opprinnelig het Olafsen til etternavn, ble født 23. juli 1914. At han vokste opp på en husmannsplass i Ringsaker, er det mange som vet. Mange vet også at han var griskokk og fjøsrøker, men at han aller helst ville skrive. Sin litterære debut fikk han i 1945 med novellesamlingen *Dørstokken heme* og han var aktiv frem til sin død 25 år senere. I løpet av disse årene skrev han rundt 750 lørdagsstubber³, romanen *Trost i taklampa* (1950), som ble satt opp som skuespill (1952), omgjort til film (1955) og som ble den første originalskrevne norske musikal (1963), han skrev andre skuespill som *To pinner i kors* (1954) og *Hu Dagmar* (1964), sanger som “Du ska få en dag i mårå” (1963), “Julekveldsvisen” (1951) og “Slipsteinsvalsen” (1964), dikt som “Eventyr” (1964) og “Møte” (1964), noveller som for eksempel “Fin-lampa på Rogne” (1945) eller “Kniven” (1945), oversatte eller gjendiktet

³ Prøysen skrev for Arbeiderbladet i 20 år, og her hadde han fast spalteplass hver lørdag. Derfor kalles disse stubbene “Lørdagsstubber”. Noen ganger sto et dikt eller en sang på trykk, og til sammen produserte han over 800 tekster til Arbeiderbladet.

tekster som bokserien Tidens Gullbøker⁴ eller *Gåsemorboka*, og laget radio- og tv-program som Barnetimen for de minste, Søndagsposten eller Romeo Clive og Kanutten. I tillegg tegnet han, han skrev tekster for revyer, blant annet studentrevyen *Ad Undas*, eller optrådte for Tysklandsbrigaden, han diktet konfirmasjonssanger på bestilling, sanger til ulike jubileum (for eksempel til Den Norske Forfatterforening) eller da Tromøy-broen skulle åpnes. Prøysen var også slagerkomponist sammen med Bjarne Amdahl med «Tango for to» (1957), som ble en stor internasjonal suksess. Prøysens tekster er oversatt til mange ulike språk, ikke bare europeiske, men også russisk og japansk, for å nevne noen. Bøkene om Teskjekjerringa alene er oversatt til 23 språk, og den første boken kom på svensk i 1956, og den engelske utgaven kom allerede i 1959.

Prøysen ble etter hvert en svært kjent kulturpersonlighet, ikke minst takket være de utallige opptredener i massemediene radio og TV, - som på den tiden fungerte som samlende for folket, i og med at alle hørte på samme radiokanal eller så på de samme programmene på NRK TV. I et programblad fra Det Norske Teatret for skuespillet *Sirkus Mikkeliški*, står det at en minsteklassing uten å nøle svarte på spørsmålet fra læreren: Hvem er den mest kjente mannen i landet? - Det er Alf Prøysen!⁵

I 1970 ble Prøysen tildelt Norsk kulturråds ærespris like før han døde, Kultur- og kirkedepartementets hederspris for barne- og ungdomslitteratur posthumt (denne prisen er bare delt ut denne ene gangen) og Ringsakers ærespris. Det er ført opp to statuer av Prøysen, også dette etter hans død. Begge er laget av billedhuggeren Sivert Donali. Den ene står ved Præstvægen og er noe av det første man møter når man skal til Prøysenstua og Prøysenhuset⁶. Den andre står i Nittedal⁷ og ble avduket av Kong Harald i 2001. Det er også laget flere byster av Prøysen, og en av disse står i hallen på Det Norske Teatret. Det finnes en Teskjekjerring-statue på Tromøya, hvor Prøysen hadde sitt sommerhus. I 1997 ble det bygget et Prøysenhus på Ringsaker, og i 2013 startet man byggingen av et nytt Prøysenhus. På Prøysens 100-årsdag i 2014 ble det nye Prøysenhuset åpnet. Dette er et nasjonalt kultursenter til ære for Alf Prøysen, og det ligger et steinkast unna hans barndomshjem

⁴ Om lag 60 bøker ble gjendiktet av Prøysen, og Tidens Gullbøker ble trykket i omtrent en million eksemplarer. Prøysen får mye av æren for bøkernes suksess (Birkeland, Risa og Vold 1997, 153).

⁵ Programbladet er i privat eie, men forsiden kan ses på side 38.

⁶ Statuen ble opprinnelig plassert ved Prøysenhuset den gangen huset stod ved E39 og ble avduket i 1984.

⁷ Denne ble først plassert på det som fikk navnet Prøysentorget i Nittedal, utenfor leilighetene og butikkene ved Mo-senteret. I 2019 bestemte kommunen seg for å flytte statuen til Flammen kulturhus. Den står ved inngangen til kulturhuset og man kan se statuen fra hovedveien. (Se vedlegg A for bilder av statuene.)

Prøysenstua, som ble fredet i 2018. Utenfor NRK ble det avduket et minnesmerke til ære for Prøysen i 1971, og han mottok en rekke priser for sitt forfatterskap både i Norge og i Sverige.

Ordet multitalent blir gjerne brukt i sammenheng med Alf Prøysen. Han var bosatt i Nittedal den siste delen av sitt liv sammen med sin kone, Else (1916-2015), og sine to barn, Elin Julie (1949-) og Alf Ketil (1951-). Alf Prøysen er gravlagt i Æreslunden på Vår Frelsers gravlund i Oslo.

1.3. Prøysens verk i vår samtid

I de senere årene har Sandnes Media gjort flere av Prøysens barnesanger om til tegnefilmer, for eksempel "I Bakvendtland", "Helene Harefrøken" og "Kyllingen". Disse er blitt vist på NRK ved flere anledninger. Fantefilm laget spillefilm av historien om "Snekker Andersen og Julenissen" i 2016. Filmen ble sett av over 500.000 på kino og ble nominert til beste barnefilm og folkets Amanda før Amandapris-utdelingen i 2017. I 2019 kom filmen "Snekker Andersen og Julenissen: Den vesle bygda som glømt at det var jul". Denne ble en av de tre mest sette norske filmene i Norge i 2019, og den fjerde mest sette totalt (ifølge årboken til Film og Kino 2019), med over 415.000 besøkende/publikummere før jul (premiere 8. november)⁸. En av Prøysens sanger blir sterkt forbundet med det å få nye muligheter, å se lyst på ting, og at ting vil bli bedre. Sangen er «Du ska få en dag i mårå», og denne ble blant annet brukt av Visit Norway i 2020⁹ i det som for mange var en tung tid preget av isolasjon og frykt, for å markere at ting vil bli bedre og for å gi folk håp. Uttrykket «med blanke ark» fra samme sang blir brukt både som navn på TV-serie og i folks dagligtale. Prøysen og hans forfatterskap er altså fortsatt aktuelt gjennom flere medier.

Sirkus Mikkelikski er særlig interessant sett fra et pedagogisk perspektiv i og med at handlingen i stor grad er lagt til en dyreskole og vi møter elever og læreren deres. Dermed er dette verket et godt utgangspunkt for å se på det pedagogiske aspektet ved Prøysens forfatterskap, mener jeg, og det er heller ikke gjort noen større forskning på dette verket. Jeg har valgt å studere pedagogiske grep - bevisst eller ubevisst - som kommer til syne i denne historien, og jeg kommer til å konsentrere meg om frøken Kråke i møte med dyrene, inkludert Mikkel rev, selv om han ikke er hennes elev. Frøken Kråke må i stor grad forholde seg til Mikkel foran sine egne elever, og det kan være interessant å undersøke om hun opptrer

⁸ "Kaptein Sabeltann" hadde til sammenligning 250.000 publikummere samme år. "Askeladden i Soria Moria Slott" hadde omtrent 257.000. "Kaptein Sabeltann" hadde premiere i september og "Askeladden" i august, så begge hadde lengre spilletid.

⁹ Publisert på nett 31.03.2020 av Visit Norway

annerledes i møte med en voksen enn med barn. I arbeidet med denne oppgaven har jeg hatt samtaler med skuespillere som opptrådte i Sirkus Mikkeliški på Det Norske Teatret, samt med pedagog Inge Eidsvåg. Gjennom hele livet har jeg fått inntrykk hvordan Alf Prøysen var som menneske gjennom min far, tante og farmor, og fra andre som kjente ham personlig. I den grad forskningsarbeidet krydres av innhold fra disse samtalene, vil det komme tydelig frem at dette er informasjon fra private samtaler og ikke selve forskningen.

2.1. Prøysens plass i norsk litteraturhistorie

Alf Prøysens litteratur har gjerne blitt delt mellom hans litteratur for barn på den ene siden og hans litteratur for voksne på den andre, selv om flere hevder at det stort sett er underordnet, da de fungerer like godt for publikum i alle aldre (for eksempel Stegane, Vinje og Aarseth i *Norske tekster*, 1998). I de litteraturhistoriske oppslagsverkene er det litt uenighet om hva som har vært "viktigst" i Alf Prøysens forfatterskap. Mens Torhild Viken i *Norske klassikere* spør seg selv om det kanskje var som visedikter Alf Prøysen nådde lengst (Viken 1985, 422), kan det virke som om Per Thomas Andersen i *Norsk litteraturhistorie* mener det var Barnetimen som var det mest avgjørende for Prøysens suksess (Andersen 2001, 452).

I 1970-årene, etter at Prøysen døde, foregikk det, ifølge Viken (1985) mye "enøyd lesing og låghalt fortolkning av forfatterskapet" (Viken 1985, 423). Viken mener at forfatterbildet media skapte av Prøysen, forenklet det faktiske, slik at mange gikk glipp av hva Prøysen egentlig prøvde å fortelle oss. Mange så på Prøysens tekster som ufarlige, morsomme og lune, i stedet for å se på Prøysens bruk av humor som det litterære våpenet det var. Under humoren lå det alltid flere lag av dypere mening, og dette var det mange som ikke var i stand til å se. I årene etterpå har man nyansert bildet av Prøysens forfatterskap i litteraturhistorien, og han blir kreditert for å ha et mangfoldig, rikt og sammensatt forfatterskap, samt at han innehar en særstilling i norsk litteratur (Viken 1985, 423). I de tidligste litteraturhistoriske verkene er det gjerne hans viser for voksne, hans tekster om standsforskjellene på Hedmarken, hans bruk av dialekt eller hans innsats for barn gjennom radio og TV som får størst fokus.

Prøysen opptar kanskje ikke stor plass i de rene litteraturhistoriske oppslagsverkene, til tross for sin store litterære produksjon. I Per Thomas Andersens *Norsk litteraturhistorie* er Prøysen omtalt på ni sider, som i seg selv ikke er lite, men til sammenligning har Henrik Wergeland fått plass på 32 sider og Bjørnstjerne Bjørnson på 42. Samtidig blir det fremhevet at det

knappt finnes noen norsk forfatter som har hatt slik opplagssuksess som Prøysen (Andersen 2001, 452).

Det at Prøysens lyrikk ikke er viet så stor plass i litteraturhistorien, kommenterer Andersen (2001) på følgende vis: “[S]om versediktning har de ikke det pretensiøse og patetiske preget som tradisjonell diktsamlingslyrikk ofte har. Dette er sannsynligvis grunnen til at de ofte ikke har fått den plass de fortjener i norsk lyrikkhistorie” (2001, 452-453). Andersen mener videre at Prøysen ble offer for fordømmen om at gitar og humoristisk folkelighet ikke hørte med til den seriøse forfatters kjennetegn (2001, 430). “Bare Alf Prøysen har solgt sine vers i større opplag enn Wildenvey” (Andersen 2001, 377). *Drengstu'viser* (1948) ble solgt i 120 000 eksemplarer i løpet av utgivelsesåret (Andersen 2001, 452), allikevel er det gjerne hans innsats i radioen og tekstene for voksne (*Dørstokken heme*, *Trost i taklampa* og *lørdagsstubbene*) som opptar størst plass i litteraturhistorien for såkalt “voksenlitteratur”.

Av litteraturhistoriene som ble utgitt mens Prøysen fortsatt levde, nevnes han i Dales *Norsk litteraturhistorie for gymnaset* fra 1965. Det er ikke stor plass han får, men han blir nevnt som en av de få humoristene etter krigen. “Alf Prøysen har skrivi skjemtsamt-ironiske romanar frå Hedmark, men er særleg ein ypparleg visediktar” (Dale 1965, 226). Mer enn dette står det ikke om Prøysen, og det som sto, var heller ikke særlig dyptgående. I Herman Ruges utgave fra 1961 (*Norsk litteraturhistorie for gymnaset*) er ikke Prøysen nevnt. Dette kan være med på å tydeliggjøre at Prøysen ikke ble fullt ut verdsatt som forfatter mens han ennå levde.

Beyer og Beyer har gitt ut flere utgaver av *Norsk litteraturhistorie*. I deres utgave fra 1963 er ikke Prøysen nevnt, og i utgaven fra 1970 blir Prøysen kun nevnt ved at enkelte av hans verk blir ramset opp i forbindelse med bygdedikning (Beyer og Beyer 1970, 386 og 398). I *Norsk litteraturhistorie* fra 1978 plasseres Prøysen blant de sosialrealistiske forfatterne etter krigen, der “husmannsgutten Alf Prøysen” står i en særstilling (Beyer og Beyer 1978, 422). “Han skulle bli best kjent for sine vise- og barnebøker, men han debuterte med en liten novellesamling, *Dørstokken heme*” (Beyer og Beyer 1978, 422). Prøysen høster ros for sine verk, og også i denne litteraturhistorien blir han fremhevet som småkårsfolkets dikter, en “øm og lun humorist”, samtidig som han var “[d]en store visedikteren i etterkrigsårene” (Beyer og Beyer 1978, 446). Dialekten og visene blir skrevet om, og det blir hevdet at Prøysen mer enn noen annen har bidratt til å “gjenoppvekke visediktingen her i landet” (Beyer og Beyer 1978, 446). I femte utgave av Beyer og Beyers *Norsk litteraturhistorie* (1996) er Prøysen viet omtrent nøyaktig like stor (eller like liten) plass som i utgaven fra 1978.

Stegane, Vinje og Aarseth har i sin antologi samlet lyrikk fra 1500-tallet til i dag i *Norske tekster. Lyrikk* (1998). I denne lyrikkhistorien er det plukket ut fire viser av Prøysen: “Steinrøysa neri bakken”, “Hæin Lars æ på Hamar”, “Du ska få en dag i mårå” og “Vise for

gjerne jinter” (Stegane et al. 1998, 551-555). Den korte teksten om Prøysen som kunstner plasserer Prøysen i kategorien *visedikter og visesanger*, uten at hans vide forfatterskap ellers blir nevnt. Det er riktignok en lyrikkhistorisk oversikt, så romaner og noveller hører ikke hjemme her, men barnevisene hans har heller ikke fått plass i denne oversikten.

Tordis Ørjasæter har flere ganger gitt ut *Barn og bøker*, og i 1996 ga hun ut en ny versjon sammen med Toril Bang Lancelot. Dette verket er, ifølge baksideteksten, ment som en “veiviser inn i moderne barne- og ungdomsbøker for foreldre, lærere, bibliotekarer og andre som vil vite mer om denne spennende og viktige delen av vår litteratur”. Her blir altså barnebøker sett på som viktige, enten de består av fortellinger eller rim og regler. Prøysens *Alle barns rim og regler* fra 1951 nevnes i *Barn og bøker* (1996, 29-30). Her har Prøysen gjendiktet tekster til norsk fra det som opprinnelig var *The Tall Book of Mother Goose* (*Gåsemorboka*). Ellers i *Barn og bøker* blir Teskjekjerringa og Geitekillingen nevnt, sammen med illustratørene i de ulike utgavene. I forbindelse med Teskjekjerringa blir Prøysens fortellerevner trukket frem: “Alf Prøysen hadde eventyrfortellerens evne til å formidle: slik er teskjekjerringa, slik gikk det til. Han er bare den som forteller det videre til barna” (Lancelot og Ørjasæter 1996, 153). Til slutt er “Julekveldsvisa” tatt med som et eksempel på at julens kristne budskap er overført til en annen virkelighet (Lancelot og Ørjasæter 1996, 175).

Ivar Havnevik har i *Den store norske diktbogen* fra 2005 valgt ut norske dikt fra urnordisk tid til 2000-tallet, noe som vil si dikt fra 18 århundrer. Han har plukket ut dikt som skal være representative for “det beste” i sin samtids lyrikk (Havnevik 2005, 23). Syv dikt av Alf Prøysen har fått plass i Havneviks dikthistorie: “Hu Klara på Dal”, “Kjæm du i kveld”, “Eventyr”, “Lomnæsvisa”, “Romjulsdrøm”, “Hu Mari” og “Spelldåsen”. Det første diktet (“Hu Klara på Dal”) handler om drømmen om å komme seg bort fra landsbygda, for så å komme tilbake og vise hvor langt en har nådd. Slik minner det om *Trost i taklampa*. I de andre diktene er det tematikk som kjærlighet og flørting (“Kjæm du i kveld”), døden (“Eventyr”), mørke tanker og selvmord (“Lomnæsvisa”), hverdagslig slit og indre strid (“Hu Mari”), respekt for menneskeverdet (“Spelldåsen”) og drømmen om barndommens gleder (“Romjulsdrøm”). Felles for alle diktene som er plukket ut, er at de bærer preg av å være skrevet for voksne.¹⁰ Prøysens barneviser har altså ikke fått plass i Havneviks dikthistorie.

Havnevik peker på at det foregår en stor debatt i våre dager om hvorvidt sanglyrikk og dikt som er skrevet med tanke på resitasjon har like stor litterær verdi (noe han mener de har), og han hevder at Prøysens visetekster står sentralt i denne debatten (Havnevik 2005, 457). Med

¹⁰ “Romjulsdrøm” blir gjerne sunget av barn som går julebukk, eller fremført av barn på skoleforestillinger, men den skiller seg allikevel fra Prøysens “typiske” barneviser, som “Lillebrors vise” eller “Blåbærturen” og er nok høyere ansett hos voksne enn hos barn.

tanke på diktene Havnevik har valgt ut i hele oppslagsverket, kan man tolke det slik at han mener barnevisene generelt ikke hører hjemme blant dikt med stor litterær verdi.

I *Norske klassikere* fra (1985) portretteres store norske kunstnere innen litteratur, billedkunst og musikk fra 1600-tallet frem til slutten av 1900-tallet. Prøysen blir portrettert av Torhild Viken, og hun skriver at Prøysen allerede i 1950-årene ble regnet som “vår mest folkekjære dikter” (Viken 1985, 415). Selv om Nils Johan Rud, som var redaktør i Arbeidermagasinet, anmeldte Prøysens debutbok *Dørstokken heme* i rosende ordelag, var ikke alle litteraturvitere overbevist fra starten. Viken kommenterer det slik:

Alf Prøysen måtte riktignok vente på anerkjennelsen fra si samtids profesjonelle boklesere. Kanskje hadde dette sammenheng med Alf Prøysens valg av språkform og litterære genre. Det forledet flere til å tro at tekster som var enkle og direkte - og dertil morsomme! - neppe kunne romme andre verdier enn flyktig morskap. Men Alf Prøysen sto på trygg grunn. Han videreførte og foredlet ei kulturform [...] som tålte å vente på den fulle verdsettelsen (Viken 1985, 416).

Viken trekker frem “Jørgen Hattemaker”, “Så seile vi på Mjøsa”, “Æille har et sysken-bån på Gjøvik” og “ikke minst visa som etter hvert måtte regnes som vår nye nasjonalsang *Du skal få en dag i måra*” (1985, 422). Viken omtaler hans roman *Trost i taklampa* (1985, 419-421), hans litteratur om standsforskjeller på Hedmarken, og det at han ga de svake i samfunnet en stemme. Han ga husmannsfolket følelser, tanker og lengsler, skriver Viken, og legger til at det tidligere hadde vært folk på “betraktelig avstand fra husmannsgrendas indre liv” som hadde nedtegnet hvordan livet der var (1985, 416). Prøysen blir omtalt som opphavsmann til begrepet “blåklukkevikua” (Viken 1985, 417), og Viken nevner Prøysens viser for barn og historiene om Teskjekjerringa, men vier ikke barnelitteraturen hans mye plass i *Norske klassikere*.

Det at han brukte sin egen hedmarksdialekt har også fått plass i de litteraturhistoriske verkene. “Ei dialekt som forsynte sine brukere med en ordknapp og slående karakteriseringsevne, et helt spesielt reservoar av under- og overdrivingsformer, hint, antydninger og omskrivingsmåter, - av Alf Prøysen kalt “hedmarksk fæintkjæft”. [...] Alf Prøysen tok i bruk hele det ringsakerske språket, gjorde ord som knapt kunne sies til skriftspråk. Og som vi vet, et språk som heller ikke er fattig når det følelsesvare skulle fanges i ord” (Viken 1985, 418).

Fidjestøl et al. omtaler Prøysen i *Norsk litteratur i tusen år. Teksthistoriske linjer* (1996). Her blir Teskjekjerringa trukket frem som det viktigste Prøysen skrev av prosalitteratur for barn (s. 592). Visesang uten moralske påminnelser og dialektbruk blir nevnt, og det samme blir

Barnetimen for de minste og Lørdagsbarnetimen. I denne litteraturhistorien blir Prøysen, Egner og Vestly omtalt mye om hverandre, og det er lite som står om Prøysen alene.

Jan Erik Vold er blant dem som tidlig uttalte at man burde ta Prøysens litteratur på alvor, blant annet i sitt essay "Jeg ville så gjerne si noe fint om Prøysen" (1975), og han har senere redigert en samling av Prøysens stubber. Her kommenterer han hvor liten plass Prøysen har fått i litteraturhistorien, til tross for at han var «elsket av folket [...], ettertraktet, forgudet, noe man ikke hadde hatt maken til» (Vold (red.) 2014, 1159). Prøysen fikk riktignok Kulturrådets ærespris i 1970, men ikke før han lå på dødsleiet. Når man ser på Prøysens plass i litteraturhistorien, støtter det Vivi Ekstrøms påstand om at barnebokforfattere sjelden tas seriøst i litterær sammenheng (Ekström 1994, 68). Hun tar til orde for at barneboken, denne «litteraturens stebarn» bør tas på høyeste alvor (Ekström 1994, 177).

2.2. Prøysens plass i barnelitteraturhistorien

Selv om omfanget av Prøysens kunstnerverk i litteraturhistorien er varierende, har han imidlertid en selvskreven plass i oppslagsverkene om barnelitteratur. Her blir visene, eventyrene og ikke minst hans innsats i *Barnetimen* fremhevet. I *Norsk barnelitteraturhistorie* er han viet plass på 23 sider, noe som er langt mer enn de fleste andre forfatterne som er omtalt i verket, og i Sonja Hagemanns *Barnelitteratur i Norge* blir han enda grundigere omtalt.

I trebindsverket *Barnelitteratur i Norge* (1978) skiller Sonja Hagemann mellom litteratur inntil 1850, fra 1850-1914, og litteratur fra 1914-1970. Prøysens litteratur hører hjemme i det sistnevnte verket, som interessant nok har nøyaktig Prøysens leveår i tittelen, og her ser det ut som Alf Prøysen er blitt tildelt mest plass av alle forfatterne som er nevnt. Hagemann fremstiller Prøysen biografisk, samtidig som hun tar for seg hans litterære produksjon, fra det aller tidligste som kom på trykk.

En fornyet interesse for Prøysens tekster, ulike roller og posisjoner vokste frem på 1970-tallet, og på 1980- og 90-tallet ble det gitt ut artikkelsamlinger som analyserer Prøysens verk. Sonja Hagemann mener i sin litteraturhistorie at Prøysens innsats for barn gjennom 30 år til en viss grad kom til å skygge for hans litterære verk for voksne (Hagemann 1978, 238). Det er tydelig å se at Prøysens litterære kvaliteter blir verdsatt i Hagemanns barnelitteraturhistorie, enten hun skriver om tekstene for barn eller for voksne. Hagemann er av den oppfatning at Prøysens anerkjennelse som *dikter* kom i seneste laget. Hun mener

Prøysen først og fremst vil leve videre som visedikter, også i barnas verden, selv om hans stubber og eventyr også har sin verdi (Hagemann 1978, 247).

Hagemann kommer også innom *Sirkus Mikkelikski* i barnelitteraturhistorien (1978), der hun peker på slektskapet til oldtidens dyrefabel og serverer moralen i historien. Videre forklarer hun at Prøysen gir dyrene sine personligheter og replikker, slik at barna vet hva de kan vente seg. Hun karakteriserer Bolla pinnsvin som “den grimme og oversette, hun som alltid spør sitt hjerte. Stort finere kan en ikke skildre forsmådd kjærlighet for de allerminste” (Hagemann 1978, 247). Utover dette, kommenterer hun ikke det pedagogiske aspektet ved fortellingen. Forholdet mellom teaterversjon og bok blir heller ikke kommentert, men det blir informert om at historien først ble satt opp på Det Norske Teatret. Hagemann legger til at Prøysen for første gang nådde til topps i den departementale premieringen med *Sirkus Mikkelikski*, og det samme gjorde illustratør Hans Normann Dahl (Hagemann 1978, 247 og 320). Året etter (i 1964) ble *Den grønne votten* premiert både for illustrasjoner ved Borghild Rud og Alf Prøysens tekst.

Sonja Hagemann fremhever imidlertid at det er bøkene om Teskjekjerringa som først og fremst gir Prøysen en plass i prosalitteraturen for barn (Hagemann 1978, 247-248).

Historiene om Teskjekjerringa blir også derfor nokså grundig behandlet i Hagemanns litteraturhistorie. Hagemann poengterer at Prøysen selv tolket sin diktning så overbevisende ekte, og at enkelte småstubber for barn med tiden vil gli bort når han ikke lenger selv kan tolke dem. Hun mener allikevel at det med tiden fortsatt vil være “gull nok igjen til å gjøre ham fortjent til den sentrale plass i etterkrigstidens norske barnelitteratur som jeg her har prøvd å gi ham” (Hagemann 1978, 251).

Ruth Jenssen er en av bidragsyterne i *Litteratur for barn* (1993), og her påpeker hun at barnebokforfatterne fikk lite omtale i litteraturhistorien tidligere: “Helt fram til 1970-årene omtales ikke barnebokforfatterne i norsk litteraturhistorie, bortsett fra når de gjennom sitt forfatterskap for voksne kvalifiserer for omtale” (Jenssen i Birkeland og Risa 1993, 147). Først gjennom Sonja Hagemanns trebindsverk *Barnelitteratur i Norge* blir de synlige som gruppe med seriøst forfatterskap. “De første spede spirer til en original barneboklitteratur omfattet i hovedsak pedagogiske og oppbyggelige skrifter” (Jenssen i Birkeland og Risa 1993, 147), skolebøker, naturhistorie, religiøse lesestykker, og så videre. Disse ble ofte skrevet av skolefolk og geistlige som hadde ansvar for barns opplæring.

I *Norsk barnelitteraturhistorie* (1997) av Birkeland, Risa og Vold blir Prøysens innsats med å oversette og gjendikte Tidens Gullbøker viet plass. Gjennom Barnetimen la Prøysen og Vestly grunnen for den episodiske barnefortellingen, og de innledet dermed en ny æra i norsk småbarnslitteratur (Birkeland, Risa og Vold 1997, 171). Prøysen, Egner og Vestly

dominerte barnetime- og barnebokfeltet i mange tiår. “Med allsidig begavelse og stort entertainertalent slo de tre gjennom hos hele familien [...] og bidro dermed til å utvide barnekulturens rammer; de plasserte den i et større kulturelt fellesrom” (Birkeland, Risa og Vold 1997, 171). Videre blir det vektlagt at de tre hadde bakgrunn i teater og musikk og at “effektiv fremstilling, levende dialog og musikalitet var deres litterære byggesteiner” (Birkeland, Risa og Vold 1997, 171). Det er interessant å merke seg at innholdet i historiene eller den litterære kvaliteten historiene holder, ikke er nevnt i litteraturhistorien i denne sammenheng. Man har fokusert på fremføringsevnen heller enn hva som ble fremført.

Litt senere i samme litteraturhistorie blir Prøysen viet større plass alene. Her går Birkeland, Risa og Vold nærmere inn på tematikk, form, oppbygging og motiv i barnevisene, som for eksempel “Å huttetuttetei”, “Kveldssang for Laffen” eller “Teddybjørnens vise” (1997, 181-182). De nevner også at han skapte forlagshistorie med sin prosa- og visedebut med *Dørstokken heme* (1945) og *Drengstu'viser* (1948). Han blir omtalt som multimediafenomen og eventyret og visa var hans sjangre. “Alf Prøysen hadde på flere måter en unik og paradoksal posisjon i norsk litteratur på 1950-tallet: Han var en språklig pioner i sin litterære anvendelse av dialekt, han var småårsfolkets talerør, ofte med skarp ironi - og han kunne vise til en publikumssuksess av dimensjoner” (Birkeland, Risa og Vold 1997, 181). I samme litteraturhistorie blir de ulike sjangrene han arbeidet med nevnt, en del av visene og bøkene, og det blir sagt at han var “landets første familiekjendis”. Videre står det at han på kort tid var “kjent og elsket over hele landet, av ung og gammel. Etter at han døde, bare 56 år gammel, ble han tildelt ærefulle priser og ble gjenstand for studier og analyser” (Birkeland, Risa og Vold 1997, 181). Altså ble han ikke i særlig stor grad forsket på mens han levde, og det er først i ettertid at hans litteratur har vært gjenstand for seriøs forskning.

Historiene om Teskjekjerringa får relativt stor plass i *Norsk barnelitteraturhistorie*. Her kommer man inn på en av Teskjekjerringas replikker “Jeg er lita som ei skje, men jeg skal klare meg for det”. Dette er “en anvendelig devise for alt småfolk og handler i vid forstand om selvbevissthet og krav på respekt for sin egenart, og målbærer dermed et gjennomgangstema i hele Prøysens forfatterskap” (Birkeland, Risa og Vold 1997, 186). Birkeland, Risa og Vold skriver videre at barnesynet hos Prøysen inneholder tendenser som brøt klarere frem med en ny forfattergenerasjon i barnelitteraturen fra 1970- og 80-årene. “Prøysen levde med de store suksesser og salgstall, samtidig som hans litterære form, hans valg av målform - og hans trubadur-stil - lett gjorde at han ble plassert på et sidespor i den litterære institusjonen” (1997, 187). Birkeland, Risa og Vold sier at først da Prøysen tok tradisjonsstoff i bruk i regler og småfortellinger, ble han vurdert som kulturformidler.

2.3. Historisk-biografisk forskning

Etter Prøysens død i 1970, begynte de første biografiene om hans liv og virke så smått å komme. Nils Johan Rud, en nær venn av Prøysen, har redigert mange utgivelser av Prøysens verk, og i forordet til *Alf Prøysen forteller* (1975) stiller han spørsmålet "Er Alf Prøysen så snill en dikter som vi vil ha ham?". Etter dette utsagnet ble det kanskje lettere for andre å se gjennom det "snille" i Prøysens diktning og se alvoret som ligger bak. Knut Fjæstad, som var en god venn av Prøysen og som dessuten var den som fikk Prøysens første dikt på trykk, utga *En dag i måra: unge år med Alf Prøysen* i 1979, og dette var det første større biografiske arbeidet om Prøysen¹¹. Utover 1980-tallet økte biografiene i omfang, selv om kvalitet og grundighet kan diskuteres.

Helge Hagen og Dag Solberg presiserer i forordet til *Med en fiol bak øret. En bok om Alf Prøysen* (1984) at de ikke har til hensikt å analysere Prøysens litterære eller politiske betydning, men at de forsøker å finne ut hvordan det kunne ha seg at husmannsgutten fra Præstvægen "ble hele folkets personlige eiendom" (Hagen og Solberg 1984, 5). Denne ble utgitt det samme året som Prøysen ville ha fylt 70 år, og forsøker å la leseren bli bedre kjent med trubaduren, dikteren og fortelleren Prøysen.

Alf Prøysens datter, Elin Prøysen, har bidratt på flere områder når det gjelder å belyse Prøysens liv og virke. I 1989 ga hun ut *Pappa Alf*. Boken tegner et personlig bilde av hvordan Prøysen egentlig var, og hvordan forholdet hans til familier, venner og kolleger var. Bakpå boken kan man lese at Elin Prøysen viser den nære sammenhengen mellom Prøysens bakgrunn og menneskesyn og den litteraturen han skapte. Personlige tegninger, brev og fotografier er tatt med i boken, så vel som minner hun har av og med sin far¹².

Torhild Viken og Jan Haug ga ut *Alf Prøysen. Et portrett i tekst og bilder* i 1989, med nytt opplag i 1990. Denne boken fungerer som en rikt illustrert biografi, der første halvdel av boken består av fotografier av Alf Prøysen. Det er også en hel del bilder av Prøysen med familie, kolleger og barn han optrådte for. I bildetekstene får man et biografisk innblikk i Prøysens liv og virke. Andre halvdel av boken består av et utvalg Prøysen-tekster fra hans forfatterskap.

¹¹ Boken inneholder personlige brev og tegninger Fjæstad har fått av Alf Prøysen.

¹² Elin Prøysen ga ut *Alf Prøysen. Da jeg var liten* i 1997. Utgangspunktet for boken er fem barnetimer, og teksten er redigert av Elin Prøysen. Denne er tilpasset et barnlig publikum og forteller om Prøysens oppvekst. Kjell E. Midthun har illustrert boken.

I 1992 ga Ove Røsbak ut *Alf Prøysen. Præstvægen og Sjustjerna*, som blir betegnet som en biografi. Røsbak møtte aldri Prøysen selv, men på baksideteksten står det at han prøvde å se Prøysen for seg og leve seg inn i Prøysens liv i denne boken. De faktiske hendelsene, som for eksempel da Prøysen selv døde, er fortalt med replikker og hva personene tenkte, selv om det ikke finnes noen referanser på dette, og det heller ikke var vitner til stede som har snakket med Røsbak.¹³ Enkelte hendelser i boken er helt åpenbart oppdiktet. Boken kan klassifiseres som den type biografi, der en kreativ skrivemåte er valgt i håp om å vekke interessen for den omtalte¹⁴.

Litteraturhistorikeren Knut Imerlund har skrevet en rekke artikler om Prøysens liv og virke. Han var leder i Prøysens Venner i flere år og bidro med til sammen 118 fagartikler i medlemsbladet PrøysenVennen, ifølge minneordet hans i samme medlemsblad (2011). Han var også redaktør for årboken til Prøysens Venner. I 2002 ble boken *Graset er grønt for ælle. Ei bok om Alf Prøysen* publisert, og her er Imerlund redaktør. Boken består av artikler fra flere bidragsyttere, deriblant Einar Økland, Henning Hagerup, Vidar Sandbeck, Aksel Sandemose, Geir Vestad og Elin Prøysen. I 2005 ga Imerlund ut boken *Rau skulle kjolen vara*, som inneholder artikler om Alf Prøysen og hans forfatterskap. I forbindelse med 100-årsjubileet for Prøysens fødsel skulle det gis ut en biografi om Alf Prøysen. Knut Imerlund, som var særlig kjent for sine artikler og bøker om Prøysen, hadde jobbet lenge med biografien. I 2011 døde imidlertid Imerlund, og arbeidet ble ikke fullført.

I forbindelse med Prøysenåret 2014, ga Stein Erik Lunde ut *Dra krakken bortåt glaset. Ei bok om Alf Prøysen*. Det kan virke som det er ungdommen som er målgruppen for denne biografien, da den er lettlest og ikke går så dypt inn i hvert emne, den har relativt lite tekst på hver side og inneholder fargerike illustrasjoner.

Prøysen skrev i et brev til sin venninne Anne-Cath. Vestly at man selv måtte skrive om sine liv, ellers kom det så mange rare mennesker etterpå og skrev. Etter min mening er det fortsatt hans egne erindringsfortellinger *Det var da det og ikke nå* (1971) og *Muntre minner fra Hedemarken* (1959) som gir best innsikt i hans oppvekst, i tillegg til intervjuer han har gjort med NRK. I intervjuene forteller han gjerne helst om barndom, oppvekst og tidlig voksen

¹³ Prøysens kone, Else, og barna, Elin og Ketil, er tillagt replikker og tanker i ulike situasjoner som ikke er forenlig med hva de selv har fortalt meg som barnebarn, datter og niese, og Røsbak har aldri snakket med Ketil.

¹⁴ I 2014 ga Ove Røsbak ut en ny utgave av biografien. Grunnen til at han ga ut en ny versjon av boken, var at han ville ha med sin tolkning av Prøysens legning. Røsbak mente å ha belegg for å si at Prøysen hadde en draging mot samme kjønn, og at man derfor måtte se på hele hans forfatterskap i lys av dette. Disse påstandene skapte en veldig debatt i mediene da de ble fremmet i 2004, der mange kjente personer tok del i debatten.

alder, og Elin Prøysens bøker om pappa Alf som familiefar er et fint supplement til hans egne selvbiografiske fremstillinger.

2.4. Akademisk forskningsarbeid

Av akademisk forskningsarbeid om Prøysens forfatterskap er det lite å finne fra tidlig på 1970-tallet. Det ble skrevet en hovedfagsoppgave ved universitetet i Oslo i 1972, og her ble menneskesyn og etiske holdninger i Prøysens prosa forsket på av Kari Marie Engen. Den neste hovedfagsoppgaven som omhandlet Alf Prøysen kom fra Torhild Viken i 1978, og her ble det drøftet hvorvidt forfatterbildet var i forandring. Viken drøfter Prøysens vei fra husmannskulturen til høykulturen med utgangspunkt i visene hans. Deler av denne oppgaven kom på trykk som artikkel i *Ei Bok om Alf Prøysen* i 1980. Dette er omtrent alt man kan finne om forskningsarbeid om Prøysen på 1970-tallet¹⁵. Det er først litt inn i 1980-årene at biografiene om Prøysen begynner å komme i bokhyllene, mens hovedfagsoppgavene har en pause til 1990-tallet, kan det se ut som.

I 1994, 24 år etter at Prøysen gikk bort, skrev Ane Hoel sin hovedfagsoppgave «Flukten fra fornedrelsen: en nærlesning av Alf Prøysens roman *Trost i taklampa*». Denne ble omgjort til bok året etter, da med tittelen *Pass deg for dom som slår og tru itte dom som klappe: om Alf Prøysens roman *Trost i taklampa**. Hoel fokuserer på fornedrelse, ensomhet og mobbing i *Trost i taklampa*. I 1998 skrev Heidi Marie Olsen hovedfagsoppgave om Alf Prøysen, der hun ser på moral, pedagogikk og litterær kvalitet i Prøysens barneviser. Denne oppgaven er dessverre ikke tilgjengelig på nett, men deler av den er tatt med i en artikkel i boken *Graset er grønt for ælle* (2002). Her har Olsen omskrevet innholdet fra hovedoppgaven sin og fokuserer mest på moralsyn og moralformidling i enkelte av Prøysens stubber. Hun har valgt ut stubber som skildrer oppdragelsesaspektet slik det kommer frem mellom voksne og barn. Olsen argumenterer for at moral og moralformidling er en sentral drivkraft i Prøysens tekster. Når Prøysen skaper en konflikt mellom voksen og barn, vil leseren velge side i konflikten. I og med at synsvinkelen er lagt til det lille barnet som blir neglisjert eller misforstått, er det lett for leseren å stille seg på barnets side, mener Olsen (Olsen 2002, 163-173).

I tillegg til å ha redigert diktsamlinger, utgitt lørdagsstubber og funnet frem til gamle melodier på ukjente Prøysen-sanger, blant annet, har Elin Prøysen skrevet sin hovedfagsoppgave i

¹⁵ I 1974 skrev Solveig L'orange *Trekk fra norsk folketradisjon i noen barnebøker av Reidar Brotkorb, Torbjørn [sic.] Egner, Zinken Hopp og Alf Prøysen*. Dette er en upublisert hovedfagsoppgave som blir omtalt i "Snille onger" av Heidi Marie Olsen.

nordisk språk og litteratur om Prøysens lørdagsstubber. Her drøftes sjanger og særtrekk, og dette arbeidet var ferdig i 2002. I denne avhandlingen blir det også poengtert at det er forbausende lite forskning på Alf Prøysens forfatterskap, mens det har blitt gitt ut en del biografiske fremstillinger om Prøysen. Elin Prøysen var med denne avhandlingen den første som forsket på stubbene som sjanger.

Andre mastergradsavhandlinger har blant annet tatt for seg kvinnene i *Trost i taklampa*, Teskjekjerringas kraft¹⁶, visene og stubbene, eller Prøysen som radiokunstner, men av doktorgrader er det langt færre i tallet. Der kan vi per 2021 kun telle én doktorgradsavhandling, og denne kom fra Prøysens hjemfylke.

Bjørn Ivar Fyksen konsentrerte sin doktorgradsavhandling ved Høgskolen i Hedmark rundt Prøysens roman *Trost i taklampa* i 2018, og ble med dette den første som tok doktorgrad på Prøysens forfatterskap. Han hadde tidligere gitt ut antologien *Alminnelige arbeiderfolk. Om Alf Prøysens prosaforfatterskap* (2012), der han var redaktør. Flere skandinaviske litteraturforskere bidrar med artikler, som alle tar sikte på å utvide forståelsen av Prøysens forfatterskap, enten det handler om arbeiderlitteratur eller sjangerdiskusjoner. I 2020 ble boken hans *Almuens opera. Om Trost i taklampa og litterære klasseskiller i Alf Prøysens forfatterskap* publisert, og dette er en omskriving av hans doktorgradsavhandling. Fyksen går grundig inn i Prøysens roman i sin avhandling, og hovedfokuset er på de litterære klasseskillene i romanen og Prøysen som arbeiderforfatter.

Nordisk samtidspoesifestival på Hamar hadde forholdet mellom lyrikk og musikk som hovedtema i 2012, og den første boken som var knyttet til festivalen, ble lansert. I 2013 kom boken *Nordisk samtidspoesi. Særlig forholdet mellom musikk og lyrikk*, der Ole Karlsen er redaktør. Boken består av artikler og essays, og to av disse omhandler Prøysens forfatterskap. Harald Bache-Wiig skriver om Prøysen som radiokunstner for barn i artikkelen "Frislepp for det barnlige - Prøysens bidrag til fornyelse av norsk sangkultur for barn" og tar for seg flere av visene, som for eksempel "Lillebrors vise", "Kyllingen" og "Blåbærturen". Bache-Wiig argumenterer for den lyriske kvaliteten i barnevisene (Bache-Wiig i Karlsen (red.) 2013, 209-226). Karlsen tar for seg ordmusikk i "Lillebrors vise" i sin artikkel "Prøysens ordmusikk. Eksemplet "Lillebrors vise" (1949)" og ser på hvordan lydene og valg av bokstavene er med på å få frem poengene. Han mener Prøysens dikt er "musikalsk gjennomarbeidet på alle nivå", og dette får Karlsen frem i sin artikkel (Karlsen 2013, 237).

¹⁶ Helene Heger Voldners mastergradsoppgave *Teskjekjerringas kraft – samfunnskritikk i Alf Prøysens forfatterskap* (2014) er innom *Sirkus Mikkelikski* i sin avhandling. Her er imidlertid karnevalsaspektet og det omvendte perspektivet som er i fokus, og ikke det pedagogiske innholdet.

I 2014, da Alf Prøysen ville ha fylt 100 år, ble det utgitt en rekke bøker i forbindelse med jubileet. Elin Prøysen og Per Husby samlet inn og ga ut 800 viser i firebindsverket *Viser og vers*. Her blir det gitt forklaringer til spesifikke dialektord, besifring til visene og bakgrunnshistorier. Dette oppslagsverket blir av Ole Karlsen trukket frem som det desiderte høydepunktet i Prøysenåret 2014 sett fra et forskningsmessig synspunkt (Karlsen 2015, 16). Det kan ses på som et bruksverk for leg og lærd, og visene er rangert i kronologisk rekkefølge. Elin Prøysen jobbet med å samle inn og sortere visene. Enkelte av Prøysens viser er utelatt (for eksempel sanger han skrev til privatpersoner), mens flere upubliserte viser er kommet med.

Professorene Ole Karlsen og Lars Anders Kulbrandstad var blant dem som mente det var for lite forskning på Prøysens litterære produksjon, og i 2010 lanserte de idéen om en større satsing på Prøysen frem mot Prøysenåret 2014. Dermed ble et treårig forskningsprosjekt om Alf Prøysens forfatterskap startet i nordisk-miljøet ved Høgskolen i Hedmark i 2011. Dette resulterte i hele fire bokutgivelser og mange publikasjoner. Forskergruppen arbeidet særlig med fem hovedtemaer i dette prosjektet: Prøysen i mediehistorisk sammenheng, Prøysen som barnebokforfatter, prosaist og lyriker, samt Prøysen språkvitenskapelig belyst.

En av de språkvitenskapelige utgivelsene som ble til gjennom forskningsprosjektet, sto Karianne Hagen og Lars Anders Kulbrandstad (red.) for da de i 2015 ga ut boken *“Et uvanlig godt språkøre” - artikler om Alf Prøysen og språket*. I forordet til boken utdyper de at forskningsprosjektet tok sikte på å belyse ulike sider ved Prøysens kunstnerskap, og det ble etablert et robust miljø for Prøysen-forskning ved avdelingen gjennom arbeidet med dette prosjektet. Det er ikke sjelden Prøysen blir forbundet med dialekt, og han blir gitt mye av æren for at dialektbruk er blitt vanlig. Språkforskningen har konsentrert seg lite om Prøysens dikteriske dialektbruk, og boken er et bidrag til å bøte på manglende forskning på skriftspråket i skjønnlitteratur. Her har Hagen og Kulbrandstad samlet artikler fra ulike bidragsyttere, der blant annet språkmangfold, språklig vidd og ortografiske strategier er tema.

Alf Prøysen, kunsten og mediene (2015) var også en av bøkene som hadde sitt utspring i forskningsprosjektet. Hans Kristian Rustad og Anne Skaret (red.) hadde som mål å løfte frem en side ved Prøysens kunstnerskap som var blitt gitt lite oppmerksomhet tidligere. Bidragene i boken er basert på foredrag fra et seminar som handlet om mediens betydning for Prøysen og Prøysens betydning for mediene. Prøysen opererte i flere ulike medier som kunstner, og det er derfor naturlig at denne siden ved Prøysens virke blir belyst. Artikkene i boken tar for seg blant annet Prøysen i norsk mediehistorie, Prøysen og filmen, hans innsats som radiokunstner for barn, hans litteratur i ukeblader og illustrasjonens funksjon.

Ole Karlsen, som ledet forskningsprosjektet, var redaktør for boken *“vakkervisa hu skulle søngi” om Alf Prøysens lyrikk*, som ble utgitt i 2015. Dette er den første boken om Alf Prøysens lyriske forfatterskap og den består av 16 essays og artikler som sikter på å utvide forståelsen av hans lyriske forfatterskap. Blant bidragsyterne finner vi forfattere og litteraturvitere fra Norge, Danmark og Sveits, og blant dem er Vigdis Hjort, Elin Prøysen og Jan Erik Vold. Ole Karlsen bidrar selv med seks av tekstene i samlingen. Han har blant annet bidratt med artikkelen “Prøysens lyrikk. Utkast til en oversikt”, og dette utkastet til typologier er det første i sitt slag. Dette betyr at forskningen på Prøysens lyrikk kun er i sin spede begynnelse (Karlsen 2015, 16).

Karlsen mener at forskningen på Prøysens lyrikk ikke står i forhold verken til diktenes kvalitet eller til den status Prøysen har som poet. “[K]valifiserte lesninger av Prøysens visetekster har vært en mangelvare i Prøysen-resepsjonen så langt” (Karlsen 2015, 20). “Prøysen er utvilsomt vår aller mest folkekjære poet noensinne både blant barn og voksne, og mange av hans dikt er blant de aller beste i norsk litteratur” heter det bakpå bokens omslag. Boken er et bidrag til å rette fokus på det kvalitative i Prøysens lyrikk, og hovedvekten ligger på hans viser for voksne. Prøysen dyrkes fortsatt gjennom sang, teater, norskfaget i skolen, og stadig nye profesjonelle Prøysentolkere. “Sett i et slik perspektiv kan lyrikk-forskere som arbeider med Prøysen se framtida lyst i møte” skriver Karlsen (2015, 21).

Som denne nokså grundige oversikten viser, er det hittil altså ikke gjort noen større forskning på Prøysen som pedagog. Inge Eidsvåg, som selv er pedagog, skriver om Prøysen som sitt pedagogiske ideal. Dette gjør han i sin artikkel “Alf Prøysen, en stor dikter, kanskje den største i etterkrigstida? Ja. Men pedagog?” (2015), og han gjør det igjen i sin bok *I livets skole. Rapport fra en avgangselev* (2021). I denne boken vier han et av kapitlene til Alf Prøysen, og han forklarer hvorfor han anser Prøysen som en god pedagog. Eidsvåg lister opp fem grunner for sitt syn, og den første grunnen han oppgir er at Prøysen så alle. For det andre hadde Prøysen en spesiell godhet for de svakeste og for dem som var annerledes. For det tredje hadde Prøysen en sjelden innsikt i menneskesinnets irrganger, og for det fjerde var Prøysen en gudbenådet forteller. Til sist viste Prøysen oss betydningen av pedagogisk frihet (Eidsvåg 2021, 198-211).

I en anmeldelse av boken på Sørfylket.no skriver anmelder Jørn-Kr. Jørgensen følgende: “[...] noe av det mest spennende jeg finner i foreliggende bok er hans kapittel om Alf Prøysen som pedagog. Eidsvåg mener altså at griskokken fra tjukkeste Hedmarken også var pedagog. - Kan man forsvare noe slikt? Inge Eidsvåg gjør det - og beviser det med - ikke minst - både Prøysens og egne tekster. Det er flott og genialt gjort. Raus også, for Inge Eidsvåg er pedagog av profesjon med mange år som rektor ved Nansenskolen på

Lillehammer bak seg” (2021). Eidsvåg er selv vokst opp med Prøysen på radioen og han fremhever Prøysens fortellerkunst som en viktig faktor for hvorfor Prøysen fikk barn til å føle seg sett, til å ville høre på *Barnetimen* igjen og igjen, og til å faktisk legge hånden på radioen når Prøysen ba barna om å gjøre det.

Totalt sett er det skrevet mye om Alf Prøysen, hans liv og forfatterskap, og dette er på ingen måte en uttømmende oversikt. Den viser imidlertid at det først var biografiene som dominerte, og at det altså først er de siste 10 årene at forskningen på hans forfatterskap virkelig har skutt fart. Fortsatt er det store deler av Prøysens forfatterskap, eller kunstnerskap, som ikke er forsket på. Henning Hagerup nevner *Sirkus Mikkeliški* i sammenheng med dyrefablene i sin artikkel «Langt mer enn fire grep. Om Alf Prøysen og hans bruk av litterære genrer» (2002), og her er det bruken av fabelsjangeren som blir trukket frem. Hagerup karakteriserer Nøtteliten som «kvikk og uvøren, Bolla pinnsvin som «noe langsommere og forsiktigere», og Helene harefrøken som «vimsete og ubekymret» (Hagerup 2002, 36). Vi ser altså at bortsett fra at boken eller teaterstykket blir nevnt i forskning som egentlig dreier seg om andre verk, er det ikke gjort noen omfattende forskning på *Sirkus Mikkeliški*.

3. Pedagogikk i perspektiv

Det har alltid vært pendelsvingninger innenfor pedagogikken, med tanke på hva man skal vektlegge i skolen og fagene. Enkelte har vært forkjempere for å vektlegge det fagspesifikke (som for eksempel Johann Friedrich Herbart og Herbert Spencer, gjengitt i Myhre 2005 og Solerød 1994), andre for å ha mer fokus på dannelsingsaspektet (som for eksempel Wolfgang Klafki (i Myhre 2005), professor Herner Sæverot (2013) og Børhaug, Fenner og Aase (2005)). I perioder har man fokusert på skolen som et kollektiv, og i andre perioder har man tenkt at individet skal vies større oppmerksomhet i skolen. For å se på Prøysen som pedagog, vil det være lurt å se hvilken pedagogisk retning som var rådende da han selv gikk på skolen, slik at vi kan forstå hans møte med skolen bedre. Det vil også være nyttig å se på tidspunktet *Sirkus Mikkeliški* ble skrevet for teateret og da det ble omgjort til bok. På denne tiden gikk hans egne barn på skolen og han arbeidet i radioen med mange barn som lyttere til hver sending. Til slutt må vi se på hvorfor Prøysen og hans verk er aktuelle i dag, med den pedagogikken som gjør seg gjeldende i dagens skolesamfunn.

3.1. Pedagogikk da Alf Prøysen gikk på skolen (1920-tallet)

Prøysen ble født i 1914 og startet på Furu skole i 1922. Da var han åtte år gammel og hadde forventninger om at skolegangen kom til å bli lærerik. Han forteller selv om sin første skoledag i erindringsboken *Det var da det, og ikke nå*:

Lærinna hadde je itte sett før, og itte noen ta de andre ongom je skulle gå i klasse med hell, for vi bodde så avsides vi. [...] [S]å fortælde hu et eventyr om tre små griser og den store, stygge ulven, og tegne dom opp på tavla. Eventyret hadde je hørt før og hu kunne itte tegne, så hvis hu itte var likere tel å skrive og rekne, så såg det stygt ut for lærdommen (Prøysen 2003, 143).

Prøysen, som selv var flink til å tegne, var altså ikke videre imponert. Han kunne lese lenge før han startet på skolen, og syntes kanskje ikke at skoletimene var tilpasset hans nivå i så måte. Hjemme fulgte han med i en fortsettelsesroman i Allers, så når medelevene leste "Nei nei Pål ta nu min ball, løp løp Ola Lina Anton, øff øff nøff nøff" satt Prøysen og kikket ut vinduet. "[M]en da sa lærinna at om je kunne å læsa, så skulle je få lære noe je itte kunne og det var å sitta stille og følge med i boken når de andre les" (Prøysen 2003, 144). Allikevel klager han aldri over skoletimene når han ser tilbake, og fremholder at han likte seg på skolen. På denne tiden gikk man på skolen annenhver dag, og etter syv år på grunnskolen ble han konfirmert i 1929. Prøysen gjorde alt han kunne for å utsette det uunngåelige gårdsarbeidet, så han gikk først på fortsettelsesskole i ett år, og deretter på amtsskole i Ringsaker. Da han var 18 år hadde han håpet å få begynne på Statens håndverks- og kunstindustriskole i Oslo, men fikk ikke økonomisk støtte av kommunen til videre skolegang.

Ut ifra det han selv skriver om skolen, virker det som elevene i stor grad var overlatt til seg selv i friminuttene. Hvis noen ikke kom overens, måtte de ordne opp i det selv. Frøken sendte elevene ut i matpausen for at de skulle spise maten sin ute på stabburstrappen, men der fikk ikke Prøysen innpass i det sosiale, han ble ertet av den nye jenta i klassen, så han gjemte seg bak uthuset og spiste nistematen sin der. Der sto det også en annen elev og spiste. Disse to sto i stillhet og spiste, og ingen spurte hvorfor den andre var der. "Vi var taktfulle lengi før vi visste å det betydde" (Prøysen 2003, 146). Frøken blandet seg tilsynelatende ikke opp i de sosiale problemene i skolegården (dersom hun i det hele tatt var klar over at enkelte ble ertet), og man får ikke inntrykk av at man hadde fokus på klassemiljø i timene ut ifra det Prøysen selv forteller.

Bildet Prøysen tegner av den norske skolen og sin egen skolegang på 1920-tallet, svarer på mange måter til det vi ellers får vite om skolen på denne tiden. I *Pedagogiske grunnproblemer i historisk lys* (1994) kan man lese at pedagoger Herbert Spencer mente at

fag som språk, kunst og litteratur var noe man senere i livet kun hygget seg med i ledige stunder, og at det derfor var naturfagene som var viktige i skolen (Solerød 1994, 32-33). Det tok litt tid før alle endringene som krevdes etter reformene før århundreskiftet ble en naturlig del av skolehverdagen. På slutten av 1800-tallet ble det rettet kritikk mot den "gamle" skolen i Europa, som Spencer var en del av. Skolen ble kritisert for å være ensidig intellektualistisk, det vil si at boken var midtpunktet i skolen og memorering var viktig for å tilegne seg fag. Fagene var strengt atskilt fra hverandre. Denne intellektualismen kunne føre til at andre sider ved barnet ikke kom til sin rett, hetes det i kritikken, som er gjengitt i *Grunnlinjer i pedagogikkens historie* av Reidar Myhre (Myhre 2005, 156).

Klasseundervisningen som hørte til denne skolen ble også kritisert, da den ikke ga rom for aktivitet eller individuelle forskjeller. Læreren var autoriteten, både som kunnskapsformidler og øvrighetsperson, og skolen hadde lite eller ingen forbindelse med dagligliv og nærmiljø (Myhre 2005, 156). En del av dette passer inn med det Prøysen forteller om skolen. "Det var nesten ittno på skulen som passe inn i hårdagen i Prøysstugun", sier han i *Det var da det og itte nå* (Prøysen 2003, 144). Frøken visste kanskje ikke så mye om hverdagen til elevene, men hun krevde respekt og forventet at elevene skulle lære det hun ville.

At læreren var øvrighetsperson, finner vi igjen i flere av Prøysens verk. Novellen "Marken" fra Prøysens debutbok *Dørstokken heme* (1945) eller romanen *Trost i taklampa* (1950) er eksempler på dette. Læreren, som heter Brekkestøl i begge tekstene, fremstår som autoritær, og han har lite omtanke for elevene fra de lavere sosiale og økonomiske sjikt i samfunnet. Her er memorering svært viktig, selv om stoffet som memoreres er aldri så fjernt fra elevenes hverdag. "Nobot eide en vingård som Akab ville kjøpe fordi den lå tett ved hans kongebolig", må elevene i "Marken" memorere (Prøysen 1945, 98). Lærer Brekkestøl "går att og fram på knirkete støvler og klasker en linjal i flathanda" når Laura ikke klarer å ramse opp de neste linjene (Prøysen 1945, 99). Når lærer Brekkestøl står over Laura, sier han:

Jeg forstår meg ikke på deg jeg Laura. Vet du hvor gammel du er? Snart 14 år og så kan du ikke engang følge med dem som er 10? Det nytter ikke å be deg skamme deg, du gjør det ikke allikevel. Det må vel bli sær-skole til høsten. Jeg vil ikke ha det på meg at jeg har sluppet fra meg en elev med så lite lærdom (Prøysen 1945, 99).

Denne typen lærer viser lite forståelse for elevens forutsetninger, noe han selv sier rett ut. - *Jeg forstår meg ikke på deg*, og han viser heller ingen omsorg for eleven.

Myhre mener kritikken mot lærerne på slutten av 1800-tallet neppe er helt rettfærdig, og at det fantes lærere som hadde mer å gi enn bare faglig kunnskap (Myhre 2005, 156). Lærer Brekkestøl er nokså tydelig ikke en av disse, med mindre elevene var barn av storbøndene.

Som en reaksjon på den tradisjonelle skolen, kom kunstpedagogikken inn i begynnelsen av 1900-tallet. Gjennom en oppdragelse som omfattet skapende utfoldelse skulle den gjøre livet i skolen rikere og lysere (Myhre 2005, 163). Samtidig hadde pedagoger med slagordet "barnet i sentrum" som mål å la barnet utfolde seg etter sine iboende tendenser og å gi barnet førsteprioritet. Pedagogen Ellen Key ville revolusjonere skolen og "knuse hele det nåværende system" i førkrigstiden (Myhre 2005, 165). Hennes grunnholdning overfor barnet var at mor og far skulle legge pannen sin "i støvet foran barnets høyhet, før de innser at ordet barn bare er et annet uttrykk for begrepet majestet" (Myhre 2005, 165). Ifølge Key hadde man ingen rett til å foreskrive lover for barnet, og barna måtte få gjøre som de ville.

Begeistringen for de unges skapende evner ble sentral i mellomkrigstiden (Myhre 2005, 163-164). I mellomkrigstiden ble den "frie oppdragelsen" til at man skulle avskaffe autoriteten og ikke tvinge barna til å lære noe. Skotske Alexander S. Neill sto i spissen for denne type pedagogikk, og han mente at ufrihet skapte problembarn. Han opprettet skolen Summerhill i England i 1924, der elevene skulle være frie til å gjøre som de ville, så lenge de ikke krenket andres frihet. I sin bok *Summerhill: radikal barneoppdragelse* skriver han om hvor viktig det er å skape lykkelige barn: "Dette er min lykkesresept: *Avskaff autoriteten. La barna være seg selv. Ikke mas. Ikke moraliser. Prøv ikke å forbedre noen. Ikke tving noen til noe*" (Neill 1965, 230). Han vedgikk imidlertid at autoritet eksisterte i praksis, og denne autoriteten kunne kalles beskyttelse, omsorg og voksent ansvar (Neill 1965, 136).

Pedagogen John Dewey var også for barnesentrerte skoler og ville gjerne at skolen skulle fungere som et samfunns- og kultursenter (Myhre 2005, 169). En retning i reformpedagogikken på 1930-tallet hadde aktivitetstanken i sentrum for det pedagogiske opplegget. Det ble lagt stor vekt på et stimulerende sosialt miljø som innbød til løsning av felles oppgaver, gjerne i kontakt med nærmiljøet (Myhre 2005, 170). Dewey var blant pedagogene innen denne reformpedagogiske retningen. I boken *Experience and Education* (først utgitt i 1938) skriver Dewey at læring er en sosial prosess. Individene danner et fellesskap og læreren skal være en del av dette fellesskapet. Læreren skal ikke være den autoritære lederen eller diktatoren, men fungere som lederen av gruppeaktiviteten (Dewey 1997, 58-59). Han påpeker viktigheten av at læreren forstår elevene (Dewey 1997, 62), og gjennom hele boken fokuserer han på at læring skjer gjennom erfaring.

Dewey forsøkte å løse fire grunnleggende problemer. Det ene var hvordan man kunne bringe skolen i nærmere kontakt med hjem og nærmiljø, det andre handlet om hvordan undervisningen i historie, litteratur og naturfag kunne undervises i slik at de ble relevante for barnets liv og at de fikk en positiv verdi for barnet. Han forsøkte også å se på hvordan undervisningen i formalfagene, lesing, skriving og regning, kunne bindes sammen med andre

fag og med barnets erfaringsverden, og til slutt hvordan man kunne ta seg av det enkelte barnet gjennom små grupper (Myhre 2005, 171). Dewey var også opptatt av at barnet hadde visse medfødte instinkter som resulterte i visse medfødte interesser. Dette kalte Dewey "barnets ubrukte muligheter", og disse mulighetene gjaldt det å aktivisere. Ved å legge forholdene til rette skulle barnet støte på inspirerende oppgaver og utfordringer (Myhre 2005, 174). Her ser man altså en sterk kontrast til fokuset på memorering i den intellektualistiske skolen på slutten av 1800-tallet.

Ifølge Dewey var det ikke noe krav om at læreren i den tradisjonelle skolen skulle bli kjent med forholdene i lokalmiljøet, enten det gjaldt de økonomiske, historiske, fysiske eller yrkesrelaterte (Dewey 1997, 40). En skole med pulter, tavler og en liten skolegård skulle være tilstrekkelig i den tradisjonelle skolen. Det tradisjonelle klasserommet var innredet med faste rekker av pulter, og elevene fikk kun bevege seg på gitte signaler. Dette var svært begrensende for intellektuell og moralsk frihet, mente Dewey (1997, 61). Klasserommet Prøysen satt i på skolen passer til denne beskrivelsen. I *Det var da det og ikke nå* kan man lese om at det var det gutte- og jenterekker (Prøysen 2003, 147) og man gikk pent frem til frøken for å be henne om å kvesse blyanten når det trengtes (2003, 144). Når Prøysen designer klasserommet på dyreskolen i *Sirkus Mikkeliški*, lar han det være en furumo med stubber. Her sitter dyrebarna i halvsirkel rundt frøken Kråke, og de blir med ett et kollektiv. De skal løse et oppdrag sammen - å befri Ola rådyr - og dette gjør de uten tvang, men fordi alle er innstilt på at de ønsker å bidra. Dette ville nok være i tråd med Deweys tanker om læring i fellesskap.

Det kan ta lang tid fra pedagogene lanserer teoriene sine til skolene tar dem i bruk i praksis - hvis de i det hele tatt blir tatt i bruk i skolen. Da Prøysen gikk på skolen selv, var det nok fortsatt "bokskolen" og det kollektive som sto i sentrum, heller enn at det var fokus på den enkelte elevs interesser. Det kan i alle fall virke slik når Prøysen selv forteller fra eller skriver om skolen. Gutten som *skulle tegne Babylon* i "Du ska få en dag i mårå" har fått et nokså abstrakt oppdrag, og læreren sier *nei* når han ser resultatet. Det resulterer i at gutten ødelegger arket sitt, gråter og er motløs. Her er det tydelig at det ikke var rom for at elevene skulle få løse oppgaven med kreativitet, i motsetning til hva kunstscolen og den frie oppdragelsen ville tilrettelegge for. Et *nei* fra læreren var tydeligvis enden på diskusjonen. Læreren er autoriteten i klasserommet.¹⁷

¹⁷ Prøysen gikk på Furu skole på Rudshøgda, Ringsaker, langt fra storbyen Kristiania. I hovedstaden fantes allerede den moderne, venstreorienterte Fru Nielsens latin- og realskole, hvor Sigrid Undset gikk. Undset kjedet seg på skolen og syntes lærerne hadde lite og overflatisk kunnskap (Ørjasæter 1996, 57). Selv om dette var en skole med relativt moderne arbeidsmetoder, var den kanskje ikke mer tilpasset den enkelte elevs evner og interesser enn den Prøysen gikk på.

I løpet av 1930-årene ble 20-årenes frihets- og selvtillitspedagogikk sett på som uansvarlig og overflattisk, ifølge Myhre (2005, 200). Reformpedagogene John Dewey, Georg Kerschensteiner, Maria Montessori og Rudolf Steiner sto alle for "originale synspunkter som har hatt stor betydning for vår tids praktisk-pedagogiske arbeid", sier Myhre (2005, 170). Steiner var opptatt av åndsvitenskapen og at lærernes allmenne sjelstilstand. Det holdt ikke å kunne ting man lett kunne slå opp i en bok, og lærerens sjel måtte harmonisere med elevens (Steiner 1974, 42). Montessori la vekt på utvikling og selvtillit og mente at utviklingen var preget av "en rekke *potenser* som opptrådte i en bestemt rekkefølge. Disse potensene var forutsetninger for læreprosessen" (Myhre 2005, 181). Kerschensteiner lanserte begrepet *arbeidsskole* i 1908 og ville vie større plass til de praktiske fagene i skolen. Dette ble utgangspunktet for den moderne yrkesskolen (Myhre 2005, 177-178).

Mange pedagoger ønsket å fremme en oppdragelse og undervisning som bidro til å trygge og forbedre samfunnet. I motsetning til disse fantes det pedagoger som betraktet "oppdragelse og undervisning som et ledd i en revolusjonær omveltning av samfunnet" i forlengelsen av den marxistiske idéstrømningen på 1800-tallet og under inspirasjon fra den marxistisk-leninistiske revolusjonen i Russland i 1917 (Myhre 2005, 193). Det ble rettet kritikk mot reformpedagogikken der man mente at det gjaldt å bygge opp ekthetens og helhetens skole (Myhre 2005, 204).

I fagboken *Læreryrket. Innføring i pedagogikk. I opsedinga* av Erling Kristvik fra 1925 finner vi følgende i innledningen: "Den viktigste parten av barnevernet fell på menneske som har vilje og evne til å være Guds reiskapar. *Vårherres armar for barnet*. Det skal foreldre være, men dernæst alle barnevener, først og fremst alle lærerlar. Deira gjerning er å skape livd for barnet, så det i fred kan mognast for ålvoret og ansvaret seinare. Det er eit hovudformål med det arbeidet ein kallar *opseding*" (Kristvik 1925, 7-8). Begrepet *opseding* blir definert på følgende måte av Kristvik: "*opsedinga samlar i seg alle dei livstenlege påverknader og all den omsut som møter barnet frå dei vaksne - serleg frå foreldre og læraren - si side*" (1925, 9). Kristvik legger vekt på at man må huske på at barnet fortsatt er et barn, og dersom man skal ruste det til voksenlivet, må man ta utgangspunkt i barnet og leken. Barneleken må være allsidig og rik, og gjennom denne skal barnet utvikle ferdigheter til å møte voksenlivet (1925, 8).

3.2. Pedagogikk da *Sirkus Mikkelikski* ble skrevet (1950-tallet)

I 1950-årene ble det fremhevet at mennesker måtte innordne seg under normer og regler, i motsetning til 1920-årenes tanker om fullstendig frihet. System og struktur ble nå viktig i oppdragelsen, og den produktive sammenhengen mellom form og struktur på den ene siden og kreativitet på den annen ble betonet (Myhre 2005, 207). På 1950- og 60-tallet sto behaviorismen sterkt i USA sammen med psykoanalysen og humanistisk psykologi (Myhre 2005, s. 224). Forskningen konsentrerte seg om det spesifikt menneskelige, om identitet og mening, målrettet atferd og jeg-bevissthet, frihet, ansvar og verdiopplevelse (Myhre 2005, 225).

Abraham Maslow skilte mellom mangelmotivasjon og vekstmotivasjon, der det sistnevnte handler om behovet for selvrealisering (Myhre 2005, 224). Denne pedagogens skille mellom de ulike typene for motivasjon finner vi interessant nok en referanse til i Prøysens *Sirkus Mikkelikski*: Som vi senere kommer til å se, var det viktig for Ola Rådyr å få være med i sirkuset og vise seg frem. Dette kan ses på som en form for selvrealisering, og dette var noe han trente målrettet for å få til. Frøken Kråke forsto ikke fascinasjonen over å få opptre i sirkus, og hadde ikke videre lyst til å tilrettelegge for at Olas drøm skulle virkeliggjøres. Det kan med andre ord se ut som om Prøysen aktivt, om ikke alltid eksplisitt, forholdt seg til pågående skift i pedagogisk tenkning.

Herman Nohl var opptatt av at pedagogikken alltid måtte ha barnets vel for øye. "Det spesifikt pedagogiske oppstår i spenningen mellom "barneverdenen" og "voksenverdenen", og det er pedagogens oppgave å bidra til at denne spenningen ikke utvikler seg til et motsetningsforhold, men til en fruktbar gjensidighet" (Myhre 2005, 229). Hvorvidt oppdrageren greier å få til en fruktbar gjensidighet i disse spenningsforholdene, beror i stor grad på om han eller hun har *pedagogisk takt*. "En vesentlig forutsetning for å kunne utøve pedagogisk takt var et grundig kjennskap til barn og unge, deres muligheter og deres begrensninger" (Myhre 2005, 230).

Etter hvert i mellomkrigstiden ble danning et mer sentralt element i pedagogikken.

Oppdrageren hadde ikke bare til oppgave å være en formidler av kulturtradisjonen, men formidlingen skulle "vekke evner og krefter til produktivt liv" (Myhre 2005, 235).

Enkeltindividet skulle inspireres til å yte noe til det fellesskapet de var en del av (Myhre 2005, 236). Denne reformpedagogikken førte gjennomgående til større forståelse for elevers behov for å omgås med tingene, for utfoldelse av fantasi og skaperkraft (Myhre 2005, 213). Det sto imidlertid i kontrast til *Normalplan (mønsterplan) for landsfolkeskulen* av 1939, der fag og timefordeling, samt minstekrav til kunnskaper i fag ble fremhevet som viktig (fra innledning til

Normalplanen). Det ble imidlertid påpekt at man ikke kunne kreve at alle skulle lære det samme, og at læreren måtte forsøke å lære elevene å kjenne. “*Ein god regel er det alltid - når det er noko i vegen med eit barn - å freista finna årsakane til barnet si åtfærd i det heile*” (*Normalplanen* 1939, 11). I *Sirkus Mikkelikski* får man ikke inntrykk av at det er noe *i vegen med* noen av dyreskolebarna, selv om de kommer for sent eller er vimsete av oppførsel.

Med reformpedagogikken skulle Innholdet i skolen komme i nærmere kontakt med det lokale miljøet og elevenes forestillingsverden. Klasseundervisningen ble myket opp med nye arbeidsmetoder som tok sikte på å fremme samarbeid mellom elever og å komme den enkelte elev i møte. Forholdet mellom lærer og elev bar mindre preg av at læreren var autoriteten (Myhre 2005, 213). Igjen er det tydelig at dette skiftet er nedfelt i Prøysens tekster: Min lesning av *Sirkus Mikkelikski* kommer til å synliggjøre at frøken Kråke er autoriteten, men når Ola rådyr er tatt til fange, tar hun alle innspill fra elevene seriøst, og de fungerer som et samarbeidende kollektiv.

3.3. Pedagogisk tankegang i dag (2020-tallet)

I dag er det et langt større fokus på sosial læring enn det kan virke som det var da Prøysen selv gikk på skolen. Sosial handlingskompetanse er kommet inn i læreplanene som en viktig del av den samlede kompetansen eleven skal tilegne seg. Man skal ta utgangspunkt i hver enkelt elevs personlige forutsetning, sosiale bakgrunn og lokale tilhørighet. Opplæringen skal tilpasses den enkelte, og elevenes forskjellige interesser og evner skal stimuleres. “Kort sagt, opplæringens mål er å utvide barns, unges og voksnes evner til erkjennelse og opplevelse, til innlevelse, utfoldelse og deltakelse” (Udir 2020, overordnet del av læreplanen). Videre står det i den overordnede delen av læreplanen at “[o]ppfostringen skal bygge på det syn at mennesker er likeverdige og menneskeverdet er ukrenkelig. Den skal befeste troen på at alle er unike: enhver kan komme videre i sin egen vokster, og individuell egenart gjør samfunnet rikt og mangfoldig” (Udir 2020, 3). Læreplanen stiller også krav til pedagogenes egenskaper. Det er ikke nok å være dyktig i sine fag hvis man ikke klarer å se elevenes behov. “Det pedagogiske opplegget må være bredt nok til at læreren med smidighet og godhet kan møte elevenes ulikheter i evner og utviklingsrytme. Omsorg og omtanke formidles ikke alene ved leveregler” (Udir 2020, 10).

Dette kan virke selvsagt for pedagoger som jobber i skolen i dag, men for omtrent 100 år siden, da Prøysen selv gikk på skolen, var det ikke en selvfølge at læreren skulle ta hensyn til hver enkelt elevs unike evner og behov. Igjen er det tydelig at dette skiftet er nedfelt i

Prøysens tekster: I sine tekster får Prøysen frem hvor urettferdig det er at det stilles samme krav til alle elever, uavhengig av deres evner og sosiale bakgrunn. Laura i novellen "Marken" strever med å passe inn i det sosiale miljøet i klassen og gruer seg fryktelig til å bli hørt av lærer Brekkestøl. Hun klarer simpelthen ikke å memorere hele leksen, enda så hardt hun prøver. Hovedpersonen i *Trost i taklampe*, Gunvor, klarer heller ikke å relatere stoffet de lærer på skolen til hverdagen sin. Hun prøver å få inn lærdom på alle mulige måter, og sitter med munnen åpen for å ta inn mest mulig av det læreren sier. Lærer Brekkestøl merker henne for livet ved å kalle henne *Gapatrusten*, og sier at ingen andre skal kalle henne det. Det kommer tydelig frem av måten det er skrevet på at Prøysen ikke hadde sansen for denne typen lærere og han står alltid fjellstøtt på de svakes side i tekstene sine. I *Sirkus Mikkeliški* lar han frøken Kråke ha en viss autoritet samtidig som han har gjort henne "menneskelig" som lar henne bli stresset av situasjonen med sirkusfolkene og Ola rådyr.

Skolen skal møte elevene med tillit, respekt og krav, og gi elevene utfordringer som fremmer danning og lærelyst, ifølge opplæringslovens formålsparagraf (Udir 2020). Elevenes beste skal alltid være i fokus. I overordnet del av læreplanen står det: "Mennesker er sårbare og feilbarlige. Tilgivelse, nestekjærlighet og solidaritet er nødvendig for at mennesker skal vokse og utvikle seg" (Udir 2020). Jeg vil argumentere for at Prøysen både i teaterversjonen og ikke minst i bokversjonen var opptatt av dette allerede for mange år siden. I *Sirkus Mikkeliški* kommer det tydelig frem hvor sårt Bolla pinnsvin ønsker seg tilgivelse for feilene hun har begått. Prøysen viser leseren hvor sårbar Bolla er, og leseren vet at hun ikke har gjort noe galt med viten og vilje. De fleste pedagoger vil nok ha medfølelse med Bolla og tenke at frøken Kråke kunne ha vært mer fintfølelse. Prøysen sier ikke eksplisitt noen gang hvordan han mener at karakterene burde oppføre seg, men viser leseren hva replikker og handlinger gjør med karakterenes selvfølelse.

Videre står det i overordnet del av læreplanen at menneskeverdet anerkjennes som en grunnleggende verdi for skolen og samfunnet når læreren viser omsorg for elevene og ser den enkelte (Udir 2020). Det står ikke noe om hvordan dette skal gjøres, og det å se eleven betyr ikke det samme som å stirre på dem, som pedagog Inge Eidsvåg også påpeker (Eidsvåg 2021, 201). I Prøysens vise med tittelen "Jeg ser på vise" fra 1967, henvender Prøysen seg til lytterne og sier at han ser barn i hele landet. Hvert vers slutter med verselinjen "Og er det deg jeg synger om, så må du opp og stå". Han nevner barn i ulike hverdagslige situasjoner, ei jente med fletter, en gutt som skal leke litt i hagen, eller en som napper i en melketann. Han ser også den som er syk:

Nå ser jeg i et sykehus med mange, mange senger,
i en av dem der ligger du, nå kommer jeg til deg.

Men ikke har jeg blomster med og andre ting du trenger,
men nettopp dette verset er en gave ifra meg.
Så du får passe på og høre etter nå,
så fort du er blitt frisk igjen, så skal du opp og stå.
(Prøysen 2014, 287)

Når han synger at han ser den som ligger i sykesengen, endrer han siste verselinje og viser forståelse for at man ikke kan forvente det samme av barn i ulike situasjoner. Slik kan man se hver enkelt. I det siste verset synger han også om den som synes sangen er dum og mener han må slutte. Disse barna blir også sett.

I fagfornyelsen (2020) ble *respekt for naturen og miljøbevissthet* et eget punkt i opplæringens verdigrunnlag. "Skolen skal bidra til at elevene utvikler vilje til å ta vare på miljøet" heter det i punkt 1.5 av overordnet del (Udir 2020). I *Sirkus Mikkeliški* kritiserer Nøtteliten pensjonatdamen for å kun bry seg om naturen og dyrene når det er turister på besøk i pensjonatet hennes. Å ha respekt for naturen betyr også å ha respekt for alt liv i naturen. Det kommer tydelig frem i *Sirkus Mikkeliški*, mens det først er kommet inn i læreplanene etter det 21. århundre¹⁸. Igjen kommer det frem at Prøysen var forut for sin tid når det gjaldt å respektere alt liv i naturen og at dette skulle være naturlig i skolen. Dette er frøken Kråke opptatt av at alle elevene skal respektere.

I pedagogikk-studiet ved Universitetet i Bergen 2020-2021, kan det nevnes at pensumbøker om skolens samfunnsmandat står på litteraturlisten for kommende pedagoger. Didaktikeren Wolfgang Klafki og hans kategoriale danning er også listet opp, og det samme er *Pedagogisk danning* av Ulvik og Sæverot. Danning er altså en langt mer naturlig del av lærerutdanningen i 2021 enn den var da Prøysen gikk på skolen og da han skrev *Sirkus Mikkeliški*. Rune Krumsvik, som også har litteratur på pensumlisten, gjengir noen av Klafkis holdninger i sin lærebok *Skulen og den digitale læringsrevolusjonen* (2007) og bruker Klafkis hovedkategorier *formal, material og katedral danning* som utgangspunkt for en drøfting av hva det vil si å være digitalt dannet i dag, som er et nytt aspekt man ikke måtte vie mye tid i den tradisjonelle skolen på begynnelsen av 1900-tallet (Krumsvik 2007, 255-258). Krumsvik kjemper for at digital danning skal bli en mer sentral del av opplæringen og av det offentlige ordskiftet enn det er i dag.

Børhaug, Fenner og Aase vier mye av boken *Fagenes begrunnelser. Skolens fag og arbeidsmåter i danningperspektiv* (2005) til nettopp danningaspektet i fagene.

¹⁸ I L97 finner man *økosystemisk forståelse* som et av hovedområdene i formålsparagrafen. Dette handler mer om å ta miljøbevisste valg med hensyn til naturens råstoff og menneskers teknologiske behov (L97, 15-16). I LK06 er *naturglede* et punkt i den generelle delen av læreplanen, og her handler det om at man skal glede seg over friluftsliv og over å ferdes i naturen (LK06, generell del).

Læreplanverket av 2006 begrenset seg til å angi kompetansemål i fagene, og selv om den generelle delen av læreplanverket sa noe om elevenes rettigheter og skolens formål, fikk hvert enkelt fags dannelsesformål liten plass i læreplanen (Børhaug, Fenner og Aase 2005, 12). Altså var ikke danning en naturlig del av skolefagene i starten av 2000-tallet, selv om pedagoger kjempet for dette i mellomkrigstiden¹⁹.

Da Reidar Myhre første gang ga ut *Grunnlinjer i pedagogikkens historie* i 1988, spådde han at naturvitenskap og teknikk ville spille en større rolle i fremtiden, og mente det ville bli viktig at skolen forsøkte å legge undervisningen og oppdragelsen til rette på en slik måte at elevene ville bli i stand til å mestre livet i en teknifisert verden (Myhre 1989, 241). Trivsel og arbeid skulle ikke spilles ut mot hverandre, men virke sammen, slik at "*trofast arbeid er kjerne i all varig trivsel*" (Myhre 1989, 242). Systematisk kunnskap og innsikt henger sammen med anstrengelse, ifølge Myhre (1989, 242). Det finnes vel knapt noen som er mer trofast mot skolearbeid i *Sirkus Mikkelijski* som det Bolla Pinnsvin er. Hun tar elevrollen på høyeste alvor og gleder seg over alt hun skal lære. Prøysen fremstiller henne likevel ikke som den flinkeste i klassen, tvert imot. Hun strever med regning og hun treffer dårlige beslutninger som går utover medelevene sine. Men gleden over å være en del av skolemiljøet er det aldri noen som kan ta fra henne. På denne måten kan hun ha positiv effekt på sine medelever når de selv er trøtte og lite mottakelige for læring.

4.1. Fra teaterstykke til bok

Langt inni skogen har små og store samlet seg til det store som skal skje. Spenningen er til å ta og føle på. Dette har de ventet på hele året. Sirkusdirektør Mikkell Rev har svepa i hånden og er kledd i finstasen sin. Én gang i året har dyresirkuset hans forestilling, og nå står han klar bak scenen. Det samme gjør Alf Prøysen. Han er kledd i smoking, og i salen på Det Norske Teatret i Oslo sitter små og store klare til forestilling. Året er 1954. Teppet går opp, salen er tyst, *smekk!* Forestillingen kan begynne.

Etter en litt glissen teaterhøst for Det norske teatret, anså teatersjef Sletbak det som nødvendig med nyrekruttering av publikum (Fidjestøl 2013, 379). I Syn & Segn fra 1955 kunne man lese at teaterhøsten i 1954 økonomisk sett bare gikk

¹⁹ Danning som i tysk *Bildung* var et begrep man brukte allerede på 1700-tallet om å revitalisere den humanistiske tenkningen i utdanningssystemet. Kunnskap og dyd var tett knyttet til nyhumanistenes dannelsesbegrep (Aase i Børhaug, Fenner og Aase 2005, 22). Innholdet i begrepet har endret seg over tid.

[...] så som så, enda "Tre systrer" kom opp i 50 framføringar medrekna dei 18 på nyåret. Utover hausten vart det derfor innimellom spedd på med den gamle Prøysen-suksessen "To pinner i kors" for å lokke litt meir folk til teatret. På den måten kom dette stykket opp i 125 framføringar, og er dermed nest etter "Trost i taklampa" (208 framføringar) det stykket som er spela flest gonger på Det Norske Teatret etter krigen. ("Peer Gynt" kjem som nummer tre med 120 framføringar.) Det nære samarbeidet mellom Det Norske Teatret og vår folkekjære trubadur *Alf Prøysen* har vore til retteleg stor glede for teatret dei siste åra (Syn & Segn, 1955, 60).

Asbjørn Toms, som var skuespiller og instruktør ved teateret, hadde jobbet sammen med Prøysen tidligere, og Toms var den som satte i gang Prøysens karriere som dramatiker da de satte opp *Trost i taklampa* sammen i februar 1952. Med 208 forestillinger for fulle hus, kunne man konstatere at stykket mildt sagt var en suksess. Dermed ble det spørsmål om nye forestillinger, og i 1954 var det altså klart for barneforestillingen *Sirkus Mikkeliški* (Prøysen, E. 1989, 66-69).

DET NORSKE TEATRET 424617
Kvar kveld kl. 17.30.
Familieframsyning
SIRKUS MIKKELIKSKI
med regler og rim
og simsalabim.
Barnekomedie av **Alf Prøysen**
og **Asbjørn Toms.**
Regi: Asbjørn Toms.
Dekor: Knut Solberg.
Koreografi: Edith Roger.
Bill. kr. 2.— til 6.—.
2 dagar forsal utan overpris.

Annonsen for teaterstykket i Morgenbladet lørdag 18. desember, 1954, 13

Lørdag 18. desember har Morgenbladet "Sirkusdirektør Prøysen på Det Norske Teatret" som en av overskriftene i avisen. Journalisten skriver følgende:

Det Norske Teatret er først ute med julemoroa denne gang, og det er ingen mindre enn Alf Prøysen som smeller med festsvepen i "Sirkus Mikkelijsky" [sic.] alt mens han river av seg hva han selv beskjedent kaller "regler og rim og simsalabim". Og ellers har også Asbjørn Toms som iscenesetter kjørt på med stor fantasi og mye friskt humør. "Sirkus Mikkelijski" knytter seg fra første sekund til den verden barna møter i barnetimen, og det skaper straks kontakt. Det fortsetter også i beste barnetime-stil, med både søte dyreveriser og spennende tyve-jakt. Og det poenget som ligger der som rosinen i pølsen, er at det er dyremishandling å vise frem dresserte dyr i sirkus, - her får vi til beste en kostelig parodi på hvordan det ville se ut om det for engangs skyld var dyrene som skulle vise frem ville mennesker i dressert tilstand. Scenen er et glansnummer av høy-komikk, og høyst anskuelig i sin moral (Morgenbladet 18. desember, 1954, 3).

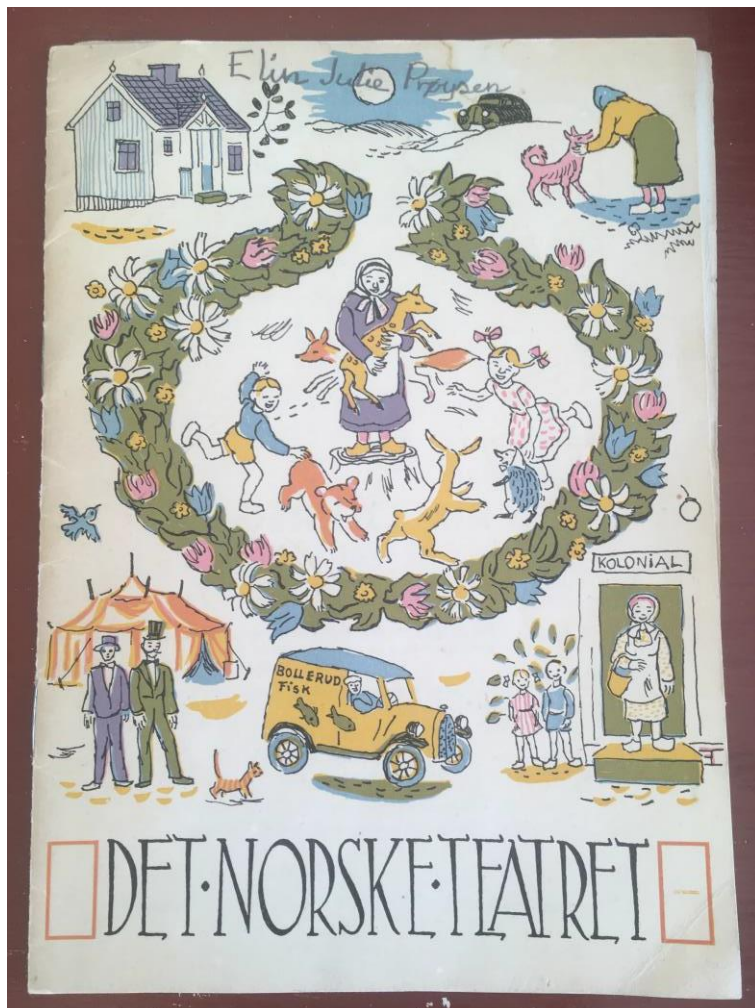
Moralen i stykket blir beskrevet i rene ord i Syn & Segn året etter:

Medforfatteren *Asbjørn Toms* hadde ansvaret for regien, og han hadde sikkert æra for mange av dei morosame påfunna i sirkuskomedien. Både Bollerud, Hanan i Drammen og andre kjenningar var med, og om det gjekk litt tregt til å byrje med, så stod jubelen høgt i taket da vi fekk skikkelig bilkappkjøring etter tjuvane rundt og rundt på scenen, og andre delen var både morosam og stemningsfull, med ekte dyresirkus ute i skogen og eit par menneskeskurkar som vart vist fram som raritetar. Moral: Plag ikkje dyr med å vise dei fram i sirkus (Syn & Segn 1955, 60-61).

Prøysens sikre publikumstekke "viste seg enda ein gong i barnekomedien "*Sirkus Mikkelijski*", som hadde urpremière ei veke før jul og midt i februar nærma seg eit halvt hundre framføringar - utan å vise teikn til å tape interesse blant dei yngste teatergjengarane" (Syn & Segn 1955, 60-61). Prøysen og Toms var blitt et innbringende tospann for teateret og med barnetime-stilen *Sirkus Mikkelijski* var lagt opp i, kunne man flyte på Prøysens popularitet blant barna (Fidjestøl 2013, 379).

Prøysens egne barn, Elin og Ketil, har ingen klare minner om at de var til stede i salen da premieren fant sted, men Ketil regner det som svært sannsynlig at de var det. Programbladet som Elin har skrevet navnet sitt på, er fra 1954, og indikerer at de kan ha vært til stede på en av forestillingene dette året. Elin var på den tiden fem år, mens Ketil bare var tre. Han husker imidlertid godt at faren kledde seg i smoking da han skulle på premiere i teateret. Det var en høytidelig affære den gangen, og forfatteren skulle frem på scenen til slutt for å ta imot applaus. En som også kunne berette om dette, er skuespiller Jan Erik Berntsen, som spilte *Per* ved en senere oppsetning av stykket. "Prøysen var i salen på hver eneste prøve",

minnes han. Det var til stor glede for publikum da de fikk høre at forfatteren også var med dem i salen på forestillingen i kveld, eller kvelden etter, eller den etter det.

Programbladet fra 1954

Manuset som ligger til grunn for oppsetningen av stykket, fikk navnet "Sirkus Mikkeliški - Barnekomedie i 6 bilete med regler og rim og simsalabim". Her kommer det tydelig frem at teaterstykket er delt inn i to akter og seks bilder. Første akt består av to bilder, mens andre akt består av fire. Gjennom hele stykket er det replikker og scenerhenvisninger. De mest detaljerte scenerhenvisningene finner man i starten av hvert bilde og akt, mens det stort sett er korte forklaringer underveis.

Når stykket skal starte på Det Norske Teatret, står det i manuset at skalaen på et radioapparat blir projisert på framteppet. Det høres skraping og snakk før en jentestemme sier "Skund deg, da mor, nå æ klokka sikkert så mange at æille ha' putte på ettøringen sin,

og je få' itte væra med" (Prøysen 2017, 71)²⁰. Moren finner frem en ettøring og ber jenta holde styr på sparegrisen selv. Deretter stiller hun inn radioen på Oslo, hallodamen sier at "Dette er Norsk Rikskringkasting med Barnetimen for de minste ved Alf Prøysen" (Prøysen 2017, 72). Nå kommer Prøysens velkjente stemme på lydbånd, og han sier "Hei på deg, her er je, en, to, tre, og så klemmer vi i vei" før han synger om sparegrisen. Her blir publikum satt inn i en kjent situasjon fra Barnetimen. Etter at sparegrisen er satt bort, begynner Prøysen å fortelle om hva vi skal få høre i dag. Han passer på å holde litt på spenningen ved å si "Og til slutt skal du få høre noe veldig rart som je itte vil seia bort." Han forteller publikum at de ikke bare skal få *høre* i dag, men de skal få *se* også. Og nå skal de hoppe rett inn i radioen, og når Prøysen har telt til tre, sier vi hopp, og da er vi rett ved butikken til Bollerud. Ved hjelp av denne prologen, er publikum satt inn i riktig kontekst.

Sideteksten i manuset forteller at teppet går til side, og publikum ser butikken til Bollerud. I første akt går teppet ned mellom første og andre bilde. Andre bilde starter med Prøysen på lydbånd igjen og nå forklarer han hvor vi skal. Dette kan karakteriseres som et illusjonsbrytende moment. Her blir det tydelig at det utspiller seg et teater på scenen, og ved å høre Prøysen på lydbånd, blir publikum revet ut av handlingen for å settes inn igjen på riktig sted. Manuset informerer om at teppet går ned igjen før andre akt starter med første bilde. Det står igjen beskrevet at man hører Alf Prøysen på lydbånd og visa om sparegrisen blir sunget. Andre akt starter omtrent som første akt, og etter at sparegrisvisa er sunget, forteller Prøysen kort hva som har skjedd ved å henvende seg til publikum. Dette er i tråd med det Brecht kalte "episk teater", der man bryter illusjonen av det dramatiske og tar inn en fortellerstemme.

I desember 1968 står Prøysen på ny bak scenen, ikledd smoking. Det er tid for ny-premiere på Sirkus Mikkeliški, og bak scenen står også Jan Erik Berntsen. Han spilte Per i 1968-forestillingene og i en privat samtale med undertegnede tenker han tilbake på Sirkus Mikkeliški med stor glede. "Det var fulle hus hver eneste kveld, absolutt fulle hus. Prøysen var jo det store for barna." Han legger også til at han hadde en flott prøvetid med Prøysen som gledet ham stort. Han kan også fortelle at Prøysen var til stede på alle prøvene og forestillingene, og husker at medspiller Mami Nøddelund ofte satt i kafeteriaen og snakket med Prøysen. Han var i teateret hele tiden, samtidig ville han ikke gå i veien for noen eller trække noen på tærne, så han instruerte aldri skuespillerne. Berntsen legger til at "han hadde en utrolig omsorg". Når man spiller et stykke for barn, er man i barns fantasi, og det skal man ta på alvor. Prøysen tok det på aller høyeste alvor. Prøysen hadde selv mye fantasi og

²⁰ Manuset ble publisert i bokform i 2017, og det er denne utgaven det refereres til i oppgaven.

mange idéer, og Asbjørn Toms fikk satt dem ut i livet. Samarbeidet dem imellom fungerte utmerket, erindrer Berntsen.

Mami Nøddelund spilte også i 1968-oppsetningen av teaterstykket, og her hadde hun rollen som Fru Bamse Brun og Fru Johansen. Hun spiste ofte lunsj sammen med Prøysen, og forteller i en privat samtale at Prøysen var opptatt av at dyr skulle få være dyr. Man skulle ikke prøve å endre dem. Dyr har sine egne instinkter, og de måtte få være seg selv.

I Morgenbladet kunne man lese om ny-premierer på teateret i 1968. Turid og Per er med, og det samme er alle de populære visene og figurene til Prøysen. "Mange barn vil sikkert kjenne igjen den snille fru Bollerud, den strenge frøken Kråke, Ola i Lia og Kari, og alle smådyrene; Helene Harefrøken, Nøtteliten, Bolla Pinnsvin og mange, mange flere" (Morgenbladet 1968, 4). Videre står det at "De slemme sirkusdirektørene Ruski og Snuski som vil ha tak i det skadede rådyret Ola til sirkuset sitt, spilles av Erik Øksnes og Svein Byhring" (1968, 4). Barna, Turid og Per, ble spilt av Eva Solbakken og Jan Erik Berntsen.

Prøysen sammen med dyrebarna, som ble spilt av elever fra Odd Bye-Nielsen (1954).

I *Barnelitteratur i Norge* (1978) påpeker Sonja Hagemann viktigheten av illustrasjonene når en historie eller en visesamling blir utgitt i bokform (Hagemann 1978, 226). "Fra pedagogisk synspunkt har disse samlingene en viss verdi fordi barna får høve til å lære helt det de gjennom radio bare har oppfattet halvt" (Hagemann 1978, 226). *Sirkus Mikkeliški* ble oppført på teateret, der barna fikk oppleve historien *helt*, samtidig som visene var kjent fra Barnetimen for de minste allerede. Det var derfor et relativt stort ansvar som hvilte på skuldrene til Hans Normann Dahl da han skulle illustrere bokversjonen i 1963. Dette ansvaret var imidlertid ikke for stort for Dahl, som ble premiert med Kirke- og Undervisningsdepartementets førstepris for sine illustrasjoner til boken. Alf Prøysen ble tildelt førstepremien for *Sirkus Mikkeliški*.

PREMIERT

av Kirke- og Undervisningsdepartementet:

ALF PRØYSEN

1. PREMIE
for **SIRKUS MIKKELIŠKI**
ib. kr. 12,-.

JOHANNA BUGGE OLSEN

2. PREMIE
for **LØSGJENGEREN**
ib. kr. 12,-.

HANS NORMANN DAHL

Premie for illustrasjonene til
SIRKUS MIKKELIŠKI

Kvalitetsstemplede barne-
bøker i- hos alle landets
bokhandlere.

TIDEN

Prøysen på topp med beste barnebok

«Sirkus Mikkeliški» av Alf Prøysen og «Løsgjengeren» av Johanna Bugge Olsen fikk henholdsvis første og annen premie ved årets utdeling av Kirke- og Undervisningsdep. premier for de beste barnebøker utgitt i 1963. Her står forfatterne sammen med tegneren Hans Normann Dahl, som fikk premien for de beste illustrasjoner i barne- og ungdomsbøker. Han har illustrert «Sirkus Mikkeliški». I tillegg til disse tre fikk Johannes Heggland annen premie for sin bok «Bronse-sverdet», og Marit Nordeng tredje premie for «Tik-Tal-Taj». Magnus Bruheim og Reidar Johan Berle fikk en felles pris for årets beste billedbok, «Reinsbukken Kauto fra Kautokeino». En ekstrapris gikk til Isak Østmo for hans gjendiktning til samisk av den siste boka.

Beste gutteresultat

I barne- og ungdomsgruppa — her har lærerne satt opp en «lærerpokal». Den ble under stormende jubel utdelt i samspillskolen på

28. februar, 1964 ble det annonsert i *Aura Avis* at Kirke- og Undervisningsdepartementet hadde premiert Alf Prøysen med 1. premie for *Sirkus Mikkeliški*, og Hans Normann Dahl hadde fått førstepremien for illustrasjonene til boken.

4.2. *Sirkus Mikkeliški* som bok

I teaterstykket blir, som nevnt, publikum invitert med inn i historien av Prøysens stemme på lydbånd. Den direkte henvendelsen til publikum blir i stor grad bevart når teaterstykket blir omgjort til bok. Boken om “Sirkus Mikkeliški” ble utgitt av Tiden Norsk Forlag i 1963, med illustrasjoner av Hans Normann Dahl. På forsiden står Mikkell Rev med flosshatt og svepe og gjennom hele boken er det svart/hvitt-tegninger av karakterene. Fortellingen starter med at fortellerstemmen tar leseren med inn i historien:

Nå skal du få høre fortellingen om “Sirkus Mikkeliški”. Det er et dyresirkus som har forestilling bare en gang i året. Mikkell Rev er sirkusdirektør, og det er derfor sirkuset heter Mikkeliški, det er da klart som blekk, synes du ikke?

Fortelleren forklarer at det kun er dyr som får opptre, og at barna på dyreskolen får fri den dagen Mikkell skal ha sirkusforestilling. Vi får vite at frøken Kråke er formann i foreningen for menneskenes beskyttelse. I det siste avsnittet får vi vite at det en gang hendte at to mennesker opptrådte i sirkuset, “og det er om den gangen du skal få høre nå. Men det er lenge før vi kommer så langt som til sirkusforestillingen, så det er vel best vi begynner med begynnelsen, så får du være med på alt sammen” (Prøysen 1963, 5). Denne direkte leserhenvendelsen i en episk tekst er et pedagogisk grep Prøysen bruker for at leseren lettere skal settes inn i historien. Det er lettere for barn å få oversikt hvis de først får vite litt om hvordan ting henger sammen.

Selve historien starter med Bolla pinnsvins tur til skolen. Hun tusler av gårde mens hun prøver å regne matematikkstykker og gleder seg til skoledagen (Prøysen 1963, 7). Denne siden er illustrert med Bolla pinnsvin med en stor, prikkete sløyfe på hodet. Illustrasjonen av dyreskolen viser frøken Kråke med hatt, briller og en kvist i klørne, Nøtteliten sittende på en gren ikledd en stripete genser, Helene harefrøken i ny drakt, en ugle, noen mus, to grevlinger og noen fugler. Det blir ikke sagt noe om disse dyrene i historien, bortsett fra i en kort setning da en grevlingunge vil klappe Ruski og Snuski mot slutten av historien.

Den største forskjellen mellom teaterstykket og boken, er forflytningen av fokus fra mennesker til dyr. I teaterstykket hadde både Per, Turid og Marte viktige roller, mens disse kun er bikaarakterer i bokversjonen. Turid fra teaterstykket har fått navnet Kari i boken. Per og Kari skjønner at Ruski og Snuski ikke er til å stole på, og de prøver å redde Ola rådyr. De sovner imidlertid raskt når de skal våke over rådyret, til Bolla pinnsvins ergrelse. Det er Bolla som må vekke Kari ved å krafse, klore og til slutt stikke piggene sine i ryggen hennes, – piggene hun selv ikke var så begeistret for – slik at barna våkner og får med seg at Ruski og

Snuski er kommet inn i låven. Denne forflytningen av hovedroller gjør det tydeligere at det er dyreskolen som er i fokus, og det blir dermed lettere å se på det pedagogiske aspektet i historien. En episk tekst, som det boken er, vil gi større muligheter for Prøysen å utfolde seg som pedagog enn det en dramatisk tekst vil. I et teaterstykke vil det i stor grad avhenge av hvordan skuespillerne tolker karakterene, mens i den episke fortellingen, vil fortellerstemmen ha anledning til å påpeke ting for leseren underveis, slik Prøysen også gjør i bokversjonen.

I førsteutgaven av boken er det 40 illustrasjoner, og Bolla Pinnsvin figurerer på tolv av disse. Dermed er det kanskje lett for barna å få inntrykk av at det er Bolla Pinnsvin som er den viktigste karakteren i boken, selv om det er Mikkel Rev som pryder forsiden. Da boken ble gitt ut i ny drakt i 2003, var det fortsatt Hans Normann Dahls illustrasjoner som ble brukt (nyillustrert i farger), og denne gangen står Bolla Pinnsvin alene på forsiden. I og med at dette var relativt lenge etter Prøysens død, kan man anta at han ikke hadde bestemt at det skulle være slik. Prøysen selv har ikke indikert at en av karakterene er viktigere enn de andre, etter det hans barn kan erindre.

En annen ting som er verdt å merke seg med 2003-utgaven, er at forlaget har gitt navn til hvert kapittel, og det hadde de ikke i førsteutgaven fra 1963. Dette kan også være med på å farge leserens syn på hvem som er hovedperson, og det første kapittelet heter «Bolla oppdager noe fryktelig». Boken er inndelt i 15 kapitler, og Bolla er med i tittelen på tre av dem. Ola rådyrs navn blir også brukt tre ganger, mens Mikkel revs kun blir brukt i «Mikkel har en plan». Det siste kapittelet heter det samme som boken, «Sirkus Mikkelikski».

I 2014, jubileumsåret som markerte Alf Prøysens 100-årsdag, ble boken gitt ut på ny, denne gangen med illustrasjoner av Hans Jørgen Sandnes. Nå er det igjen Mikkel Rev som pryder forsiden, foran buret der Ola Rådyr sitter fanget. Bolla Pinnsvin sitter på toppen av buret. Det er interessant å se hvordan illustratørens valg av tegninger kan være med på å prege leserens syn på hvilke karakterer som er viktigst for handlingen. Inndelingen i kapitler er bevart fra 2003-utgaven, og her er i tillegg sangene «Bolla Pinnsvin», «Nøtteliten går på skolen» og «Helene harefrøken» tatt med, med tekst og noter.

Sirkus Mikkelikski blir fortsatt solgt i norske bokhandler, og Gyldendals oversikt viser at boken er trykket i omtrent 30.000 opplag, ikke inkludert førsteutgaven. Historien er også tatt med i antologien *Den store Alf Prøysen-boka*, som er trykket i 29.400 eksemplarer. I tillegg er den solgt via Bokklubbens Barn, der det ikke foreligger noen kjente salgstall.²¹

Historien er også fortsatt aktuell som dramatisering. Hver sommer blir en dramatisering av boken spilt på Prøysenhuset, nærmere bestemt i Mikkelikski-skogen. Ulike amatørteater

²¹ Tallene er gitt av Grete Rygh ved Gyldendal forlag på forespørsel fra meg.

rundt omkring i landet setter også opp forestillingen, det samme gjør mange barneskoleklasser.²² Sommeren 2021 vil originalversjonen av teaterstykket bli satt opp i Nittedal kommune, noe som viser at historien om Mikkels sirkus fortsatt er til glede for nye og gamle publikummere.

I *Sirkus Mikkelikski* tar Prøysen opp en gammel tradisjon i tråd med Aesops fabler, nemlig å la dyr opptre for å vise frem egenskaper som er typiske for mennesker. I fablene er det ofte en eller to egenskaper ved dyrene som kommer tydeligst frem, enten det er grådighet, treghet, overmot, naivitet eller lignende. Det er som regel alltid en tydelig moral i fablene, noen ganger er den også formulert helt konkret til sist i fabelen. Møter man for eksempel en rev i en av Aesops fabler, vet leseren umiddelbart at reven er slu. I *Sirkus Mikkelikski* spiller Prøysen på denne tradisjonen, men samtidig lar Prøysen dyrene beholde sin individualitet, og her kommer det pedagogiske aspektet inn. Man kan se elevene ut ifra det som er typisk, men man må også elevene ut ifra det individuelle. Da må også hvert dyr behandles for seg i sitt eget kapittel i denne avhandlingen. *Det er da klart som blekk, syns du ikke?* – for å sitere Prøysen fra innledningen til boken igjen.

5. Nøtteliten – en vimsete ertekrok?

Han må skynde seg nå, så han ikke kommer for sent. Igjen. Han er støtt ute i siste liten, og det er så mye artig å gjøre på veien, så det er lett å bli distraheret. Mamma prøver å passe på at han spiser før han drar hjemmefra, og sier han må være flink og rask på veien. Det er ikke så lett å huske på mammas beskjeder og formaninger når han er kommet ut av huset, da er det så mye annet som frister. Det skulle da være moro å erte den gamle kråkemannen litt? Eller samle noen fine nøtter? Men huff, nå ringer skoleklokka! Da må han sette farten opp. *Og hopp og sprett og tjo og hei, og litt før den har ringt fra seg, så sitter han på stubben: "Her er jeg!"*

Slik er det med Nøtteliten når han skal til dyreskolen. Det er ikke så vanskelig å dra kjensel på Nøtteliten i klasserommet. Eleven som til stadighet kommer akkurat i siste liten eller litt for sent, og som alltid har mye annet fore. Han lister seg ikke stille bort til pulten sin, men tiltrekker seg alles oppmerksomhet idet han kommer inn i rommet; "Her er jeg!" Bøker og skrivesaker ligger igjen hjemme. "Lekser? Å, hadde vi det?" Skjer det noe utenfor vinduet,

²² Familien Prøysen blir gjerne invitert når slike stykker settes opp, så informasjonen er i vesentlig grad basert på dette.

må han få det med seg. Hvordan skriver Prøysen om denne Nøtteliten som elev, og hvordan lar han frøken Kråke håndtere denne eleven?

Sangen om Nøtteliten ble utgitt i 1955 med melodi av Johan Øian, ett år etter at teaterstykket hadde premiere. Sangen var da allerede kjent fra Barnetimen i radioen, og når Nøtteliten endelig får opptre i Mikkels sirkus med sangen sin, kan publikum i salen synge med. Sangen er mer eller mindre lik den som ble utgitt året etter²³.

5.1. Nøtteliten i teaterversjonen og sangen

Det første publikum får høre om Nøtteliten i teaterversjonen, er når Per og Turid treffer på Bolla pinnsvin. Hun er på vei til dyreskolen, og stopper opp for å snakke med barna, som er på leting etter rådyret. Dette skjer først i 2. akt, 2. bilde. Bolla forteller kort om klassen sin, og om Nøtteliten sier hun at “han æ så skøyerkint”²⁴ (Prøysen 2017, 125). Hun forteller videre at Helene harefrøken “seie at’n Nøtteliten og je æ kjærestefolk, men det æ vi itte. [...] je vil itte vara kjærest med hæinom, je. For hæin flyg så høgt i grantoppa så - - . Vimsekopper både hæin og hu, det æ bære je som går rett fram” (Prøysen 2017, 126).

Like etter at Bolla er gått videre, kommer Helene harefrøken hoppende. Hun kan fortelle Per og Turid at “Bolla – Pinnsvin – og Nøtteliten – de – er – sæint – !” mens hun kniser og hopper videre. I det samme kommer en kongle susende, før det kommer en ny som treffer Per i ryggen. Den neste treffer Turid i hodet. “Vart det blink?!” spør Nøtteliten idet han kommer rusende ned fra treet i et tau. Det viser seg raskt at det var Helene som var målskiven til Nøtteliten, og Turid lurte på om de to kjenner hverandre. Nøtteliten kan fortelle at han treffer henne hver dag, “Midt i hugu med ei stor kongle. Je æ flink tel å kaste kongle, je, ser du. Je har øvd meg på et skinnmagert kvinnfolk som har pangsjonat “med spaser-veier i bar-skog” (Prøysen 2017, 131).

Ut ifra det første møtet med Nøtteliten, får vi gjerne inntrykk av at han er en skøyer. Prøysen lar Nøtteliten kaste kongler både på Helene, menneskebarna og på det skinnmagre kvinnfolket. Det var ikke meningen at Per og Turid skulle bli truffet av konglene, for disse var ment for Helene harefrøken. Det fremstår ikke som spesielt slemt at han vil kaste kongler på Helene, i og med at vi nettopp har hørt henne erte både Bolla pinnsvin og Nøtteliten. Per og

²³ Det var ikke uvanlig at Prøysen endret litt på sangene fra opptredener i radio til innspilling på grammofonplate. Endringene er stort sett ubetydelige.

²⁴ På hedmarksdialekt blir *skøyerkint* brukt om en som er litt “lur” og “skøyeraktig”.

Turid synes ikke det er snilt å kaste kongler på den eldre damen, men i Nøtteliten beskrivelse av henne, er det som om han gjør narr av at hun har reklamert for de fine turstiene som ligger tett ved pensjonatet hun driver. Disse turstiene går rett gjennom skogen der dyrene bor, og her har Nøtteliten en bedre sak enn pensjonat-damen. Prøysen lar Nøtteliten her reagere på vegne av dyrekollektivet. Turid påpeker at det er stygt å kaste på folk, som om hun vil lære Nøtteliten litt bedre skikk, men han har svaret klart: “Det er itte alle folk som æ folk.” Her gir Prøysen oss litt å tenke på, og tillegger samtidig Nøtteliten en annen dybde, før han lar Nøtteliten utdype hva han mener. “Hu pengsjonatdama legg itte ut ei brødskorpe tel ekkøin om vinteren, men når sammaren kjem? Da seier a “Se på de pene ekornene”, og det æ da je kaste kongler! Og så når Helene Harefrøken kjæm – hu æ gølleil!” (Prøysen 2017, 132)²⁵. Prøysen har her gitt Nøtteliten en grunn til å kaste kongler etter nettopp pensjonatdamen. Hun bryr seg bare om ekornene om sommeren, når turistene kommer. Nøtteliten blir da fremstilt som et ekorn som liker at folk oppfører seg ordentlig og at de ikke endrer oppførsel etter hvem som ser på. Han setter ikke pris på å bli brukt som reklame. Man kan tenke seg at han liker at folk er ekte. Prøysen, som selv tok barn på høyeste alvor, viser oss her at barn – i dette tilfellet Nøtteliten – evner å gjennomskue voksnes uredelige oppførsel.

Menneskebarna er interessert i å vite noe om Ola rådyr, og Nøtteliten kan fortelle at han og Ola kjenner hverandre godt. “Ja, hæin og je æ gode venner, vi – på avstand, og dæ æ fineste vennskapen som finns – Han flyg på måsån og je flyg i treom. Men nå har’n vørti borte” (2017, 132). Det er tydelig at Prøysen ønsker å understreke at Nøtteliten og Ola rådyr er to svært ulike karakterer, og de kan ikke gjøre ting på samme måte, i og med at de har helt ulike egenskaper. Dette er noe Nøtteliten setter pris på; her får både Nøtteliten og Ola være seg selv. Vennskapet deres rommer disse ulikhetene.

Å anerkjenne folks ulikheter var kanskje mindre i fokus i skolene da Prøysen skrev *Sirkus Mikkeliški*. Prøysen kontrasterer de ulike dyreskole-elevene, og ved at dette blir gjort, settes problemstillingen rundt mangfold og anerkjennelse på dagsorden. I dag er det kommet inn i overordnet del av de nye læreplanene, og her står det om menneskeverdet at “Skolen skal ta hensyn til mangfoldet av elever og legge til rette for at alle får oppleve tilhørighet i skole og samfunn. Vi kan alle oppleve at vi skiller oss ut og kjenner oss annerledes. Derfor er vi avhengig av at ulikheter anerkjennes og verdsettes” (§1.1 i overordnet del). Nøtteliten og Ola rådyr både anerkjenner og verdsetter hverandres ulikheter, og de føler begge en sterk

²⁵ Ifølge folk som er oppvokst i Ringsaker, betyr *gølleil* “slem, ekkel” og brukes om folk som oppfører seg ufyselig eller lite trivelig og som gjerne har gjort dårlige eller hånlige handlinger.

tilhørighet til skolen, slik det fremkommer av replikker og handling, selv om det kanskje ikke er skolearbeidet i seg selv som står i fokus, men heller fellesskapet de har på skolen.

Selv om Nøtteliten fremstår som tøysete, har han ikke lyst til å komme for sent til skolen. Han vil gjerne ha alibi av menneskebarna, slik at han har noen å skylde på. “Sei at de hefte meg da, for nå har je kømmi for seint på skulen i ei heil veke!” (Prøysen 2017, 132). Han har invitert Per og Turid med seg til dyreskolen, så kan de selv spørre frøken Kråke om sirkusfolkene de er på utkikk etter. Han sier først at frøken Kråke vet alt, noe Turid lurar på om er sant. “Hu trur det i æillfæill sjølv”, svarer Nøtteliten, “og nå kæin’a få prøve seg” (Prøysen 2017, 132). Det virker som Nøtteliten har evnen til å se forbi folks ytre og å se dem for den de er, både med kvinnfolket på pensjonatet og frøken Kråke som tror hun vet alt. For enkelte av de andre dyrene i skogen kan det nok hende at hun fremstår som om hun vet alt, men Nøtteliten tar ikke dette så seriøst. Ved å la Nøtteliten servere disse replikkene til menneskebarna, viser Prøysen at det ligger menneskelig innsikt bak det Nøtteliten sier. Det er ikke bare vittige replikker, og her er en karakter man må ta på alvor.

Til nå har altså Prøysen fremstilt Nøtteliten som en som kommer mye for sent, en som ikke liker at folk eller dyr oppfører seg dårlig, og som en som sier ting rett ut. Når teaterstykket blir spilt for publikum, blir gjerne Nøttelitens karakter tolket slik av skuespillerne at barn har lett for å like Nøtteliten, fordi han blir fremstilt som tøysete og morsom. I klasserommet er det lettere å få et negativt inntrykk av denne elevtypen. Hvis en elev kommer for sent hver dag i en hel uke, er det kanskje lett for læreren å spørre seg *Hvorfor kan han ikke bare komme presis?* Dette spørsmålet stiller ikke frøken Kråke seg med Nøtteliten. Hvordan kan det ha seg at frøken Kråke har mer tålmodighet med Nøtteliten enn en lærer kanskje ville hatt med eleven i klasserommet?

En av grunnene til at leseren eller barna i publikum er positivt innstilt til Nøtteliten, er kanskje at Prøysen trekker frem de gode egenskapene hans, i stedet for å fokusere på det som kan være til irritasjon. “Nøtteliten gjør så mange rare hopp ifra tre til tre og stamme ned og opp”. Nøtteliten er fascinerende å se på. Selv om han bruker tiden til skoleveien på å gjøre ‘alt annet’ enn å komme seg til skolen, slik moren har bedt ham om, er han jammen flink til det han gjør. Hvis vi ser nærmere på det han gjør, er det litt av en bragd. ‘Rare hopp ifra tre til tre’, det er det ikke mange som klarer. Å hoppe nedover og oppover stammen er heller ikke en enkel sak. Ingen andre dyr på dyreskolen klarer dette, og for Nøtteliten er dette noe han gjør fordi han synes det er gøy, ikke fordi han skal skryte av det på skolen. Det ligger i hans natur å være spretten. Det at Prøysen omtaler det som ‘rare hopp’ kan også ses på som positivt. Rare ting kan være morsomt å se på og ikke minst morsomt å gjøre, spesielt for barn. Prøysen legger her opp til et dobbeltperspektiv. ‘Rare hopp’ kan bety ulike ting for

voksne og barn. For den voksne kan det virke uforståelig at han absolutt skal hoppe rundt omkring i stedet for å komme seg av gårde. Dermed blir det han gjør både unødvendig og rart og en kime til irritasjon. Mens for den barnlige leseren eller tilskueren, kan de rare hoppene være til stor fornøyelse og fascinasjon. “Kan vi ikkje freista å sjå verda frå barna sin synsstad litt oftare enn vi gjør”, spør Åse Gruda Skard i Norsk Ukeblad i 1938. “Då vert ho visseleg betre for små og store” (referert i Imsen 2008, 1). Prøysen viser oss gjennom hele sitt forfatterskap at han gjør nettopp det, og Nøtteliten kunne nok håpet på litt større forståelse fra de voksne innimellom.

Nøtteliten plukker mange fine nøtter i sangen, enda han egentlig skal komme seg til skolen, og Prøysen viser forståelse for at Nøtteliten vil plukke nøttene, på samme måte som barn plukker grus og fyller lommene sine. “Æsj”, sier de voksne. “Hva skal du med alt dette?” Det er ikke det at barna absolutt vil skitne til dressen sin eller tyngte lommene, men grusen er for fin til å gå ifra. For Nøtteliten er nøttene viktigere enn andre ting der og da, og det blir fremstilt på en positiv måte av Prøysen. Dette kan den barnlige leseren ha forståelse for, mens de voksne kan ha større utfordringer med å skjønne hvorfor det er så viktig å få tak i så mange nøtter når det er travelt i utgangspunktet. Voksne har kanskje glemt hvordan det var å være liten, og Prøysen forsøker å minne den voksne leseren på de barnlige gledene man en gang hadde av slike ting.

Det første vi får se at moren sier til Nøtteliten i sangen er: “Nøtteliten, er du der?”, hvorpå han svarer “Nei da, jeg er *her*.” Han er altså ikke der hun skulle tro, og så er det *hopp og sprett og tjo og hei* før fire kvister deler seg, så brummer Nøtteliten “Her er jeg”. Da er han kanskje rett ved siden av henne og *brummer*, som for å tøyse med henne.²⁶

Nøttelitens mor kommer med helt tydelige beskjeder til barnet sitt. Hun vet hvor distré han er og at han trenger klare instruksjoner. Nøtteliten svarer “Ja da, ja da, ja”. Han har hørt dette mange ganger før. Man kan gjerne tenke at det burde være unødvendig å gjenta dette hver dag, og man kan irritere seg over at det ikke går inn. Skulle moren latt være å gjenta beskjedene, i og med at han glemmer så fort uansett? Han tar seg sammen idet han hører skoleklokken, og dette er et vendepunkt i sangen. Først da setter han farten opp i riktig retning. Kanskje er det morens formaninger som motiverer ham til å prøve å komme presis, eller kanskje det er frøken Kråkes klare forventning om at han er på plass når skolen starter. Det er verdt å se nærmere på hvilken rolle frøken Kråke spiller i Nøttelitens skolehverdag.

²⁶ I Prøysens innspilte versjon, der han synger selv, synger han “så *kommer* Nøtteliten”, i stedet for *brummer*.

Nøtteliten vil ha alibi av barna i teaterstykket fordi han kommer til å komme for sent. Dette viser at han er klar over at frøken Kråke vil se at han ikke er der når timen starter. Hos henne er det ingen som går under radaren, og hun kommer til å holde ham ansvarlig for handlingene hans. Dette er kanskje akkurat det Nøtteliten trenger. Han blir sett, og det er klare forventninger til at han skal møte på skolen. Frøken Kråke tar opprop hver morgen. Elevene får lekser som de blir hørt i. Hun har dialog med foreldrene deres og forteller om innsatsen. Hun er autoritær, det er ingen tvil om at det er hun som har kontrollen i klasserommet. Selv ikke Mikkel rev tør å trosse henne. Når Nøtteliten ikke er på stubben sin mens frøken Kråke tar opprop, sier hun "Nei, er Nøtteliten for sen i dag også. Nå skal eg skrive noen kråketær til hans mor. Vet nogen hvor han er hen?" (Prøysen 2017, 134). En god pedagog eller en omtenkstom voksen vil nok instinktivt tenke at ros tas i plenum og ris tas på tomannshånd. Frøken Kråke, derimot, opererer ikke på denne måten. Hun gir både ris og ros i plenum. Her må man ha i minne at lærerne Prøysen selv hadde på skolen, opererte med en annen form for pedagogikk enn det som er vanlig på 2020-tallet. Det var ikke uvanlig at elevene fikk skjenn i plenum for å ikke kunne leksene sine.²⁷ Skrekkeksempelen på dette fra Prøysens tekster er nok lærer Brekkestøl, og dette kommer jeg tilbake til senere.

Når Bolla pinnsvin snufser og gråter, vifter frøken Kråke det bort og får Bolla i gang med sangen sin i stedet. Det virker som frøken Kråke har skapt et klasserom der alle barna er trygge nok til å vise følelser, stå foran de andre og syng egenkomponerte sanger og si hva de tenker på. Det skal selvsagt legges til at klassen er liten og overskuelig, men det er ikke dermed gitt at alle elevene er trygge på hverandre.

Kreativitet er viktig hos Prøysen og på dyreskolen, men dette var heller ikke noe man vektla i særlig grad da Prøysen selv gikk på skolen, selv om reformpedagogikken rundt århundreskiftet krevde en del endringer av den intellektualistiske skolen²⁸. Prøysen forteller om dette når han minnes skolen i en radioserie som senere ble til boken *Det var da det og itte nå*. I en stiloppgave skulle de skrive om hva de ville bli når de ble store, og Prøysen skrev at han ville bli kunstmaler. Prøysen tegnet mye, og denne drømmen hadde fått næring av alle de voksne som "sulle på ei god tone som glei så lett inn i øret. Å, det bli fell kunstmaler ta hæinno" (Prøysen 2003, 149). Læreren leste opp stilen og medelevene lo. "Sjøl satt je med illraue ører og låvå meg sjøl at no så domt skulle je æiller skrive mer" (Prøysen 2003, 150). Kreativitet ble ikke verdsatt hvis det ikke passet inn med bygdesamfunnets normer. Dyrebarna i *Sirkus Mikkelikski* har i lekse å lage en sang, som de så skal fremføre for

²⁷ Dette kommer frem i flere av Prøysens tekster, for eksempel i visen "I Bakvendtland" fra 1959. Hvis noen kan leksene sine her, skjener læreren fryktelig, og vedkommende må stå i skammekrok. Bakvendtland er et fantasistad, og i den virkelige verden må man kunne leksene sine.

²⁸ Den intellektualistiske skolen på 1800-tallet ble gjerne kalt «bokskole» fordi boken ble sett på som midtpunktet, og Prøysen kalte intellektualistisk prat for «bokprat» i sin roman *Trost i taklampe*.

klassen. Å lage en sang for så å fremføre den, er en stor oppgave, og fallhøyden kan være stor for elevens selvbilde hvis ikke medelevene opptrer som et godt publikum. I dag er kreativitet viktig i de nye læreplanene, samtidig oppleves ikke alle klasserom i dagens skole trygge nok til at alle barna ønsker å stå foran klassen og opptre med egne sanger. Det er kanskje de færreste barna som ønsker å gjøre dette. Frøken Kråke får allikevel barna til å *ville* gjøre det, enda de er klar over at både ris og ros blir gitt foran alle. "Når lærere viser omsorg for elevene og ser den enkelte, anerkjennes menneskeverdet som en grunnleggende verdi for skolen og samfunnet" (§1.1. fra overordnet del av læreplanverket 2020). Det kan kanskje være vanskelig for pedagoger i dag å se at frøken Kråke viser spesielt stor omsorg for den enkelte i starten av stykket, men det er ingen tvil om at hun ser den enkelte. Hun ser dem fysisk (om de er til stede eller ikke), og hun ser hva de kan klare og ikke. Det er tvilsomt om hun ville presset Bolla Pinnsvin rett ut i en sang når hun gråt, hvis hun ikke kjente Bolla godt og visste at det var bra for henne å fokusere på noe annet. Bolla er også en pliktoppfyllende elev, så det kan tenkes at frøken Kråke visste at sangen hun hadde laget, kom til å være så god at hun kunne få skryt. Da fikk hun snudd snufsingen om til noe positivt, slik at det leie ble glemt.

Når Nøtteliten kommer susende inn til skolen i teaterstykket, setter han seg ikke pent på stubben eller unnskylder at han er for sen. Han roper ut "Frøken Kråke! Frøken Kråke! Her er det to menneskekryp som leiter etter'n Ola Rådyr! Det var derfor je kom for seint. Je var med dom å leitte" (Prøysen 2017, 136). Dette kan man vel si er å tøyse strikken, da han strengt tatt ikke var med og lette etter Ola. Nøtteliten setter seg ned, og frøken Kråke snakker til Per og Turid i stedet for å svare Nøtteliten. På denne måten gjør hun ikke noe nummer ut av at han er kommet for sent igjen (selv om hun nettopp påpekte det foran klassen), men skjønner at her er det viktigere ting å henge fingrene i, eller kråketærne, for den del.

Frøken Kråke viser at det er hun som bestemmer på dyreskolen og avbryter Turid når det var Per som skulle få ordet. Hun bestemmer seg for at noe må gjøres for å redde Ola rådyr, og sender dyrene ut på hvert sitt ærend, - alle så nær som Bolla pinnsvin. Hun får ingen oppgave, og dette skal jeg komme tilbake til. Til Nøtteliten sier hun at han skal ta seg en tur opp i tretoppene og holde utkikk. Her blir Nøttelitens egenskaper viktige, og de blir satt pris på. Samtidig minner hun ham på hva han ikke skal gjøre. "Og husk!", sier hun, "Du får ikke lov til å kaste kongler – og ikke spise nøtter!" (Prøysen 2017, 139). Nøtteliten svarer omtrent som han ville svart sin mor: "Nei da, nei da – je æ mett" (Prøysen 2017, 140). På sett og vis minner frøken Kråkes dialog med Nøtteliten om den han har med moren sin. Begge damene minner ham på hva han må og ikke må gjøre, og han har hørt det før fra begge to. På et vis lar han være å innordne seg frøken Kråkes formaninger ved å si at han er mett. Hadde han ikke vært mett, ville han kanskje plukket nøtter, selv om hun sa at han ikke fikk lov. Han lot

også være å kommentere at han ikke skulle kaste kongler. På den måten har han svart slik at frøken Kråke er fornøyd, mens han selv ikke har lovet noe han ikke kan holde.

Selv om frøken Kråke er autoritær, altså at hun er streng og krever lydighet, viser hun at hun kjenner Nøtteliten godt. Hun vet at han liker å kaste kongler, og hun vet at han blir lett distraherert. Selv om dette er et ærend for å redde Ola rådyr, som er hans beste venn, tenker hun at han trenger en påminnelse. Hvis han kan bli distraherert på et oppdrag som er såpass viktig for ham selv, kan det tyde på at Nøtteliten ikke er vimsete med vilje. Han kan ikke hjelpe for at han finner kongler og nøtter og lar seg distrahere. Hadde Nøtteliten vært et menneskebarn, hadde han kanskje blitt diagnostisert med ADHD eller andre ting, men hos Prøysen er det ingen som har diagnoser. En opplagt grunn til det, er naturligvis at Prøysen har valgt å bruke dyrekarakterer. Begrensningene dyrene har, er noe frøken Kråke som pedagog er helt nødt til å forholde seg til. Hun er selv svært ulik elevene sine, og har full forståelse for dyrenes naturlige egenskaper. Nøtteliten bidrar med mye positivt i historien, og når stykket settes opp i virkeligheten, hører man ofte at barna har spesielt sansen for Nøtteliten²⁹. Det er fart og moro med Nøtteliten, og han gjør ting som er litt på grensen, uten å være slem. Han er ingen klovn og skal heller ikke stemples som det.

Prøysen likte ikke at barn skulle stemples som det ene eller det andre, noe som kommer tydelig frem i lørdagsstubben *Problembarnet* fra 1954. Stubbens innledende setning sier alt: "Han Gunnar er problembarn" (Prøysen 1998, 74). Denne påstanden følges umiddelbart opp med "Det er tanta hass som har oppdage det. Mor og far hass har aldri tenkt på det, dom har hatt nok med seg sjøl" (Prøysen 1998, 74). Etter hvert kommer det tydeligere og tydeligere frem at tanten har helt bestemte formeninger om hvordan barn skal oppføre seg og hva de skal finne glede i. Når Gunnar ikke viser samme glede over tingene hun selv likte som barn, eller ikke reagerer slik hun vil når de går i teateret, blir det problematisk for henne. Dermed blir det også vrient for Gunnar, som blir utpekt som et problem, og for foreldrene som nå må ta innover seg den nye "sannheten", - de som hadde vært så glad i Gunnar slik han var. "Men han er et problembarn. Sier a tante. Og får a tante lov å seie det ofte nok, kan det hende han blir det" (Prøysen 1998, 75). Budskapet fra Prøysen er tydelig; stempler man barn, eller sier at de er slik eller slik, vil de gjerne bli slik, enten frivillig eller ufrivillig. Man skal med andre ord være ytterst forsiktig med å si at noen er slik. Når Nøtteliten eller de andre dyrebarna blir kalt "skøyerkint" eller "gørrelei", blir det opp til Prøysen å avkrefte denne formen

²⁹ Denne påstanden er basert på egne samtaler med barn om *Sirkus Mikkeliški* og observasjoner av barns reaksjon på Nøttelitens oppførsel i ulike oppsetninger av teaterstykket. Her spiller naturligvis skuespillerne og regissør en viktig rolle i hvordan de velger å fremstille Nøtteliten.

for kategorisk oppførsel, noe som kommer tydeligere frem etter hvert i stykket, som vi skal se.

Når dagen endelig kommer og det er klart for Mikkel revs sirkusforestilling, er Nøtteliten allerede på plass i køen foran billettluken. “Je ska gå gratis, je, sa’n Mikkel, for je har vøri med og børi krakker og strødd sagflis” (2. akt, 3. bilde, Prøysen 2017, 151). Fru Rev stoler ikke på det, så Nøtteliten legger til “Spør’n Mikkel sjølv, da ve – je ska opptre og, je, når det lir på litt” (Prøysen 2017, 151). I 2. akt, 4. bilde kan publikum også begynne å tvile på om Nøtteliten snakket sant, for da han spør Mikkel rev om det er hans tur, lurer Mikkel rev på hva han kan. Altså kan de ikke ha avtalt det så nøye på forhånd. Nøtteliten smatter, og Mikkel kommenterer “Det var en rar song”. Da benytter Nøtteliten sjansen: “Ja, songen er rar, men smattinga æ ækte” før han synger sangen sin (Prøysen 2017, 158).

Nøtteliten er i teaterversjonen en ivrig tilskuer i sirkuset, han vil være med på alt og få med seg alt. Når Per blir presset frem på scenen for å synge “Hompetitten”, eller “Hompetittevisa”, som det står i manuset, er Nøtteliten behjelpelig. Han fyker frem og sier “Ja, den har vi dæinse etter på dyreskulen. Men vi kæin itte orda på’n. Kæin du itte lære øss den da – så ska vi dæinse for dekk” (Prøysen 2017, 164). Her kommer det godt med at Nøtteliten er uredd og glad. Han klarer å overtale Per til å synge, alle dyrene blir med og danser, og Mikkel rev roser det fine sirkusnummeret. Nøtteliten blir med andre ord et positivt tilskudd til fellesskapet. Etter dette gjør alle ungene som går på dyregymnastikk, sine nummer, og her er Nøtteliten naturligvis med. Etter dette, er det ikke stort mer å se til Nøtteliten i teaterversjonen, for nå er det Ruski og Snuski som skal få kjørt seg.

5.2. Nøtteliten i boken

I boken har Nøtteliten en større rolle enn i teaterversjonen, og det er det også rom for, i og med at menneskene er blitt redusert til biroller i boken. Nøtteliten, Bolla og Helene møtes tilfeldigvis på skoleveien, der praten ikke slår så heldig ut for Bolla. Hun blir ertet av de andre, og Nøtteliten kaller henne “den store sirkusprimadonna Bollerulla Bartemelk” (Prøysen 1963, 8). Like etterpå ler han av at Ola skal gjøre det lange hoppet sitt og sier at “det greier han aldri i Bergen, og ikke i Moss heller for den saks skyld”. Her legger Prøysen inn en kommentar til leseren i parentes: (“Aldri i verden” skulle han jo ha sagt, men Nøtteliten sier så mye tull at det er ikke måte på)” (Prøysen 1963, 9). Når Prøysen lar fortellerstemmen komme med en direkte henvendelse til leseren som kommenterer Nøttelitens utsagn, kan det være med på å ufarliggjøre Nøttelitens kommentar om

sirkusprimadonna Bolla. Det var ikke pent av Nøtteliten å kalle henne det, men nå bli leseren klar over at Nøtteliten *sier så mye tull*, så man kan huske på at man ikke må ta alt han sier for seriøst.

Noe av Nøttelitens styrke ligger i hvor rask han er, hvor høyt han kan klatre, og også hvor uredd han er når det gjelder om å hjelpe andre. Når følget fra dyreskolen ser at Ola ligger urørlig nede på bakken, sier Nøtteliten av seg selv: “Jeg stikker ned på veggen og ser hvordan det er med ham, jeg”, men må bråsnu idet det kommer en bil (Prøysen 1963, 15). Nøtteliten blir også fremstilt som en slags motvekt til de mer overfladiske utsagnene Helene kommer med, for eksempel når Helene kommenterer at bilen i hvert fall ikke er noen fin bil, for den får stadig vekk motorstopp. “Æsj! Ikke vær dum du’ a’ dø! sa Nøtteliten. – Det var bilen til Bollerud. Han får ikke motorstopp, han bare stanser når han skal selge fisk. Han kommer sikkert ikke til å være slem mot Ola rådyr” (Prøysen 1963, 17). Nøtteliten korrigerer Helene på sin måte, med å først påpeke at hun ikke må være dum, før han kommer med en oppklarende opplysning både for dyreskolen og for leseren.

Det er ikke lenge Nøtteliten får være fornuftig i leserens øyne, når han i neste øyeblikk “kom i slagsmål med en annen liten ekornгутt om en kongle” (Prøysen 1963, 17). Her var han egentlig på vei til Bollerudbutikken for å finne ut mer om Ola rådyr, men lot seg distrahere av en kongle. Leseren vil kanskje tenke at det var unødvendig, men vil kanskje ikke bli så overrasket. Det var allikevel ikke så farlig at ikke Nøtteliten kom først frem til Bollerudbutikken, og når det virkelig gjelder, er Nøtteliten mer fokusert.

Det blir snart oppklart at Ola rådyr er tatt til fange av sirkusfolk, og dette synes Nøtteliten er spennende. Et ekte sirkus! Når Burre gråter og er redd for sirkusfolkene, fyrer Nøtteliten opp under hvor skummelt det er med sirkus, før han i neste setning smatter og ønsker at han kunne være med. Det kan nok hende han passer på å si slike ting fordi han vet at Burre blir redd og at frøken Kråke blir irritert. Tidligere i boken ble leseren klar over at Nøtteliten sa mye tull, og om Ola rådyrs eventuelle opptreden i Mikkels sirkus sier han: “Han kan ikke opptre for noen – han har jo fått hjernerystelse. Kul i kuppel’n!” (Prøysen 1963, 34). Det er ingen som korrigerer denne måten å snakke på. Det med hjernerystelse stemte, så får frøken Kråke heller tåle at han la til en tøysete kommentar til slutt. Fortellerstemmen har allerede indikert at han ikke mener noe vondt med det. Ola og Nøtteliten er gode venner, slik det ble presisert i teaterversjonen, men det har ikke kommet frem i boken.

Når Ruski og Snuski tar et dyr til fange i sekken sin, “kommer Nøtteliten settende som en strek og er helt forstyrret”. Han roper at sirkusfolkene har puttet Helene i en sekk, og gir seg ikke med å rope det én gang. “Han hopper og spretter og roper hele tiden: – Sirkusfolkene har puttet Helene harefrøken i en sekk! Sirkusfolkene har puttet Helene harefrøken i en

sekk!” (Prøysen 1963, 42). Frøken Kråke ber om bekreftelse på en litt uheldig måte: “Er du sikker på at du så det du så da, Nøtteliten?”, og her er det lett for Nøtteliten å svare “Visst så jeg det jeg så!” (Prøysen 1963, 42). Han bekrefter egentlig ikke at han faktisk så at det var *Helene* som ble puttet i sekken, og det trengte han heller ikke å bekrefte når spørsmålet ble stilt på den måten av frøken Kråke. Det ville kanskje være lurt av frøken Kråke å be ham forklare nøyaktig hva han så etter at han hadde roet seg litt ned, men i stedet resignerer hun og ber alle om å gå hjem.

Nøtteliten, som nettopp hoppet og spratt hele tiden, og som tidligere hoppet fra tre til tre, fant kongler og ertet folk, ville nok ha blitt klassifisert som “sangvinsk” i oldtiden. Da ble fire ulike temperament klassifisert som personlighetstyper, og den som er sangvinsk er *lystig, lett, brusende og blodfylt* (snl.no). Margaretha Lundmark skriver om disse personlighetstypene i *Sangviniker m fl. Om de fyra temperamenten* (1984), og her skriver hun at man må ha tålmodighet med det sangvinske barnet. Det følger hjertets raske rytme, og man bør la barnet få beholde gleden det finner i det raske skiftet mellom aktiviteter (Lundmark 1984, 41-43). Frøken Kråke ber ikke Nøtteliten om å ta seg sammen noen gang, og det er et viktig poeng hos Prøysen. Barn kommer med sin egen unike personlighet, og man må prøve å forstå dem i stedet for å endre dem. Dette er lettere å få frem når barna i denne historien er dyr, og selv om frøken Kråke kan bli oppgitt over at Nøtteliten kommer for sent til skolen, vet hun godt at han er et ekorn, med alt det innebærer.

Når frøken Kråke senere prøver å dempe gleden hans over å få gjøre mesterhoppet sitt, er det for å få frem budskapet om at sirkus er farlig og det frie livet i skogen er best. Nøtteliten uttalte til Mikkel rev at å gjøre et slikt hopp var hans minste kunst. Prøysen lar ham etterpå bevise det:

Da – vips – spretter Nøtteliten opp på en stubbe. Derfra hopper han opp på en gren, og en, to, tre, så er han høyt, høyt oppe i grantoppen. Så sier det smell i svepa igjen, og Nøtteliten farer som en pil gjennom luften og henger seg fast i den nederste grena på treet. Til slutt hopper han ned på stubben igjen, klapper i labbene, og så triller han hjul bort til krattet (Prøysen 1963, 64).

Her får han virkelig vist frem kunstene sine, og han klarer dem også lett som bare det. Han skryter imidlertid ikke av seg selv etterpå, og igjen kan man få inntrykk av at han gjør det for sin egen fornøyelse. Han finner glede i å gjøre slike hopp, han gjør det ikke for å få skryt fra de andre. Når Ola rådyr etterpå spør om det var morsomt, blir frøken Kråke sint over at han kan spørre om noe slikt. “Tror du noen av oss tenkte på at det var moro?”, skriker hun, før Ola hvisker “Nøtteliten så” (Prøysen 1963, 68). Nøtteliten slipper å bekrefte eller avkrefte dette, men det kan nok tenkes at Ola hadde rett. Det kan det nok også hende at frøken Kråke er klar over.

Nøtteliten blir i det hele tatt fremstilt som en hjelpsom elev gjennom hele boken. Han er alltid parat til å klatre høyt opp i tretoppene når trengs, han farer av sted for å se etter mistenksomme sirkusfolk, han løper frem og tilbake og bærer sekkene til alle elevene når dyreskolen må flyttes, samtidig som han må opp i trærne for å holde utkikk. Når Mikkel rev trenger noen til å henge opp sirkusplakater, melder han seg frivillig med én gang: “Å, det kan vel ikke bli snakk om andre enn meg til den jobben, smatter Nøtteliten. – Jeg skal finne kvæ på grantrærne og bruke til lim – jeg skal nok gjøre godt arbeid. Den første plakaten henger jeg opp ved Bollerudbutikken” (Prøysen 1963, 110). Nøtteliten blir fremstilt som både hjelpsom og løsningsorientert. Han trenger ikke å bli fortalt hvordan han skal gjøre ting, det skjønner han selv. Denne jobben utførte han både raskt og godt, akkurat som han sa selv.

Det siste nummeret Nøtteliten får gjøre i boken er heller ikke småtterier:

Fra toppen på et grantre som var så høyt at en skulle tro det var rene himmelgrana – kom det et ekorn: trull, trull, trull, trull, – fire saltomortaler gjorde han! Og til slutt hang han seg i den nederste grena etter halen og svaiet rundt!

(Det var Nøtteliten, det har du nok skjønt.) (Prøysen 1963, 113).

Nok en gang er det imponerende hva Nøtteliten får til. Når han blir gitt rom til å være seg selv, kommer de gode egenskapene hans til syne. Han får brukt sine styrker, både de fysiske og de intellektuelle, når ingen står over ham med formaninger om hvordan han må gjøre ting. Han vet selv hva han er i stand til å klare, og når Mikkel rev eller frøken Kråke spiller på styrkene hans, er det en strålende Nøtteliten som utfører oppgavene med glede.

6. Bolla Marie Piggsta - som alltid spør sitt hjerte

Solen har akkurat så vidt stått opp, og fuglene i skogen begynner å kvitre. Nå er det snart tid for alle sammen å stå opp, men i grøften med bregneløvet er familien Piggsta i full gang allerede. Mamma børster pigger og smører niste, og tenk, det gjør ikke vondt når mamma greier piggene, engang! Pappa har funnet frem en liten skvett med melk som alle andre må holde labbene sine unna. Dette blir en fin dag, selv om hun kommer til å tenke på mammaen sin mens hun er borte. Vasket, stelt og ferdigkledd, og med både museflesk og bringebær til nistemat kjøber hun av sted, *for nå skal Bolla Pinnsvin gå på skolen.*

Slik slutter første strofe av sangen “Bolla Pinnsvin”. Sangen ble skrevet av Prøysen i 1953 og tonesatt av Johan Øian. Første gang den sto på trykk, var i barnespalten “Klimpre-Klonken” i bladet Kooperatøren nr. 7, juli 1953. Da sto den sammen med visen om Helene harefrøken. I

innledningen står det “du har kanskje hørt dem i barnetimen for de minste, så du kan melodiene” (Prøysen 2014, vol.1, 389). Året etter dukket sangen altså opp i teaterstykket om Mikkel revs sirkus Mikkelikski.

6.1. Bollas rolle i teaterversjonen og sangen

Bolla pinnsvin, eller Bolla Marie Piggsta som hun egentlig heter, er den første av dyrekarakterene som snakker i teaterstykket. Publikum har allerede sett Ola rådyr når Turid og Per møter Bolla, men tilskuerne vet ikke hva rådyret heter eller hvem han er. Med Bollas replikker blir døren inn til en ny verden åpnet for tilskuerne. Publikum møter Bolla pinnsvin i 2. akt, 2. bilde og det er tidlig på morgenen. I sceneanvisningen står følgende:

Same dekorasjon som i 1. bilete. Om naudsynt nokre tre i tillegg, og ljuset er heilt på. Per og Turid kjem. Det er fuglesong. Tidleg morgon. Per listar seg over knausen og kikar over til andre sida (Prøysen 2017, 123).

Skogen virker ukjent for Per og Turid, og akkurat her har de aldri vært før. “Kjem du i hau det som a gamle-Marte fortælde da vi var små?”, spør Per. “Om sletta inne i Liaskoga der dyra får lov å væra seg sjølve – der dom kæin tala og -.”, svarer Turid og legger til at hun trodde på det tidligere (Prøysen 2017, 123). De er på jakt etter Ruski og Snuski da de treffer Bolla pinnsvin. I sideteksten står det at hun har skoleransel på og en liten bukett med blomster i hånden. Hun stanser brått og ruller seg sammen når hun ser Per og Turid (Prøysen 2017, 123). Gjennom replikkene hennes får publikum vite at Bollas søskenbarn bor i grøften ved Turids hus, og at hun har drukket melk hos dem mange ganger. Hun presenterer seg fint med fullt navn, og forteller at mor heter Bolette og far heter Baldrian. Nå skal hun på dyreskolen, og når Turid spør om hun ikke bør skynde seg nå, svarer hun “Nei, je går hemanifrå i god tid je, så je slæpp å kåmmå for seint.” (Prøysen 2017, 124).

Her har man en vesensforskjell på henne som elev og eksempelvis Nøtteliten, som alltid er ute i siste liten. Prøysens ordvalg er viktig her; “så je *slæpp* å kåmmå for seint”. For Bolla pinnsvin ville det være negativt for hennes egen del å komme for sent, mens for Nøtteliten ville det bety å få kjeft, *igjen*. Bolla ville ikke likt å komme for sent, for da går hun glipp av skolestarten. I tillegg kan man nok tenke seg at hun ikke ville likt å få kjeft av frøken Kråke heller.

Bolla pinnsvin synes å komme fra det man kan betegne som et stabilt hjem eller en kjernefamilie med mor, far og søsken. Det er uklart hvor mange søsken Bolla har. Den eneste indikasjonen på at hun har søsken får man i sangen om Bolla pinnsvin. Sangen var

allerede kjent fra Barnetimen, og den dukker opp i teaterstykket i 2. akt, 2. bilde, denne gangen på hedmarksdialekt. Ut fra frøken Kråkes replikk får publikum vite at dyrebarna har laget sanger om seg selv, og nå er det Bollas tur til å synge. Tredje strofe går som følger:

Hu mor ha smort med niste, kan du gjetta å det ær?
Tenkj, åtte stykkjer museflesk og fire bringebær,
og så en liten mjølkeskvett, og da blir Bolla gla,
for pinnsvinfar har sagt at den får ingen lov å ta,
for den skal Bolla Pinnsvin ha på skolen (Prøysen 2017, 135).

Her har altså far funnet frem noe ekstra godt til datteren sin, slik at hun kan få ha melk med seg på skolen. Hvis man først har gått ut ifra at pinnsvinfar har fortalt pinnsvinbarna at de ikke får ta Bollas melkeskvett, er det nærliggende å tenke seg at søsknene hennes er yngre og ikke har begynt på skolen ennå, eller at de er en del eldre og ikke synes det er så spesielt å gå på skolen som det Bolla gjør selv. I sangen møter leseren Bolla idet hun gjør seg klar med morgenstellet og skoleforberedelsene, der både mor og far er involvert. Dette er ikke første skoledag for Bolla, og det kan man tolke ut fra verselinjen "På skolen er det moro, der er mange bån i lag" i femte og siste strofe. Hun kan veien og går til skolen selv, og hun vet akkurat hvilken stubbe som er hennes. Det at Bolla gleder seg, er ute i god tid, ikke bryr seg om det lugger å bli gredd, og grynter så blidt "god dag" når hun er nådd til skolen, indikerer at hun er en pliktoppfyllende og forventningsfull elev.

I teaterstykket spør Per og Turid om det er mange i klassen til Bolla, og da forteller hun kort om de andre dyreskolebarna. "Ja, det æ'n Nøtteliten og han æ så skøyerkint. Og så æ det a Helene Harefrøken, og hu æ så ertete. Og så æ det'n Burre Bamsegutt, og hæin æ så viktig. Og så æ det je - Og så'n Ola Rådyrgut, men hæin har itte vøri på skulen på mange daer" (Prøysen 2017, 125). Hun har ikke så mye positivt å si om de andre i den korte introduksjonen sin, men man kan legge merke til at hun ikke sier noe om Ola Rådrys personlige egenskaper. Det viser seg senere i stykket at hun er nokså betatt av ham. Før hun skynder seg avgårde for å fortelle Frøken Kråke nyheten om Ola rådyr, forteller hun at Helene harefrøken er "gøllei" og at både hun og Nøtteliten er vimsekopper, "det æ bære je som går rett fram" (Prøysen 2017, 126). Her snakker hun på sett og vis ned de andre og fremhever seg selv som ordentlig. Man kan tolke det "å gå rett fram" som at man er til å stole på, at man gjør som man skal og at det ikke er noe tull og tøys her. Dette kan også være med på å fremstille Bolla pinnsvins karakter mer realistisk, i og med at hun opptrer litt barnslig ved å snakke nedsettende om de andre.

Litt senere (fortsett i 2. akt, 2. bilde) blir publikum tatt med til dyreskolen. I sideteksten står det “Scenen svingar. Vi set inn fire små og ein stor stubbe. Når ljuset går opp, sit frøken Kråke, Bolla Pinnsvin, Helene Harefrøken og Burre Bamsegutt på stubbane. Alle bråkar.” (Prøysen 2017, 133). I og med at det står “alle bråkar”, må det bety at Bolla pinnsvin også gjør det. Kan hende er hun ikke fullt så pertentlig som hun selv gir uttrykk for, men at det heller forteller noe om hvordan hun ser på seg selv. Når frøken Kråke sier “Hysj! Var stille nå!”, blir det ro i klassen. Helene erter Bolla pinnsvin med å hinte om at hun og Nøtteliten er kjærester, og da begynner Bolla å snufse. Måten frøken Kråke håndterer dette på, er å si “Ikkje bry deg om det, du Bolla. Det er bare spøk, forstår du. Tørr tårene nu, så begynner vi. I dag var det vi skulle syngje sangene vi har lavet. Nu kan du, Bolla, begynne” (Prøysen 2017, 134).

Dette kan synes å være en heller ufølsom måte å trøste eleven sin på, og det kan oppleves skremmende å måtte stå foran klassen og fremføre en egenkomponert sang mens man fortsatt har tårer i øynene. Likevel ser det ut til å fungere fint for Bolla pinnsvin, som tar opp papirlappen sin mens hun geiper til Helene harefrøken. Det kan hende Bolla syntes det var stas å bli plukket ut først, og hun synger sangen sin foran de andre barna. Sangen er en versjon av “Bolla Pinnsvin” som ligner svært på den versjonen man kjenner i dag, men her er det på hedmarksdialekt, og enkelte fraser er ulike den kjente versjonen av sangen³⁰. Dette ser man for eksempel i første verselinje: “Når østasola rund og gul tæk åsen med et hopp”, mens man i dag kjenner den som “Når sola stiger rund og gul og farger åsens topp”. Motivet i sangen er for øvrig likt; den handler om Bolla pinnsvin som gjør seg klar til å gå på skolen. Det blir dermed et slags metaperspektiv på det hele. Bolla står på skolen og fremfører en sang om at hun skal på skolen. Her får hun frem at hun gleder seg, og at det er moro på skolen, sikkert til frøken Kråkes begeistring, noe hun bekrefter etter at Bolla har sunget ferdig. “Nei, så flink du har vært til å lage sang, Bolla. Jeg skal skrive noget pent i karakterboken din som du kan vise mamma og pappa” (Prøysen 2017, 136).

Nå har Bolla fått ros av frøken Kråke så alle kunne høre det, og det kan virke som det er viktig for Bolla å få anerkjennelse av frøken. Professor Herner Sæverot påpeker i sin bok *Indirect Pedagogy - Some Lessons in Existential Education* (2013) at hyppig eller transparent ros fra læreren kan gjøre at elevene lærer seg hvordan de skal oppføre seg for å motta ros (Sæverot 2013, 63-64). Ros kan også gjøre elevene avhengige, på den måten at eleven etter hvert vil gjøre ting kun for å få ros av læreren, og ikke for sin egen lærings del. “The student can actually become more insecure as a result of the praise, because praise leads to a dependency on the teacher. Instead of improving their own self-image, the desire to please

³⁰ Da teaterstykket ble satt opp på Det Norske Teatret, skulle man enten bruke nynorsk eller dialekt. Dette er grunnen til at sangen i teaterversjonen er på hedmarksdialekt i stedet for på bokmål.

the teacher can become so strong that the students end up with even less belief in themselves” (Sæverot 2013, 64). Å rose vil dermed være en måte for læreren å kontrollere elevenes oppførsel, en slags behavioristisk pedagogikk. Læreren roser, og dermed står eleven i gjeld til læreren og må gi noe i retur. Ros begrenser dermed elevens mulighet til å utvikle seg som selvstendig individ og hindrer det selvstendige individet i sin tilblivelse. Sæverot legger til at man fortsatt kan bruke ros, men det må gjøres på en slik måte at den ikke blir destruktiv. Man må for eksempel passe på å rose elevenes handlinger, ikke eleven i seg selv (Sæverot 2013, 64). Her har Prøysen latt frøken Kråke gi ros for hvor flink Bolla har vært til å lage sang, – ikke hvor flink Bolla er. Altså har Prøysen passet på å la frøken Kråke rose handling heller enn person, noe som er i tråd med Sæverots beskrivelser av konstruktiv bruk av ros. Det at hun i neste del av setningen sier Bolla skal få noen fine ord med seg hjem som hun kan vise mor og far, bryter allikevel med konstruktiv bruk av ros, og her kan det hende Prøysen gjør narr av frøken Kråke som forsterker den behavioristiske bruken av ros som pedagogisk virkemiddel.

Frøken Kråke virker nokså direkte i måten hun snakker til elevene sine på. Hun skryter ikke uhemmet av noe, og tar like gjerne ris i plenum som ros. Videre er hun ikke helt imot straff hvis det kan lære noen en lekse, som når Mikkel vil ha Ruski og Snuski til å opptre i sirkuset sitt. Straffen skjer på hennes premisser; Mikkel skal få ha dem i sirkuset sitt, men kun for den ene kvelden. Etterpå skal de slippes fri. Ifølge Sæverot vil de aller fleste lærere svare at de ikke driver med en behavioristisk pedagogikk, da dette er noe mange oppfatter som negativt. De vil likevel svare ja på at de roser elevene sine, og innrømmer dermed at de driver med en form for behaviorisme (Sæverot 2013, 61). Han mener videre at læreren styrer elevene sine i en bestemt retning mye grunnet all testingen som foregår i norsk skole. Når man har klare mål for hvordan eleven skal besvare oppgavene, er det lett å rose eleven når han eller hun nærmer seg dette målet, slik at eleven fortsetter i samme retning. På dyreskolen i *Sirkus Mikkeliški* skal ikke elevene testes i form av prøver, men frøken Kråke har tydelige forventninger til hvordan man skal oppføre seg. Sånn sett kan man si at danning står mer i sentrum enn det faglige på dyreskolen. Imsen (2008) i *Elevers verden* skriver at “skolen skal bidra til å *oppdra* elevene. Det innebærer at skolen må arbeide med normer, verdier og holdningsdannelse på det personlige planet” (Imsen 2008, 19). Prøysen har latt dette være en sentral del av innholdet i dyreskolen da teaterstykket ble skrevet. Likevel er det frøken Kråkes oppfatning av korrekt oppførsel som gjelder i denne historien, noe som var vanlig da Prøysen selv gikk på skole og på 1950-tallet da fortellingen ble skrevet. Her er det også et poeng at samfunnet er blitt stadig mer komplekst og flerkulturelt, dermed vil man kanskje ikke ha en omforent oppfatning av hva korrekt oppførsel er i dag.

For Bolla pinnsvins del kan det virke som om frøken Kråke ønsker å *herde* henne, slik at hun blir mindre nærtagende og overfølsom. Samtidig vet hun at Bolla er av en annen art enn Helene og Nøtteliten, og når hun sender de andre dyrene av gårde med bestemte oppdrag for å redde Ola rådyr, vil hun sende Bolla hjem og selv gå hjem og hvile seg. Her går hun ut ifra at Bolla ikke kan bidra med noe, i og med at hun er av en annen natur enn de andre dyrene på dyreskolen. Det går relativt sakte med Bolla rent fysisk, i tillegg er hun forsiktig og følsom, og frøken Kråke tenker gjerne at dette redningsoppdraget blir for vanskelig for Bolla. Hvis man som lærer har lave forventninger til elevene, vil gjerne elevene la være å strekke seg lenger enn de må. Imsen påpeker at skolen må stille krav til elevene, så lenge de ikke er urimelig høye (Imsen 2008, 20). Med Bolla er det imidlertid annerledes. Frøken Kråke har helt klart lave forventninger til at Bolla skal kunne være til hjelp i denne saken, i og med at hun bare vil sende henne hjem, mens Bolla på sin side er i gang med en egen redningsaksjon uten at noen har bedt henne om det. Det er tydelig at hun er styrt av en indre motivasjon til å hjelpe Ola rådyr.

Av natur er Bollas fysikk begrenset. Et pinnsvin beveger seg langsomt sammenlignet med en hare eller et ekorn. Selv om Bolla er treg, er hun også rask. Hun er den første som kommer frem dit Ola rådyr ligger, fordi hun er målbevisst og tar den raskeste veien. Hun lar seg ikke distrahere og har fullt fokus på oppgaven. Naturens lover begrenser henne fysisk, men hennes indre motivasjon kjenner ingen begrensninger. Da blir det en oppgave for Frøken Kråke å finne ut hva som er Bollas styrker.

Man kan få inntrykk av at Bolla pinnsvin ikke har mange venner på skolen. Nøtteliten og Ola rådyr er gode venner, Helene erter henne, Burre bamsegutt er "så viktig", som hun selv sier. Allikevel liker hun seg svært godt. Det blir ofte hevdet at relasjoner er en av de aller viktigste faktorene for at elever skal trives på skolen. Jan Spurkeland beskriver dette i sin bok *Relasjonspedagogikk*, der han mener læreren må ha relasjonskompetanse. "Det er særlig lærerens relasjonskompetanse og relasjonskvaliteten og interaksjonen mellom lærer og elev som påvirker læringen" (Spurkeland 2011, 60). Videre sier han at "[n]yere forskning dokumenterer betydningen av relasjoner i skolen som grunnlag for læringseffektiviteten" og at "[l]ærerens betydning for elevers læring blir kraftig understreket av denne forskningen" (Spurkeland 2011, 60). Da kan man spørre seg hvorfor Bolla pinnsvin synes å like seg så godt på skolen. Det later ikke til at hun har noen gode, nære venner i klassen, og forholdet til frøken Kråke kan gjerne bære preg av at den ene parten står høyere i maktposisjon enn den andre. Man får kanskje ikke inntrykk av at frøken Kråke er særlig kjærlig i sin tilnærming til elevene, men her kan man også ha i bakhodet at det er dyrebarn og en kråkefrøken det er snakk om, og ikke minst at dette stykket ble skrevet i en annen tid. Dyr må klare seg selv når de blir gamle nok. Fuglebarn må gjerne forlate redet før de blir gamle nok til å fly, mens de

fortsatt er avhengige av mat fra foreldrene, i motsetning til dagens barn, som gjerne kan velge å bo hjemme så lenge de vil. Kanskje er det nettopp en direkte tilnærming Bolla pinnsvin trenger. Når hun snufser fordi Helene erter henne, er det kan hende en distraksjon hun trenger (som å få synge sangen sin), sammen med en tydelig oppfordring til å ikke bry seg om ertingen, heller enn en stakkarsliggjøring fra frøken.

Gjennom hele teaterstykket fremtrer Bolla som pliktoppfyllende og snill, og når hun skal betale for sirkusbilletten, betaler hun og søskenbarnet med en full melkeskål. I sceneanvisningen står det at melken renner over, slik at folk ser hva det er (Prøysen 2017, 152). Dette står i kontrast til hvordan Nøtteliten og Helene opptrer i billettøen. Nøtteliten påstår han skal komme inn gratis, og Helene betaler med pjuskete kål. Hun rapper til og med en gulrot fra billettluken. Bollas oppførsel fremstår til og med som bedre enn frøken Kråkes i dette tilfellet, for hun på sin side, spiller på hvor dårlig hun liker å sette mennesker i bur, så hun nekter å betale. Men en fribillett vil hun gjerne ha. Det er tydelig at Prøysen lar Bolla være normbæreren i stykket, og det kommer enda tydeligere frem i boken, som vi nå skal se.

6.2. Bolla i bokversjonen

I boken er det tydeligere fra starten av at Bollas karakter er viktig for handlingen. Etter at fortellerstemmen har satt leseren inn i riktig kontekst, er Bolla pinnsvin den første karakteren leseren møter. Leseren får følge henne på vei til skolen og får samtidig et innblikk i tankene hennes. Det kommer frem at Bolla har følelser for Ola rådyr, og leseren forstår hvorfor hun blir ekstra lei seg når hun ser at det har skjedd noe fælt med Ola. Hun kommer gråtende til skolen og prøver å fortelle det som har skjedd. "Ola rådyr er død, tror jeg, i hvert fall ligger han helt stille på vegen og svarer ikke når jeg roper, gråter Bolla. Han har sikkert prøvd å hoppe over vegen, og så har han ikke greid det" (Prøysen 2017, 14). Det er ingen trøst å få for Bolla, enda så lei seg som hun er. I stedet lurer frøken Kråke på hvorfor han skulle hoppe over veien og blir sint når ungene forteller om Mikkels sirkus. "Nå får vi i hvert fall skynde oss til vegen og se om det er sant som Bolla sier", sier frøken Kråke. Leseren vet allerede at Bolla snakker sant, og det kan virke ekstra urettferdig for Bolla at frøken Kråke legger det frem som en tvilsom opplysning. "Jeg pleier ikke å lyve, sier Bolla og ser på frøken Kråke med troskyldige små øyne" (Prøysen 1963, 14). Dette ignorerer frøken Kråke, og beordrer alle mann av sted.

Frøken Kråke blir fremstilt som ufølsom gjennom sine replikker og handlinger, mens det blir ekstra synd på Bolla som gråter og blir mistrodd. Når Bolleruds bil ser ut til å kjøre rett på Ola

der han ligger, gråter Bolla igjen. "Alle dyrene holdt pusten, og Bolla puttet den ene labben i munnen for å ikke gråte høyt" (Prøysen 1963, 15). Dette er en vanskelig situasjon for Bolla, og hun har ingen til å trøste seg. Når dyrebarna løper hver sin vei til Bolleruds butikk, sier frøken Kråke: "Ja, jeg går hjem, jeg", og tror hun snakker til Bolla. "Jeg er så skjelven i styrefjærene mine at jeg greier ingen ting. Å dette ulykksalige sirkus-tullet til Mikkel rev. Så mye elendighet det lager for oss alle sammen. Kom nå Bolla - så går vi hjem" (Prøysen 1963, 17). Men Bolla er ikke der, og fortellerstemmen lurte på om leseren vet hvem som kom først frem til butikken. Det var nemlig Bolla. Nøtteliten og Helene blir fremstilt som henholdsvis ufokusert og forfengelig, og dermed kom de ikke først frem. Bolla, som går rett frem, blir dermed enda mer ordentlig sammenlignet med medelevene sine.

Prøysen lar Bolla være med på stort sett alt det viktige som skjer i handlingen. Hun holder vakt på låven der Ola rådyr er, hun stikker Kari i ryggen for å få henne til å våkne, og hun advarer Ola mot å oppsøke Ruski og Snuski. Han hører ikke på henne, noe som får konflikten i boken til å eskalere. Nå er han virkelig tatt til fange, og dyrene må sette i gang en redningsaksjon. Her bidrar hun også med mye, og hun ligger på lur under buret til Ola for at han ikke skal føle seg så alene om kvelden. Der har hun også jobbet med å løsne planker, slik at han etter hvert kommer seg ut. Alle disse tingene ser leseren, mens de andre dyrene på skolen, inkludert frøken Kråke, helst ser alle feil Bolla gjør. Dette er et pedagogisk grep fra Prøysens side for å få leseren til å skjønne at Bolla har gjort sitt beste hele tiden, men når andre kun fokuserer på feil, blir alt veldig ille for Bolla til slutt. Leseren får også se hvor urettferdig det er at Bolla får skylden for alt som går galt. Trygve Bergem (2012) skriver i *Læreren i etikkens motlys* om Løgstrups jeg-du-forhold, som handler om at vi lever i et avhengighetsforhold til hverandre, der vi er avhengige av andre for at vi skal lykkes (Bergem 2012, 97). Dette henger også sammen med hva Lévinas sier om den andres ansikt. Vi viser ansvar for den andre ved å svare positivt på appellen i den andres ansikt. "Møtet med den andre gir oss muligheter til å vise omsorg for den andre, men det er ingen selvfølge at vi gjør det. Vi er ikke utelukkende gode og uselviske" (Bergem 2012, 103-104). For Bolla virker det som at det er en selvfølge at hun skal hjelpe Ola rådyr, mens han på sin side ikke ville gjort det samme. Ola er avhengig av Bolla for å lykkes, men har ikke innsett det selv.

Slik Prøysen fremstiller karakterene, endrer ikke dyreskolebarna sitt syn på hverandre etter hvert i historien, med unntak av Bolla, som endrer sitt syn på Helene. Dette er et stort steg for Bolla, og leseren får være med i hennes tanker når dette skjer. Bolla går til dyreskolen i den tro at Helene er tatt til fange i en sekk:

Hun må i hvert fall gå stille og pent, og så må hun se veldig sørgmodig ut på grunn av Helene. Det siste er ikke så helt lett, for hun har aldri likt Helene. Forresten, når hun tenker seg riktig godt om, så har Helene alltid vært en snill liten skolejente. Litt tankeløs kanskje, litt

for glad i Ola rådyr. Men det var kanskje ikke så rart når en var så pen som Helene og fikk ny drakt to ganger i året. Bolla greier å få frem en liten tåre, og hun ser alvorlig og sørgmodig ut da hun smyger under stubben og inn på dyresletta der dyreskolen holder til (Prøysen 1963, 52).

Gjennom den fortalte monologen, får leseren også et annet syn på Helene. Prøysen bruker denne indre monologen for å få frem at Helene egentlig er *snill*, og ved å la Bolla komme frem til det selv, har Prøysen fått det frem uten å si det eksplisitt. Det pedagogiske grepet kan få leseren til å tenke det samme om sine medelever, eller om andre de ikke har så veldig sansen for. Bolla opptrer som reflektert og moden nok til å innse at det bor noe godt i selv dem man ikke liker.

Helene bruker ikke lang tid på å ødelegge det gode inntrykket Bolla nettopp hadde av henne, for hun sitter nemlig på kateterstubben og skrøner om hvor modig hun har vært, mens hun sender et Bolla et hovent blick (Prøysen 1963, 52). Det kan virke som Bolla skjønner at hun lyver: "Men hvordan kunne du hoppe ut når døra var stengt?", spør Bolla. Måten Prøysen lar Helene besvare spørsmålet på, viser leseren at Bolla hadde rett i at dette virket mistenksomt: "Helene vet ikke riktig hva hun skal svare med det samme. Men så husker hun at hun hoppet ut gjennom vinduet! Ja, akkurat det var det hun gjorde. Var det ikke smart?" (Prøysen 1963, 53). Bolla er ganske alene på dyreskolen om å være mistroisk, helt til Mikkel rev kommer smygende. Mikkel rev og Bolla kan ses på som hovedrolleinnehavere, begge to. Bolla pinnsvin er normbæreren, en som leseren kan identifisere seg med og følge gjennom historien, mens Mikkel rev er den som får ting til å skje. Disse to blir kontrastfigurer i historien, der den ene er knyttet til verdier og den andre til handling. Begge er helt nødvendige for historien.

Bolla pinnsvin blir en antihelt i historien. Hun mangler noen av de tradisjonelle egenskapene man gjerne forbinder med en helt, for hun er verken sterk, vakker eller rask, og hun dummer seg ut gjentatte ganger. Derimot stikker hun seg ikke frem, hun vet forskjell på rett og galt, og hun prøver alltid å gjøre det som er etisk riktig. Det kan være litt vanskelig for Bolla å vite hva som er rett å gjøre i enhver situasjon, så hun *spør sitt hjerte*. Dette passer ikke for Mikkel rev, og når han ser at hun har latt seg fange i buret, lurert han naturligvis på hvorfor. "Jeg har spurt mitt hjerte, sier Bolla, og sitter og ser mot skogen med blanke øyne", og Mikkels reaksjon er akkurat passende for en sleip rev: "Det er det tåpeligste jeg har hørt, sier Mikkel og går sin vei" (Prøysen 1963, 79).

Imsen skriver i *Elevenes verden* at andres reaksjoner på oss har betydning for hvordan vi oppfatter oss selv (Imsen 2008, 37). De andre dyreskolebarna har til nå ikke hatt spesielt positive reaksjoner på Bolla og hennes handlinger. De har lagt skylden på henne når ting har

gått galt, de har ledd av henne og ertet henne for følelsene hun har for Ola. Nå reagerer Mikkkel rev med å gå sin vei og kalle følelsene hennes for tåpelige. - Ikke bare er det tåpelig, det er *det tåpeligste han har hørt*. Etterpå hører hun også at Mikkkel sier til konen sin, Mikkeline, at han hadde hele planen klar, “men så kom den dumme Bolla pinnsvin og ødela alt sammen fordi hun slapp ut Ola rådyr fra buret. Får jeg tak i henne en gang, skal hun ikke slippe så lett” (Prøysen 1963, 85). Mikkkel er altså sint på henne og synes hun er tåpelig. Det er en slags selvoppfyllende profeti at man blir det man blir betraktet som, altså at man blir det man forventes å være (Imsen 2008, 29). Ingen forventer at Bolla skal være modig eller flink til å ordne opp. Tvert imot forventes det ingenting av henne, og hun blir sett på som dum. Mot slutten ser hun også på seg selv som verdiløs, og hun har fullstendig mistet motet. Prøysen lar imidlertid ikke denne profetien oppfylle seg selv når det gjelder Bolla. Han lar henne se at noen er villige til å ofre seg for henne, og det var nettopp den hun aller helst ville reddes av, nemlig Ola rådyr. Dermed ender det godt for Bolla, og nettopp fordi det går bra med antihelten vår, går det også bra for de andre karakterene i historien.

7. Helene harefrøken – en jålete sirkusprimadonna?

Å, så pen hun er blitt! Ny kåpe og allting. Det er ikke alle dyrene i skogen som får ny vinter- og sommergarderobe, det vet Helene godt. Hun håper nok at de andre skal legge merke til den nye kåpen. Nøtteliten har aldri nye klær, og Bolla må drasse rundt på de samme piggene året rundt. Det er nok Helene som er den peneste i klassen, ja. Naturens lover er slik at enkelte dyr skifter ham mens andre ikke gjør det. Prøysen trekker urettferdigheten frem som både opplysende og underholdende. Men isj! Hva var det? Der kom det en kongle susende, rett i den nye drakten! I grantoppen sitter Nøtteliten og ler, mens Bolla står stum av beundring over den nye kåpen. Ja, verden er urettferdig. Men så lenge Helene tar seg best ut, kan det være det samme med de andre.

Omtrent slik er det første møtet leserne får med Helene Harefrøken i boken om sirkus Mikkkeliski. Det er en selvsikker og stolt liten frøken som kommer og lurert på om ikke Bolla har tenkt til å gratulere henne med ny kåpe (Prøysen, 1963, 8). Helene blir introdusert for leserne like etter at Bolla Pinnsvin har sunget skolesangen sin og skal skynde seg avgårde så hun ikke kommer for sent til skolen. Helenes første replikk er “Nei, men så se deg for da, gryntebolla!” (Prøysen, 1963, 8), og videre står det at hun er så stolt at det ikke er måte på. Her har leserne nettopp blitt kjent med snille, forsiktige Bolla, og når Helene kommer inn på denne måten, blir hun automatisk Bollas motstykke. Leserne får nokså sikkert inntrykk av at

Helene er en mindre sympatisk karakter enn hva Bolla er, noe som forsterkes i neste avsnitt når Nøtteliten får passet sitt påskrevet av Helene etter å ha kastet en kongle etter henne.

- Ekling! sier Helene harefrøken og børster seg. - Du er så dum altså. Tror du ikke jeg vet hvorfor du hopper så mye i grantoppene om dagen. Du innbiller deg at du skal få være med og opptre på sirkus Mikkeliški, tror du ikke jeg skjønner det, kanskje? Det er derfor du kommer for sent på skolen hver dag også, tror du ikke jeg skjønner det, kanskje? Vil du jeg skal sladre til frøken Kråke, kanskje? (Prøysen, 1963, 8)

Det kan hende Helene har forstått hvorfor Nøtteliten oppfører seg som han gjør, men hun får hverken bekreftelse eller avkreftelse av Nøtteliten. Det at Prøysen lar Helene bruke *kanskje* på slutten av tre setninger på rad, er med på å vise at Helene tross alt bare er et barn.

Helenes retorikk, med “tror du ikke jeg skjønner det, kanskje?”, passer inn hos et barn som vil få frem at hun er smartere enn de andre tror. Måten hun sier det på, indikerer at det skulle være en selvfølge at hun skjønnte dette, selv om de andre ikke trodde hun skjønnte noe.

Dermed blir hun enda smartere enn de andre antok ved at hun skjønnte hvordan alt hang sammen, skal man følge denne tankegangen. Hun kommer også med en trussel i form av det retoriske spørsmålet “Vil du jeg skal sladre til frøken Kråke, kanskje?”, noe Nøtteliten lar være å svare på.

7.1. Helene harefrøken i teaterstykket

I teaterstykket blir Helene harefrøken fremstilt på en ganske annen måte når publikum møter henne. En teaterforeføring vil naturligvis bære preg av hvordan skuespillerne har tolket karakterene. Ifølge skuespiller Jan Erik Berntsen, som spilte Per i 1968-oppsetningen av stykket, la ikke Prøysen føringer for hvordan skuespillerne skulle opptre på scenen. Prøysen hadde idéer til hva karakterene kunne gjøre (for eksempel at Hanan fra Drammen kunne komme seilende over scenen i en snor fra taket), men han fortalte ikke skuespillerne hvordan de skulle tolke karakterene han hadde skapt, etter det Berntsen kjenner til.

I manuset til teaterstykket kommer Helene harefrøken hoppende inn og vifter med fremlabbene, som det står i sideteksten (Prøysen 2017, 127). Hun møter Per og Turid like etter at de har snakket med Bolla pinnsvin. “Du æ itte redd øss du - ?”, sier Per, og Helene svarer “Jo - - .” Turid kommenterer at hun ikke flyr sin vei. “Je greie itte flyge je, når je blir redd”, svarer Helene (Prøysen 2017, 128). Her får man inntrykk av at Helene er usikker, og at Helenes humør skifter fort. I sideteksten står det at hun gjør et byks opp i fanget til Per (etter at han har sagt at hun ikke behøver å være redd for dem), og når Turid undrer seg

over hvor modig hun plutselig ble, svarer Helene "Å ja, je æ redd og modig etter som det passe, je. Det går så fort med meg. (sparkar med baklabbane) Opp og ned, opp og ned, je har det i bakbeinom." (Prøysen 2017, 128). Helene er altså både redd og modig, og publikum kan få inntrykk av at hun er forholdsvis sympatisk til nå. Det går ikke lang tid før hun får vridd samtalen over på den nye drakten sin:

Per: Du har itte møtt to karer oppi her vel?

Helene Harefrøken: Nei - Æ dom farlige? Forresten så æ je itte redd, for nå har je fått dei nye sammarskleda mine, og da er det ingen som ser meg. Æ je itte fin? Brun over og grå under - Siste mote frå Harris.

Turid: Du æ så fin at - .

Helene Harefrøken: Du sku'sett meg for fjorten da'er sea - Je var så flekkete og fæl, men nå ska je gå i denni fine drakten hele sommarn, og når det blir vinteren, da får je ny vinterdrakt, som er heilt kvit. Som he bruker heilt til det blir sommarn att.

(gjer et hopp av glede)

Per: Så gla du vart nå, da?

Helene Harefrøken: Vart je gla? Det var itte meininga.

(set seg ned og græt så øyro flagrar) (Prøysen 2017, 129).

I teaterstykket sitter Helene nå og gråter fordi hun synes synd på Ola rådyr, men da Per og Turid forklarer at de skal hjelpe han med å komme tilbake til skolen, blir hun så hjertens glad igjen at hun hopper og synger. Til nå har man gjerne inntrykk av at Helene er nokså skiftende i humør, relativt uskyldig og barnlig i oppførsel, og takknemlig for å få ny kåpe hver vinter og sommer.

Det er ikke uvanlig at Prøysen bruker kåpe som symbol på velstand og forfengelighet, som for eksempel i lørdagsstubben "Heldige folk" som kom på trykk i Arbeiderbladet 24. desember 1953. "Vi er heldige folk vi, mor", sier den vesle jenta til moren sin mens de sitter på toget. Jentungen er svært fornøyd med den fine kåpen hun har på seg, og skryter av morens kåpe gjentatte ganger, høyt så alle hører det. Moren vet hvor pene kåpene er, og er redd for hva folk tenker - at de er oppkomlinger som har vunnet penger og brukt alt på pene klær. Hun legger merke til at de andre stirrer på dem, de andre som er mer fattigslig kledd, og hun er riktig brydd der de sitter. Moren gjør akkurat det hun er redd de andre gjør med henne selv; hun dømmer de andre i kupéen, og tillegger dem tanker hun ikke egentlig vet om de har. På slutten blir det avslørt at de har fått låne kåpene av tanten som er kommet hjem fra Amerika, og det er derfor jentungen mener de er så heldige folk (Prøysen 2000, 110-111). Moralene i lørdagsstubben er gjerne at man ikke skal skue hunden på hårene, at bak hver person skjuler det seg mer enn man vet, og at en flott, dyr kåpe ikke sier noe om personen som har den på seg.

Slik kan man tenke om Helene harefrøken. Hun har ny kåpe som hun er stolt av, den er hennes og hun har lyst til å vise den frem til alle. Vi vet allikevel ikke noe særlig mer om Helene, om hvordan hun har det hjemme, hvordan hun blir fulgt opp av foreldre, om de har nok mat, eller om hun har søsken. Vi vet at moren er stolt av utseende til datteren sin ut ifra følgende strofe fra sangen om Helene harefrøken: "Haremamma ser på hareungen sin, å nei, å nei, å nei, å nei så du er fin" (Prøysen 2017, 143-144). I sangen beskriver Prøysen Helene som "glad og lett, og søt og vimsete og sommerkledd". Videre brisler hun seg, hun blir redd når Jeger Bom-bom kommer, og hun blir trett og må hvile, og hun koser seg godt når Jeger Bom-bom flyr rett forbi. I teaterstykket kan det se ut som det vimsete aspektet er bevart i større grad enn i boken, i og med at hun skifter raskt mellom å være redd, modig, glad og trist.

Bokmålsordboka, fra Universitetet i Bergen og Språkrådet, gir følgende definisjon av *vimsete*: "som har vanskelig for å samle oppmerksomheten om noe bestemt, adspredt, som farer og vimser". Dette passer rimelig godt til Helenes oppførsel i manuset til teaterstykket, der hun først blir redd, så glad, før hun plutselig blir lei seg når hun tenker på Ola rådyr. Det kan se ut som hun ikke holder tankene lenge av gangen. Dette kan være en god egenskap i visse sammenhenger, hvis hun har evnen til å ikke dvele for lenge ved det negative. Slik det ser ut, har ikke Prøysen tillagt Helene noen negative egenskaper, for det å være vimsete trenger ikke å tolkes i negativ forstand.

Når alle dyrene på skolen skal finne Ola rådyr, gir frøken Kråke dem konkrete oppgaver: Burre skal dra hjem og fortelle nyheten til fru Bjørn. Nøtteliten skal fly høyt i tretoppene og se seg rundt. Helene får beskjed om å løpe en runde så fort hun kan, og at hun må passe på at ingen ser henne. Hun spør om hun skal være redd, og når frøken Kråke svarer at hun skal være nysgjerrig, forstår Helene hva det innebærer: "Ja - ja. Snuse rundt, snuse rundt, det skal bli" (Prøysen 2017, 139-140). Det er bare Bolla som ikke får noen oppgave. Etter en liten stund, kommer dyrene tilbake med rapport, og Helene kan fortelle at Ruski og Snuski kommer: "Nå kjem dom, je ha lokke og narre dom" (Prøysen 2017, 142). Frøken Kråke virker ikke videre imponert over måten Helene ordlegger seg og kommenterer "Dom - og dom og domdomdom. Snakk pent og ordentlig!" (Prøysen 2017, 142). Helene hører ikke på korreksjonen og fortsetter "[...] Og tau har dom, og dom luske seg fram. (stolt) Je har lokke dom en hel runde rundt sletta, je. Men åssen ska vi få tak i dom nå, da?" (Prøysen 2017, 142). Hun er tydelig fornøyd med hva hun har fått til så langt, uten at hun får ros fra frøken Kråke av den grunn. Når frøken Kråke kommenterer måten Helene ordlegger seg på, ignorerer Helene kritikken. Hun er for stolt over egne bragder til å ta rettelsene til seg, og fortsetter å ordlegge seg på samme vis, kanskje litt på trass, for å vise at hun ikke lar seg rette på.

Publikum møter Helene harefrøken igjen i 2. akt, 3. bilde, når hun skal betale billetten for å komme inn på Mikkel revs sirkus. Det hun betaler med er et pjuskete kålhode, og når fru Rev sier at det var for lite, svarer Helene at “Da kæin je få gulrøtter og persille for det som blir att -”, og tar to gulrøtter og går (Prøysen 2017, 152). Om Helene virkelig bare er vimsete, eller om hun er både frekk og freidig her, blir ikke forklart av Prøysen, så her kan både skuespillere og publikum tolke som de vil. Når det omsider er tid for at Ruski og Snuski skal opptre, er dyrebarna fulle av forventning. Mikkel får menneskene til å etterligne en hare, og opptreden imponerer ikke Helene noe videre, som utbryter “Det var *ikke* godt!” (Prøysen 2017, 167). Frøken Kråke svarer henne “Helene! Du må tenke på at de skal lære alt hva vi kan! De har jo ingen forutsetninger for å hoppe, men de har anlegg” (Prøysen 2017, 167). Her viser Prøysen frøken Kråke frem som pedagog som prøver å få eleven sin til å forstå hvor ulike folk er, og at man ikke kan dømme alle etter samme mål. Dette er omtrent det siste publikum får se av Helene og de andre dyreskolebarna før teppet går ned og stykket er over.

Når stykket blir satt opp på nytt i 1968, er det med små endringer i manus. Da er Helenes siste replikk tatt bort, og menneskene etterligner en bjørn i stedet for å hoppe som en hare. Dyrene roper “Akkurat som bjønner! Er dom itte flinke?”, og frøken Kråke kommenterer at “Menneskene har mere forstand enn mange tror” (Prøysen og Toms 1968, 82). I 1968-versjonen av teaterstykket er det frøken Kråke som avslutter sirkuset, mens det var Marte, Per og Turid i originalversjonen. Frøken Kråke tar morna-sangen som de pleier å ha på skolen, og alle dyrebarna blir ropt opp etter tur, i tillegg til alle barna som er til stede, Bamse Brun og Bamse Kvit, gamle Marte, Per, Turid, Mikkel Revski og fru Revski, før hun roper opp seg selv³¹. Helt til slutt hører publikum “Og – Her kommer jeg – sa Hanan i Drammen. Sjung kra – faddera og fadderullalla – ” mens hanen flakser frem, slik det står i sideteksten. Hanen kom, som kjent, flaksende over scenen i et tau, etter idé fra Prøysen selv³².

7.2. Helene harefrøken i bokversjonen

I boken *Sirkus Mikkelikski* spiller Helene en større rolle enn i teaterstykket. Her starter skoledagen med goddag-sangen. Verken Bolla eller Burre er til stede, og frøken Kråke kommer på at Burre Bamse har blåbærsyke. “Han var ute i går”, sier Helene hare (Prøysen 1963, 13). Her kan det hende Helene ikke tror på at Burre virkelig er syk, men at han bare er

³¹ Siste side av teatermanus fra 1954 og 1968, samt bokversjonen fra 1963 kan ses i vedlegg B.

³² Jan Erik Berntsen kunne fortelle at når Hanan i Drammen kom flygende i et tau over scenen, skulle det stå noen på andre siden og ta imot. En gang klarte de ikke å få tak i ham, så han kom seilende tilbake igjen og ble hengende og dingle midt på scenen, til full latter og jubel fra publikum.

borte fra skolen. "Så så, Helene, vi skal være glad for at vi har en ekte bjørneprins i klassen vår, vi går videre i sangen", sier frøken Kråke for å glatte over det hele (Prøysen 1963, 13). Hun lar ikke Helene få gehør for observasjonen sin, men tar mer parti med Burre utad. Hadde hun latt Helenes kommentar ta over sangen, ville Helene blitt midtpunkt på bekostning av medeleven Burre. Som voksen leser av boken, kan man tenke seg at frøken Kråke prøver å få Helene til å vise respekt for medeleven ved å få frem Burres positive sider, om det så er tittelen hans og den hierarkiske rollen hans i skogen.

Når Bolla pinnsvin kommer hastende og gråtkvalt til skolen for å fortelle om Ola rådyr, ler Helene og uttaler "Bolla er forelsket i Ola rådyr" (Prøysen 1963, 13). Hun bryr seg altså ikke om at Bolla gråter, og vil heller benytte anledningen til å erte Bolla. Hele dyreskolen drar så av sted for å se hvor Ola rådyr ligger. Her er det ingen som får beskjed om hva de skal gjøre, i motsetning til i teaterstykket. Helene harefrøken "lå som en strek etter marka og sniffet med den røde nesetippen sin" (Prøysen 1963, 14). Idet en bil kommer kjørende, og alle tror at Ola kommer til å bli påkjørt, sier Helene at hun ikke tør å se på og gjemmer øynene bak de lange ørene sine. "Men hun gjemte dem ikke godt nok, hun passet på at hun kunne kikke" (Prøysen 1963, 15). Leseren kan få inntrykk av at Helene er mindre uskyldig enn hun vil gi uttrykk for, eller at hun er en liten luring. På sett og vis oppfører hun seg som en karikatur av hvordan jenter kan gjøre seg til. Hun later som hun er redd, for det blir forventet av pene frøkner som henne. Hvis man husker på at hun uttalte i teaterstykket at hun var redd og modig om hverandre, kan man gjerne tro at ord og handling ikke samsvarer fordi hun er vimsete, men leseren av boken har i dag mest sannsynlig ikke lest manuset til teaterstykket, og Prøysen viser her frem Helene på en måte som lar leseren danne seg et eget bilde av oppførselen hennes. Helene fremstår som en smart jente som vet hvordan hun skal oppføre seg eller manipulere andre for å få det som hun vil.

Hun møter imidlertid sin overmann i Mikkell rev, og ham klarer hun ikke å lure. Denne episoden inntreffer etter at de andre dyrene tror det er Helene som er blitt tatt til fange i Ruski og Snuskis sekk. Hun stråler der hun sitter på skolen neste dag og får fortelle om hvor modig hun har vært. Hun sitter på kateterstubben mens frøken Kråke klapper henne over kinnet med vingen sin. Nøtteliten kommer med en stor gulrot for å påskjønne den modige Helene. Prøysen lar henne være midt i sentrum for begivenhetene her, og leseren vet nå at det slett ikke var Helene som var fanget i sekken, det var Mikkell rev som hadde latt seg fange. Helene vet å utnytte situasjonen og oppmerksomheten, men burde kanskje gitt seg mens leken var god. Hun dikter i vei, selv om hun får litt forklaringsproblemer når det blir stilt spørsmål ved hendelsesforløpet. Enda verre blir det når Mikkell rev dukker opp og hører hvordan Helene skryter av hvor smart hun var.

Mikkel rev tar Helene til side såpass langt unna de andre at ingen hører hva de snakker om. Når Helene heller vil tilbake for å fortelle mer, sier Mikkel “Jeg tenker du venter litt med det, jeg”, og legger til “Jeg vet nemlig at du ikke var i noen sekk. Du fløy så fort bena kunne bære deg med det samme sirkusmennene kom ut. Nå kan du gå tilbake og fortelle mer, så skal jeg bli med deg” (Prøysen 1963, 54). En gråtkvalt Helene skjønner at hun er tatt på fersken i å lyve og ber Mikkel om å ikke avsløre henne. “Å, nei da, smisker Mikkel, – nå skal vi gå tilbake, og så får *jeg* lov til å si noen ord. Jeg skal ikke si noe om at du løy, jeg skal bare rose deg hele tiden – får jeg lov til det?” (Prøysen 1963, 54-55). Dette er ikke Helene smart nok til å gjennomskue, for med disse lovordene manipulerer Mikkel rev henne til å utsette seg for fare som en del av Mikkels plan. Den eneste måten hun kunne ha kommet seg unna på, var å innrømme at hun hadde funnet på hele historien om hvor modig hun nettopp hadde vært. Det siste ville vært et for stort nederlag for henne, og det ville endret måten de andre oppfattet henne. Hun vil altså heller risikere fare enn å tape status i klassen.

Det farefulle dyrene nå skal gjøre, er å opptre for Ola rådyr. Sirkusmennene er like i nærheten og kan komme når som helst. Prøysen legger inn en kommentar i teksten idet følget er på vei til buret.

Jeg skal hilse deg og si at det vesle hjertet til Helene harefrøken hoppet da hun og frøken Kråke og Nøtteliten listet seg ned til krattet der sirkusvognene og buret til Ola rådyr stod.

- Tror du noen hører at hjertet mitt banker? hvisker Helene til frøken Kråke.

- Å, er det *ditt* hjerte? Det var da enda godt, jeg trodde det var mitt, jeg (Prøysen 1963, 61-62).

Helene, som tidligere hadde vært så stolt og modig, er nå en livende redd, liten hare, og det betror hun frøken Kråke. Av denne episoden kan leseren erfare at det ikke alltid lønner seg å smøre tykt på hvis man ikke snakker sant. Måten frøken Kråke svarer Helene, viser også at Helene ikke er den eneste som er engstelig. Det kan være en trøst for Helene å vite at frøken er minst like redd, og nå er de sammen om å være i denne farlige situasjonen.

Så snart de er i sikkerhet på dyreskolen igjen, er Helene tilbake til sitt gamle jeg. Hun tåler ikke at Bolla får skryt av frøken Kråke for å ha befridd Ola rådyr, og rakker ned på henne så fort sjansen byr seg (Prøysen 1963, 77). Til slutt i boken lar Prøysen Helene harefrøken gå for langt i hvor lite hun bryr seg om Bolla pinnsvin. Nå ligger Bolla på veien, fullstendig motløs, uten lyst til å leve mer, mens Bolleruds bil kommer kjørende. Helene tar det ikke på alvor, og når Ola vil at Bolla skal komme seg av veien, sier Helene: “Du behøver ikke rope på henne, hun gjør det bare for å skape seg” (Prøysen 1963, 112). Dette kan virke ironisk på leseren, som kanskje har tenkt at det var Helene som skapte seg tidligere. Leserens aner at Bolla ikke gjør seg til, og Helene legger til: “Når bilen kommer, så krabber nok det vesle nøstet ned i grøfta, det skal jeg vedde sommerpelsen min på!” (Prøysen 1963, 112). Her kan

hun være glad for at ingen veddet imot, ellers ville det vært en lettkledd Helene som måtte se på at Ola reddet Bolla fra å bli påkjørt. "Sirkusakrobat! sniffet Helene harefrøken foraktelig, - det er vel jeg som er primadonna, se på meg, da vel!" (Prøysen 1963, 113). Dette er Helenes siste replikk, og hun går ut av boken på samme måte som hun kom inn; stolt og selvopptatt. med et tilsynelatende umettelig behov for oppmerksomhet.

Helene, den raske haren, får brukt sine ferdigheter for å løse et felles oppdrag. Når en hare opptrer i Æsops fabler, blir den gjerne fremstilt som rask, men at dens tro på egne ferdigheter ødelegger i det lange løp. Helene har så visst tro på egne ferdigheter, men selv om hun virker selvgod, begår hun ingen feil som ødelegger verken for redningsaksjonen til dyreskolen eller for sirkusforestillingen til Mikkel rev.

Det som imidlertid kan ergre leseren, er hvordan Helene gjør seg til for Ola rådyr samtidig som hun erter Bolla pinnsvin. Mange kan nok dra kjensel på en slik person i virkeligheten. Når Prøysen viser frem Helenes gode sider, er det et viktig pedagogisk grep for å vise leseren at det bor mer i folk enn det som kanskje kommer tydeligst frem. Prøysen har selv uttalt i et brev til sin venn Alf Cranner at "Folk er snille, om det så skal være mitt siste ord, folk er gode (men tankeløse inn til smerter!) men ingen kan vente at andre mennesker kan sette seg inn i ens irrganger av jubel og fortvilelse" (gjengitt av Røsbak i "Den farlige latteren. Om Alf Prøysens narrerolle", i Imerlund (red.) 2002, 15). Selv om Helene kan være aldri så irriterende å forholde seg til for Bolla, er det viktig å være klar over at hun ikke er en slem karakter. Prøysen betegner henne som vimsete i sangen om henne, og han lar Bolla betegne henne som tankeløs i boken, og nettopp denne tankeløsheten smerter Bolla.

8. Ola rådyr – bikarakter med bærende rolle

En av karakterene som tilsynelatende har en mindre rolle i historien, er Ola rådyr. Rollen han har, er allikevel bærende for historien. Skaden hans og det at han ble tatt til fange, er det som starter hele konflikten og som driver handlingen avgårde. Hadde det ikke vært for hans uhell, ville det ikke ha vært så lett for sirkusfolkene å vite at det fantes dyr av interesse i skogen. Interessant nok, er han ikke nevnt ved navn på rollelisten i manuskriptet til teaterstykket, her går han under "andre dyreborn".

8.1. Ola rådyr i teateret

I teaterversjonen er Ola rådyr den første av dyreskole-elevene publikum møter, men foreløpig vet ikke publikum at det er noe spesielt med Ola. Han kommer inn i teaterstykket i armene på Ola Lia³³. I sideteksten står det at “Ola kjem inn i butikken. Han ber på eit rådyr som har broti beinet” (Prøysen 2017, 82). Butikken er Bolleruds butikk, og Ola Lia ber om hjelp til å få kjørt rådyrkalven opp på låven sin, slik at han kan spjelke beinet “på denni kroken” (Prøysen 2017, 82). Ruski er snar til å gi bud på rådyret, og vil gjerne kjøpe “den tassen” for “[f]emti flate kronestøkker på labben” (Prøysen 2017, 82-83). Ruski og Snuski forsikrer at han vil få det bra i buret sitt, og at han skal være med i sirkuset deres, “Sirkus Salto”. Ola Lia tar rådyret i forsvar med det samme: “Å jasanya - nei denni rådyrkalven kæin det en rådyrkælv ska kunnja hæin, å bære’n bli fresk att nå, så ska’n ut i skauen att. Det er der’n høre heme” (Prøysen 2017, 83). Dermed får publikum nokså tidlig høre at dyr skal være frie i skogen, de skal ikke dresseres til å opptre i sirkus.

Når Bollerud kommer med fiskebilen sin, prøver Ruski forgjeves å få kjøpt rådyret:

RUSKI

For sjuende og siste gong: to hundre flis. Ikkje et øre mer.

OLA LIA

For siste gong! Itte et øre! Ha pæinga dine sjølv, om du har no’n.

[...]

BOLLERUD (til sirkusmennene)

Itte var så sure da. Smile til blide mæin. Smile til Bollerud, da. Kæin de greie å laga sirkus å få folk tel å bli gla, de som er så sure da (Prøysen 2017, 86-87).

Prøysen lar de voksne ta rådyret i forsvar, samtidig som de gjør narr av sirkusfolkene og får publikum til å skjønne at Ruski og Snuski ikke er til å stole på. Det blir sådd tvil om de har penger, humøret deres blir påpekt, og intensjonene deres om å fange dyr til sirkus blir fremholdt som umoralske. Ruski og Snuski snakker sammen etterpå om at rådyret kanskje er for “tjukke i den knoll” til å lære seg kunster uansett, om de ikke bare skremmer det med svepen sin (Prøysen 2017, 87). Her snakker altså sirkusfolkene ned Ola rådyrs ferdigheter og evner, i tillegg til at de viser at de vil bruke straff som læringsmetode, noe som gjør at de spiller publikum enda mer opp mot seg selv.

³³ Denne karakteren heter Ola Lia og blir kalt Ola i Lia, fordi han bor oppi lia. Det kan dermed være forvirrende at både han, Ola rådyr og Gamle-Ola har samme fornavn. Ola rådyr har ingen replikker i teaterstykket, og på en måte identifiseres Ola Lia og Ola rådyr med hverandre.

Når rådyret verken vil ha melk, sandkaker, peppernøtter eller goro, kan det også være med på å forsterke at rådyret ikke kan behandles som et menneske. Kari, Ola i Lias kone, påpeker det til og med selv "Goro - gorogorogoro - et du itte goro, så er du itte folk!" (Prøysen 2017, 100-102). Berlinerkransen går omsider ned mens Kari synger for en flaskegris.

Det er først i 2. akt, 2. bilde at publikum får vite at rådyret egentlig også heter Ola. Det er Bolla som forteller dette til Turid og Per når hun forteller hvem som går i klassen. "Og så'n Ola Rådyrgut, men hæin har itte vøri på skulen på mange daer" (Prøysen 2017, 125). Bolla og de andre har lett etter rådyret i mange dager, og det blir snart oppklart at han er blitt tatt til fange. Bolla blir opprørt over nyhetene og vil skynde seg å fortelle det til frøken Kråke. Helene blir trist og gråter, før hun blir glad igjen like etterpå. Nøtteliten forteller at han og Ola er gode venner, men at "nå har'n vørti borte" (Prøysen 2017, 132). Mer snakk blir det ikke om den saken i første omgang.

Frøken Kråke roper ikke opp Ola rådyr i sangen da hun tar oppropet, i stedet venter hun til etter at Bolla har sunget sangen sin før hun etterlyser Ola rådyr. Det kan i grunnen virke som at situasjonen blir tatt med en viss ro, helt til frøken Kråke får greie på at Ola rådyr skal brukes i menneskesirkuset. "Her må noe gjøres!", beslutter hun (Prøysen 2017, 138). Hun må redde eleven sin, og alle dyrebarna er med på notene med det samme. Frøken Kråke vet nøyaktig hvor flink Ola er til å hoppe, og idet de to bjørnene kommer inn på scenen, får publikum vite det også: "Ole³⁴ Rådyr er savnet fra sitt hjem. Han er brun med sorte øyne og hopper 1,92 høyt -" (Prøysen 2017, 141). Hun blir raskt avbrutt av Bamse Brun som ikke er interessert i noen beskrivelse av Ola, dette vet de godt fra før. Dette kan man tolke som at Ola gjerne har passet på å fortelle alle hvor flink han er til å hoppe, i og med at hele skogen vet hvor høyt han kan hoppe.

Ola er i det hele tatt lite med i teaterstykket. Han blir for det meste snakket om, og i 2. akt, 3. bilde er det klart for Mikkels sirkusforestilling. Her snakker Alf Prøysen på lydbånd og setter publikum inn i konteksten. "[...] Og her kjæm dom allesåmmen. Det er bære *en* som itte kjem og det er Ola Rådyr. Hår hess har det vørti ta hannom da? – Ja, ja – vi har itte tid tel å tenkje på slikt – nå skal vi sjå på sirkus. En – to – tri – teppet opp, teltet hans Mikkel er en fluesopp" (Prøysen 2017, 150). Her kan publikum ane at det er noe med Ola rådyr som publikum ikke vet om, i og med at Prøysen bare feier det bort i et *ja, ja*. Mot slutten av forestillingen, etter at

³⁴ I manuset fra 1954 står det Ole, og det samme gjør det i manuskriptet fra 1968. Det er imidlertid kun frøken Kråke som sier Ole, og hun gjør det kun to ganger i manuskriptet. Dermed kan det tolkes som en skrivefeil, eller som at frøken Kråke forsøker å snakke enda mer dannet ved å bruke -e i stedet for -a på slutten av navnet.

flere karakterer har fremført sine sanger, deriblant Per med "Hompetitten" der alle dyrebarna er med og danser, kommer gamle Marte inn i manesjen med Ola rådyr i armene.

"Nå ska alle dyr få sjå den verkelege sirkusforestillinga!", sier Marte og kneler ved siden av Ola rådyr. Hun spør om han kan reise seg, salen er helt tyst, men bryter ut i jubel når Ola reiser seg både på frambeina og bakbeina. Ola går sjanglende ut av scenen til full jubel og applaus fra dyrene i publikum, og med det forlater han teaterstykket uten en eneste replikk.

8.2. Ola rådyr i boken

I bokversjonen er Ola en mye mer aktiv karakter. Det er Bolla som presenterer Ola rådyr for leseren, og det gjør hun ved å skryte av hvor flink han er til å hoppe lengdehopp. "[H]an har trent i flere dager på å hoppe over den store landevegen fra den ene fjellknatten til den andre", sier hun, og Nøtteliten reagerer med å skrattle. "Hå hå, hi hi, det greier han aldri i Bergen, og ikke i Moss heller for den saks skyld" (Prøysen 1963, 9). Leseren får her inntrykk av at avstanden er lang og hoppet er vanskelig å få til. Samtidig blir det klart at Helene vil gjøre seg til for Ola bare fordi han er så flink til å hoppe, og at Bolla blir lei seg når hun hører det, for hun liker Ola godt selv.

Ola rådyr får en dramatisk entré når han selv dukker opp i boken:

-Å, du store verden, sier Bolla. For fjellknatten er så høy, og det er langt, langt fra den ene fjellknatten og tvers over vegen til den andre.

-Her torde ikke jeg hoppe i hvert fall. Jeg tror nesten ikke jeg tør gå ut på kanten og kikke ned på vegen engang.

Men det tør hun likevel. Hun krabber forsiktig... forsiktig bort mot stupet og titter ned på vegen, og der ser hun noe som gjør henne så tummelumsk at hun nesten detter!

For der nede - - der nede - - på vegen ligger det noe brunt, med lange ben - - helt stille - - !

DET ER OLA RÅDYR!! (Prøysen 1963, 12).

Nå vet leseren at det var risikabelt å øve på et slikt hopp, og sannsynligheten for at Ola er hardt skadet eller det som verre er, er stor. Bolla forteller også til frøken Kråke og de andre i klassen at hun tror at Ola er død, når hun endelig får sagt hva som er galt (Prøysen 1963, 14). Frøken Kråke reagerer med å lure på hvorfor han skulle hoppe over veien og hun hisser seg opp over sirkuset før de skynder seg for å se etter Ola. Det blir enda mer dramatisk når det kommer en bil og den ser ut til å kjøre rett på Ola rådyr. Når Prøysen lar alt dette skje med Ola, og han i tillegg blir tatt til fange, blir Ola tildelt en slags heltemodig rolle. Han gjorde et farlig hopp, han ble nesten drept av fallet, ble i tillegg nesten påkjørt, før han ble tatt i Bolleruds bil og senere fanget av sirkusmennene.

Bollerud kan fortelle at det ikke er så farlig med rådyret. Han har slått seg litt i hodet og vrikket foten, så han vil nok bli bra igjen om et par dager (Prøysen 1963, 20). Leseren trenger altså ikke å bekymre seg for skaden Ola har fått, for nå er det andre farer som truer, og det er de to *sirkusgubbene*, som de blir kalt. Når Ola kommer til bevissthet, får leseren et innblikk i tankene hans:

Nå våknet Ola rådyr også. Han kjente seg mye bedre nå. Ja, han kjente seg nesten helt frisk. Han hadde drømt så deilig at han gjorde det farlige spranget over vegen fra fjellknatt til fjellknatt, men i drømmen hadde han vært på et ordentlig sirkus (Prøysen 1963, 27).

Det første han spør om når han våkner, er hvem folkene fra i stad var. Det virket som han blir smigret når Bolla kan fortelle at det var sirkusfolk som ville ha ham til å opptre i menneskesirkus, selv om Bolla bruker begrep som *stjele* og *dressere* (Prøysen 1963, 28). Det er tydelig at Ola vil opptre i sirkuset, for når Bolla prøver å forsikre seg om at Ola ikke vil bli med i sirkuset, svarer han "Å jo, men du må ikke si det bort. Først må jeg lære masse, og jeg har jo ingen til å lære meg, sukket Ola rådyr" (Prøysen 1963, 28). Elever har i dag rett på tilpasset opplæring, og lærerne skal ha kompetanse til å ivareta elevenes læring på best mulig måte. Å tilpasse undervisningen betyr ikke bare å tilrettelegge for de faglig svake, men også for de faglig sterke. Her får Ola rådyr frem at han savner en kompetent lærer. Halvor Bjørnsrud (2008) påpeker i boken *Tilpasset opplæring – intensjoner og skoleutvikling* at tilpasset opplæring er et prinsipp for elevenes læring og utvikling, og ikke et overordnet mål (Bjørnsrud og Nilsen (red.) 2008, 221). Tidligere lå ikke fokuset på den enkelte elevs utvikling, men på hvordan de kunne integreres mest mulig friksjonsfritt i samfunnet. Inge Eidsvåg (2004) påpeker også dette. Vi måtte helt frem til 1975 før det ble fastslått ved lov at "alle elever har rett til å få opplæring i samsvar med de evnene og forutsetningene de har" (Eidsvåg 2004, 11). Altså var det ingen lov som krevde at frøken Kråke skulle ta hensyn til Olas evner på den tiden historien ble skrevet, men Prøysen får allikevel frem at Ola hadde en faglig styrke læreren ikke kunne ivareta eller hjelpe til med å videreutvikle.

Det kan virke som om Ola ikke føler han får videreutviklet sine evner og interesser på skolen, mens Bolla, derimot, har full tillit til at skolen er den viktigste læringsarenaen:

-Ola, Ola, sukket Bolla. - Nå skal du først og fremst ligge her til du blir frisk, og så skal du begynne på skolen, det er der du skal lære først og fremst, du lærer jo aldri leksene dine. Hvis du vil, så skal jeg komme hit i låven og lære deg litt hver dag så du blir like flink som æ - æ - æ - som meg, og så blir vi de flinkeste, og så får jeg lov å sitte ved siden av deg på stubben i dyreskolen.

-Tror du jeg vil sitte ved siden av et pinnsvin, du da? blåste Ola rådyr (Prøysen 1963, 28).

Ola blir ikke fremstilt som en videre sympatisk karakter, og han blir irritert når Bolla ikke vil fortelle hvor sirkusfolkene gikk. Han blir enda surere over at Bolla vil sitte og se på ham mens han sover på låven. "Ja, da får i hvert fall ikke jeg sove, sa Ola rådyr og var gretten. – Gå hjem og legg deg i grøfta di, så det blir fred å få" (Prøysen 1963, 29). Ola oppfører seg nokså

ufint overfor Bolla, og det gjør at det kan være vanskelig for leseren å forstå hvorfor Bolla er så glad i ham.

Det er tydelig at Ola tenker mest på seg selv og på å få realisert drømmen sin om å opptre i manesjen. Han venter til Bolla er gått, før han stanger seg ut av låven og sjangler av sted til stedet der Ruski og Snuski holder til. Han oppsøker dem bevisst i håp om å få opptre på et ekte sirkus, uten å tenke på at det er risikabelt både for ham selv og potensielt for medelevene. Skolen og leksene har han heller ikke tanke for.

Når Helene kommer på sykebesøk og blafrer med øyenvippene sine, svarer Ola henne på et høfligere vis enn han gjorde mot Bolla. Helene smiser helt åpenbart, kaller ham *bassen min* og gir ham tro på egne sportslige ferdigheter (Prøysen 1963, 39). Ola skjønner ikke hvorfor Helene kommer, og like etter kommer de andre fra dyreskolen. Nå er ikke frøken Kråke så bekymret for eleven sin lenger, virker det som, for det første hun sier til Ola er: "Ja, ja, Ola - Nå ser du hvordan det går med dem som ikke møter presis på skolen og ikke kan leksene sine" (Prøysen 1963, 40). Hun kan allikevel ha vært nervøs, for hun gikk med stive steg bort til buret, med hjertet i kråsen. Hun synger en vise for Ola rådyr, og han "ble nesten rørt, men han ville ikke vise det. Han hadde aldri trodd at frøken Kråke kunne synges så pent med den kra-kra-stemmen sin. Og nå fikk han plutselig ikke lyst til å være med disse sirkusmennene lenger" (Prøysen 1963, 41). Dette er det første glimtet leseren får av Olas mer sympatiske side. Prøysen har valgt å gjøre det tydelig at selv om Ola er barsk og det virker som han ikke bryr seg om andre, kan han også bli rørt og ha følelser.

Kjærlighet og følelser dukker opp når Ola, Helene og Bolla er i bildet. Det er ingen tvil om at Bolla har følelser for Ola, mens han på sin side ikke gjengjelder disse følelsene. Han er mer bekymret for Helene og synes synd på henne som trolig er fanget i en sekk. Han er også livredd for at sirkusmennene skal skade Helene, og dette vender ham enda mer mot sirkusfolkene. Helene, på den annen side, gjør seg til for Ola mest for å ergre Bolla. Det kan hende Helenes følelser for Ola til dels er ekte, men hun er helt nødt til å poengtere alt det fine hun skal gjøre for Ola slik at Bolla hører det. Hun er heller ikke så ivrig etter å besøke Ola enda en gang, dermed kan man tro at hun helst gjør seg til. Prøysen får frem hvor sårt det kan være for små barn når følelsene deres blir gjort narr av, eller ikke gjengjeldt. Ola rådyr blir fremstilt som litt tankeløs eller taktløs overfor Bolla. Hun synger en sang for Ola for å få ham til å sovne, og det hjerteskjærende budskapet i sangen går hus forbi for Ola. Han lurte på om hun kommer tilbake i morgen, men har ikke skjønnet noe av sangen til Bolla pinnsvin (Prøysen 1963, 51).

Overfor Mikkel rev er det for øvrig ikke så farlig å erkjenne at man er redd. "Jeg tør ikke bli med Ruski og Snuski når de reiser", sier Ola rådyr når Mikkel kommer forbi buret for å se

hvordan det står til (Prøysen 1963, 50). Med litt smisk og smiger er det lett for Mikkel rev å få Ola til å ønske å kun bli med i Sirkus Mikkeliški. Mikkel har selvsagt en plan med alt sammen, og etter at han har fått alle dyrene til å gjøre kunster for Ola, har rådyrkalven enda mer lyst til å opptre i sirkuset hans.

-Var det morsomt? hvisket Ola. - Det så så gøy ut da dere optrådte for meg. Når jeg blir sloppet ut fra buret her, vil jeg også være med og lage forestilling sammen med alle på dyreskolen. Jeg kan jo f.eks. danse. Ja, for det kan jo hende at et annet dyr også blir tatt til fange en gang og skal befries.

-Ola, skriker frøken Kråke ulykkelig og sint. - Er det det første du tenker på etter alt vi har gjort for deg? Du fortjener jamen å bli sittende i buret ditt ennå en stund! Tror du noen av oss tenkte på at det var moro?

-Nøtteliten så, hvisker Ola.

-Nei, Ola, sier frøken Kråke. - Vi utsatte oss for en dødelig fare for din skyld.

-Ja, det gjorde vi, det så, vemlingen du ligger der! sier Helene harefrøken (Prøysen 1963, 68).

Her klarer Ola å få både frøken Kråke og Helene imot seg, enda han fortsatt sitter fanget i buret. Prøysen lar Ola være så tankeløst opptatt av sirkuset at han ikke klarer å ta inn over seg at dette var risikabelt for de andre. Frøken Kråke blir sint og gir ham en skjennepreken til skrekk og advarsel for de andre dyrene også. Helene ser kanskje sitt snitt til å smiske seg inn hos frøken Kråke når hun kaller Ola en *vemling* og støtter frøkens utsagn.

Utover i historien har Ola endret seg i måten han behandler Bolla pinnsvin. I starten av historien svarte han nokså kort og ufint når Bolla snakket, men etter at dyrene har sunget og han er blitt skjelt ut av både frøken Kråke og Helene, er han blidere på Bolla. Hun lurte på om han syntes det var dårlig gjort av henne å ikke opptre, men han svarer – litt taktløst – at hun kan jo ingen kunster, hun, så han er ikke sint på henne for det. Han legger også til: “Jeg er glad for at du ligger under buret mitt om natta – det er så koselig å høre den knirkelyden” (Prøysen 1963, 74). Replikkene Ola har fått, gjør ham nokså selvopptatt og lite fintfølende overfor andres følelser. Det kan virke positivt på leseren at han får seg til å si rett ut at han er glad for at Bolla er der, selv om han i neste del av setningen tror det er hun som knirker. Prøysen lar ham altså ikke utelukkende ha negativt ladde replikker, men viser at han har sine mykere sider også. En elev som virker tøff og selvopptatt, kan også ha omtanke for andre.

Prøysen lar Ola rådyr være den karakteren som er aller minst glad i skoletimene av alle elevene på dyreskolen. Det kan ha noe å gjøre med at skoletimene ikke er tilpasset hans evner og interesser. Dagen etter at Ola ble befridd av Bolla pinnsvin, gikk han på dyreskolen. “Han hadde ikke noe særlig lyst på selve skoletimene, men han kunne ikke dy seg. Han måtte overraske frøken Kråke og Nøtteliten og ikke minst Helene harefrøken” (Prøysen 1963, 76). Det virker som han har mest lyst til å få anledning til å skinne litt, og han blir skuffet over

at han ikke selv får fortalt hvordan han kom seg løs. Enda mer skuffet blir han over at Bolla får hele æren for å ha befridd ham.

Som elev kan det virke som at Ola ikke blir møtt med mye forståelse på skolen. Frøken Kråke er mest opptatt av at han skal møte på skolen og gjøre leksene sine. Teoretisk skolearbeid er tydeligvis ikke Olas sterkeste sider, og styrken hans ligger mer i hopping og kroppsøving. Frøken Kråke viser heller ingen forståelse for interessene hans, der hun skjeller ham ut for å kun tenke på sirkuskunster. Imsen påpeker i *Elevenes verden* at undervisningen skal “*tilpasses den enkelte elevs forutsetninger*, både når det gjelder evner, følelser, utvikling og kulturell bakgrunn” (Imsen 2008, 20). Dette betyr at alle elever ikke kan behandles likt. Elevene må forskjellsbehandles på en positiv måte. “Dette stiller store krav både til lærerens evne til å oppdage hva som er elevenes behov, og til å finne arbeidsmåter og lærestoff som passer for eleven” (Imsen 2008, 20). For Ola rådyr ville nok praktiske oppgaver være å foretrekke, gjerne der han fikk brukt kroppen sin. Frøken Kråke vet godt hva han er opptatt av, men hun velger å prøve å oppdra ham til å tenke annerledes snarere enn å nøre oppunder hans interesser.

Imsen trekker frem viktigheten av å ha omsorg for elevene. “Å ha omsorg for elevene vil si å respektere hver enkelt som en person med verdighet, å tenke og føle med dem og ha evne til å sette seg inn i hvordan de oppfatter omverden” (2008, 23). Hun mener også at en av de viktigste forutsetningene for å kunne skape meningsfylt undervisning for elevene er å kunne sette seg inn i elevenes situasjon. Det er nok ikke så lett for frøken Kråke å sette seg inn i Olas situasjon, når hun selv vet hvor farlige mennesker kan være for dyrene. I dette tilfellet er det kanskje heller ikke så lurt at Ola får forfølge drømmen om å bli sirkusartist, og det later til at flere av de andre elevene har skjønt at det ikke er lurt, selv om Ola gjerne er den siste til å forstå det – eller til å ville forstå det.

Videre skriver Imsen at man i den tradisjonelle skolen hadde en form for masseundervisning, der klassen var en enhet for opplæring. Alle elevene blir da møtt med omtrent samme krav. Samtidig som at dette kan fremme fellesskap, kan det innebære en ensretting av elevene, mener Imsen. “At skolen skal stimulere og dyrke individuelle egenskaper og individuell frihet, må alltid balanseres mot hensynet til fellesskapet, både sosialt og kunnskapsmessig” (Imsen 2008, 20). Dyreskolen i *Sirkus Mikkelikski* er en enhet hvor fellesskapet blir viktig når det gjelder å redde en medelev i nød.

Det positive Ola rådyr sa til Bolla tidligere i historien blir fort snudd da han oppdager at hun har satt seg inn i buret kun for å få ham til å komme og synge. Han blir skamfull når Burre kommer med beskjeden. Det blir nok ikke bedre av at Helene erter ham for det: “Tenk den dumme Bolla tror at du skal danse for henne da, Ola? Har du virkelig lovt det? Jeg synes jeg

ser det grå nøstet der hun ligger og venter på guttebassen sin!” (Prøysen 1963, 89). Når Ola omsider kommer til Buret der hvor Bolla sitter, er han ikke videre imponert.

-Du skal ikke drive og tulle sånn, du, sier Ola rådyr. - For det første er du ikke fanget i det buret. Du kan krabbe ut når du vil, og for det andre holdt vi på å bli fanget alle sammen på dyreskolen i dag bare fordi du sendte Burre bamsegutt dit med beskjed. Ruski og Snuski kunne jo følge sporene hans! Jo, du har stelt det nydelig til - det må jeg si. Danse for deg? Det var bedre du krabbet deg ut av det buret og fortest mulig gikk til frøken Kråke og bad om forlatelse.

Så snudde Ola rådyr og gikk med høyreist hode inn i skogen igjen (Prøysen 1963, 91).

Nå er det plutselig Ola som er blitt forstandig og ser alle farene ved menneskesirkuset. Nå er det han som kan kjeftte på noen andre for å være tankeløse, han som nettopp var så oppsatt på å opptre i sirkuset at han ikke enset at de andre hadde utsatt seg for fare for hans del. Det at *han* kjefter på Bolla nå, hun som ikke har villet gjøre annet enn å hjelpe ham hele tiden, kan gjøre at leseren føler ekstra sympati for Bolla. Det var ingen av medelevene som kjeftet på Ola da han hadde vaklet rett inn i armene på Ruski og Snuski, minst av alle Bolla, som advarte ham mot sirkusfolkene helt fra starten. Når Prøysen lar Ola gå med høyreist hode vekk fra Bolla, kan det være for å vise at Ola fikk gjenreist æren sin. Nå er det ikke han som er skyld i at klassen er i fare lenger. Nå er all skyld lagt over på Bolla.

Til slutt er det klart for at Mikkels plan settes i verk, og Ola skal gjøre det farlige hoppet sitt igjen. Akkurat idet han skulle til å bykse over veien, bråstoppet han. Der lå Bolla pinnsvin på veien, og Ola trillet nedover skrenten. “Du henger etter meg overalt, du!”, sier han sint før han legger til at “nå måtte jeg stoppe – jeg fikk ikke tatt ordentlig sats bare fordi jeg så deg ligge midt på veggen. Gå med deg” (Prøysen 1963, 112). Bolla, som nå var så oppgitt og motløs av at alt hun gjorde ble galt, ble liggende på veien, klar for at Bollerudbilen skulle få kjøre over henne. Ola, som er på vei opp skrenten igjen, roper først at hun må flytte seg. *Dummenikken* kaller han henne. Helene påstår at Bolla bare skaper seg og at hun vil flytte seg når bilen kommer nærme nok. Den gikk ikke så fort, men allikevel fort nok til at Ola ble redd for Bolla. *Livende redd*, faktisk. “Hva skal jeg finne på? tenker han. – Skal jeg prøve kjempespranget en gang til? Når de ser et rådyr som hopper fra den ene vegskrenten til den andre, må de da stoppe?” (Prøysen 1963, 113). Her er Ola villig til å ta hoppet for Bollas skyld. Han risikerer med andre ord liv og helse for å redde Bolla. Prøysen lar Ola opptre uselvisk, for en gangs skyld, og med ett blir han mer sympatisk. Helt til slutt er det også han som krever at Ruski og Snuski må gi pengene tilbake til gamle Marte. Det kan selvsagt være fordi det er Ola som har overvært hendelsen der Marte ble lurt, men det kan også hende Prøysen har valgt å tillegge Ola noen bedre egenskaper. Ved at Ola – den tøffeste i klassen – krever rettferdighet for de svake (Marte), kan man lukke boken i visshet om at det bor mye godt i rådyret som først kun var opptatt av seg selv.

9. Burre bamse – skogens prins som bikarakter

En av dyrekarakterene har holdt seg mye borte gjennom hele historien, både i teaterstykket og i boken, og sånn sett passer det godt at han først dukker opp mot slutten av denne avhandlingen. I bokversjonen mangler tre elever på dyreskolen når den starter og frøken Kråke tar oppropet sitt. *Burre Bamse? Er han også borte? Å ja, det er sant, han har blåbærsyke!* Hans fravær blir unnskyldt fra første stund. Dette er i boken, men i teaterversjonen sitter han og bråker på stubben når skoleklokken slår. Hvordan endrer Burres karakter seg fra teaterstykke til bok, og hva gjør det med den pedagogiske funksjonen Burres karakter har? La oss først ta en tur til Det Norske Teatret.

9.1. Burre bamse i teaterversjonen

På sin vei til skolen, møter Bolla pinnsvin barna Turid og Per. Hun forklarer hvilke andre elever som går på dyreskolen, og om Burre bamsegutt sier hun at “hæin æ så viktig” (Prøysen 2017, 125). På dyreskolen sitter Burre klar på stubben sin når skolen starter og han er en av dem som bråker, ifølge sideteksten (2017, 133).³⁵ For frøken Kråke er gode råd dyre da hun får høre at Ola er tatt til fange, og hun gir Burre fri resten av timen hvis hun skynder seg hjem for å hente faren sin. Burre svarer at han er borte for å treffe “onkel isbjørnmæinn på Grønlæind” og at det er moren som har styret i skogen nå. “Nå som før” (Prøysen 2017, 138-139). Tante isbjørn er på besøk i og med at Burres far er reist til Grønland, og dermed får Burre beskjed om å hente begge to, både mor og tante.

Frøken Kråke er nokså bestemt når hun snakker til Burre. “Så!”, “Så hent henne, da”, “Så hent begge to da. Forstår du da ikke at vi må hjelpe til å få reddet Ola Rådyr, han er ute for alvorlig fare. Fort deg nu!” (Prøysen 2017, 139). Her er det ingen særbehandling for Burre. Frøken Kråke har dyp respekt for Fru Bamse Brun og Fru Bamse Kvit da de kommer til dyreskolen like etterpå. Da blir hun synlig stresset, mister brillene og leter febrilsk i papirene. Samtidig er hun opptatt av at man skal være høflige, bukke og neie for bjørnene. Burres rolle er så å si over idet mor og tante kommer inn på scenen. Fra nå av er det de to som hamler opp med Ruski og Snuski. De dasker til skurkene med labbene og fanger dem i et tau.

³⁵ I teatermanuset som er gjengitt i Prøysen 2017, står det at frøken Kråke sier “Busse Bamse”, og når han svarer står det også “Busse Bamse” på hans rolle. Dette tolker jeg som en skrivefeil, for det er det eneste stedet han er omtalt som Busse. I manuset fra 1968 står det Burre begge disse stedene.

Mikkel rev vil naturligvis ha skurkene til å opptre i sitt sirkus, noe bjørnene lett går med på for å gi dem en ordentlig lærepeng. Fru Bamse Kvit sier i en av sine replikker: “Æ ska fortæll dokker en ting, æ, vi har holdt oss for go tel å gjer noko slekt som de driv på med, men no ska de få smak det sjøl” (Prøysen 2017, 148).

På selve sirkusforestillingen er det Fru Bamse Kvit og Fru Bamse Brun som inntar kongelosjen, og de opptrer til og med med “Husmannspolka”. For alle med god kjennskap til Prøysens lyrikk, vil nok strofen *Kom hit nå, kjærring, så tek vi en dæins! Trallalla! Trallallalla!* automatisk klinge i ørene. De to voksne bjørnene har altså tatt over hele showet for Burre (for øvrig viser de seg som to svært folkelige bjørner, selv om de er kongelige høyheter), og Burre har ingen replikker etter at han har løpt for å hente dem tidligere i stykket. Dermed kan vi forlate teaterstykket fra 1954 og åpne boken fra 1963.

9.2. Burre bamse i bokversjonen

Det første møtet leserne av boken får med Burre er kun et møte i overført betydning. Navnet hans blir ropt opp på dyreskolen, men det kommer ikke noe svar. Han er borte fra skolen, til ingens store overraskelse, virker det som, og frøken Kråke sier at han har blåbærsyken. Helene harefrøken er kjapp med å reagere og sier “Han var ute i går” (Prøysen 1963, 13). “Så så, Helene”, svarer frøken Kråke, “vi skal være glad for at vi har en ekte bjørneprins i klassen vår, vi går videre i sangen” (Prøysen 1963, 13). De andre elevene reagerer ikke på dette. Det kan hende de er vant med at han er borte fra skolen med jevne og ujevne mellomrom. Når elever i ordinære klasser er borte, har ikke læreren noe med å fortelle de andre elevene hvorfor noen har uteblitt fra undervisningen. Frøken Kråke hadde sann sett ikke behøvd å kommentere at han ikke var til stede da oppropet ble tatt. Senere i historien kommer det frem at Burre slett ikke led av blåbærsyken, men at det var noe frøken Kråke hadde funnet på. Da forstår vi at hun egentlig bare har dekket over for Burre, slik at han skal komme best mulig utav det hos de andre elevene.

Det kommer tidlig frem at frøken Kråke har en viss forkjærlighet for Burre. Han er jo skogens prins, og ved at hun påpeker dette overfor klassen, får også leseren vite det. Frøkens behandling av Burre står i stil med oppførselen til andre lærere Prøysen har skrevet om, der eksempelvis lærer Brekkestøl i *Trost i taklampa* legger forholdene til rette for barna til storbøndene og standsfolket, mens han ikke strekker seg særlig langt for å hjelpe barna fra de lavere sosiale sjiktene i samfunnet. Frøken Kråke vektlegger overfor klassen at *Burre er jo prins* når Helene røper at han ikke var syk i går, og med det viser hun at

forskjellsbehandling er akseptabelt når det kommer fra henne, og at folk fra adelen er mer verdt enn andre. Barna krangler heller ikke på det når hun legger det frem slik. Det kan jo tenkes at enkelte av barna ville ha reagert hvis Burre "bare" kom fra en rikere familie og derfor skulle få særbehandling. Nøtteliten lar seg jo for eksempel ikke så lett imponere av mennesker som kun legger til seg gode egenskaper når de blir observert av de rette personene.

Det at barna ikke protesterer mot særbehandlingen av Burre bamsegutt kan bety mange ting. En mulighet er at de også fullt ut aksepterer og respekterer kongefamilien. I Prøysens forfatterskap kan det komme tydelig frem at standsforskjellen mellom storbønder og husmenn var særdeles stor, men han snakker ikke nedsettende om storbøndene. Han sier heller ikke noe negativt om kongefamilien noen gang, - han viser heller at skyggen fra Kong Salomo ikke skal få skygge for lyset i ham selv. Dyreskolebarna kan godt ha omtanke for Burre eller han kan være godt likt i klassen. Eventuelt kan manglende protester bety at de synes synd på Burre, men det er det ingen av dem som gir uttrykk for.

Navnet skjønner ingen, heter det i et gammelt ordtak. Men akkurat i Burres tilfelle kan man diskutere om det stemmer. Prøysen har valgt å kalle karakteren *Burre bamse* og *Burre bamsegutt*. Burre bamse er i seg selv et flott navn, med allitterasjon på b og b, og et etternavn som viser hvilken dyreart han tilhører. Helene harefrøken har også dyrearten og allitterasjon i navnet sitt. Både *Burre* og *bamse* har trykk på første stavelse, slik at det blir et trykktungt førsteledd i begge deler av navnet. Det gir også karakteren et litt *tungt* uttrykk, noe som passer godt til hans personlighet. En bjørn er gjerne stor og tung av natur. Dette fører oss over i neste del av navnevalget. Burre er en bjørn, men han heter ikke Burre bjørn. Det at Prøysen har valgt å kalle ham *bamse*, gir karakteren et rundere og mildere uttrykk. Mange barn vil nok assosiere Burre med en kosebamse de har selv, og de vet at en *bamse* ikke kan være slem. Når han i tillegg kaller ham Burre *bamsegutt* innimellom, gjør det ham liten både i alder og modenhet. Burre er en liten gutt som blir dullet med både av frøken Kråke og av mor.

Første gang leseren får møte Burre ordentlig, tydeliggjør Prøysen det med å skrive "I dag var også Burre bamsegutt på skolen, og han skar plutselig i å gråte" (Prøysen 1963, 32). Her kan vi merke oss at Prøysen har valgt å kalle ham *bamsegutt*, og det første han lar Burre gjøre, er å gråte. Dermed blir han enda mer stakkarslig. "Er det farlig med menneskesirkus?" snufser Burre (Prøysen 1963, 32), og frøken Kråke vil så gjerne trøste Burre ordentlig:

"Så da, så da," sa frøken Kråke. Hun ville gjerne trøste Burre bamsegutt litt mer, men Burre var sønn av skogens konge - Bjørnen - og han hadde uttrykkelig sagt da han kom til skolen med Burre, at han skulle behandles akkurat som de andre barna (Prøysen 1963, 32).

Når frøken Kråke prøver å trøste ved å si at det sikkert ikke er så farlig, gjør Nøtteliten det stikk motsatte: "Visst er det farlig!", sier han, før han legger til at det er "uhyggelig og nifst, det er det farligste som finnes" (Prøysen 1963, 32). Her skjønner leseren at Nøtteliten kan være en ertekrok, og han hadde nok ikke sagt noen av disse tingene hvis ikke Burre først hadde vist at han var redd for sirkuset. Hvis man overfører dette til menneskeverden, ville bjørnen absolutt hatt noe å frykte av sirkuset. Bjørner i sirkus var en svært vanlig attraksjon til langt inn i 2000-tallet.³⁶ Det er fortsatt vanlig i enkelte land å la bjørner opptre i sirkus, men i Norge og flere andre land har man et lovverk som forbyr bruken av mange dyr i sirkus, deriblant bjørner.

I starten av historien kan det virke som Burre enten er hypokonder eller lat. I antikken ville man gjerne ha karakterisert Burre som en flegmatisk type. Store norske leksikon gir følgende definisjon av betegnelsen: "Flegmatikeren er rolig, uten sterke følelsesytringer, vanskelig å bringe ut av fatning, lite initiativrik og mer tilbøyelig til å holde fast ved det tilvante enn til å skifte om til noe nytt" (snl.no). Det er lite initiativ som kommer fra Burre. Samtidig er han adelig, så det er kanskje ikke forventet at han skal være den mest initiativrike av elevene. Prøysen har i alle fall valgt å ikke gi ham en bærende rolle, men heller la den tilfalle Bolla pinnsvin. Det er kanskje gjort for å vise barna som leser historien, at man ikke trenger å være høyt oppe i samfunnet for å få ting til, eller at man er viktig selv om man er liten eller ikke har så mye tro på seg selv. Prøysens karakter Teskjekjerringa er et godt eksempel på at man kan klare det utroligste selv om man er liten og ting ser stritt ut.

Neste gang Burre omtales, er når dyreskolen besøker Mikkels rev og familien hans for å øve på kunstene de tror de skal gjøre for Ola rådyr. "Men Burre bamssegutt er heller ikke med?" påpeker Mikkels da han ser at flere av elevene mangler (Prøysen 1963, 54). "Burre bamssegutt har ikke vært på skolen på flere dager. Han har blåbærsyke", forklarte frøken Kråke kort, og med det ville hun ikke ha mer snakk om hvorfor Burre ikke var med (Prøysen 1963, 54). Senere, etter at de har vist frem kunstene sine, påpeker Helene harefrøken at verken Bolla eller Burre turde å være med. "Burre bamssegutt har blåbærsyke, har jeg sagt! – Og forresten så er det ikke riktig å utsette kronprinsen i skogen for slike unødvendige farer. Men Bolla kunne jamen..." sier frøken Kråke (Prøysen 1963, 61). Igjen gjør hun det tydelig at hun forventer mindre av Burre enn av de andre. Blar man om i boken, får man lese at frøken Kråke innrømmer særbehandlingen:

Jeg har kanskje gjort litt forskjell på skolebarna mine også - vært litt for hensynsfull mot Burre bamssegutt kanskje. Men han er jo kronprinsen i skogen, og han har det sikkert ikke så lett. Nå om dagen må han være hjemme for å pugge alle lovene i skogen. Det er derfor jeg har

³⁶ Et raskt google-søk viser at i 2009 mistet en sirkusdirektør livet da en bjørn gikk til angrep på ham, og i 2018 ble en instruktør angrepet av en bjørn under øvelse i manesjen.

sagt at han har blåbærsyke. Skogens lov må vi følge alle sammen, og da må jo Burre lære loven, ikke sant? (Prøysen 1963, 62)

Dette kan være frøken Kråkes måte å forsvare forskjellsbehandlingen overfor seg selv, heller enn overfor elevene.

Det tar litt tid mellom hver gang Burre dukker opp i historien. Når Bolla har latt seg selv ta til fange for å få Ola til å synge for seg, trenger hun en som kan overbringe beskjeden om at hun er fanget. Da dukker Burre opp som bestilt.

“Burre, Burre”, roper Bolla. “Jeg trodde du hadde blåbærsyke!”

“Nei da,” sier Burre. “Det er bare noe frøken Kråke sier, det, fordi jeg ikke kommer på skolen.”

“Men hvorfor kommer du ikke på skolen da? Er det fordi du må sitte hjemme og lære skogens lover?”

“Nei da, det er bare noe moren min sier, det, for hun vil ikke at jeg skal gå alene i skogen så lenge disse sirkusfyrene er her. Men nå har moren min gått på besøk til bjørnedronningen i den andre åsen, og derfor stakk jeg hit for å hilse på Ola rådyr” (Prøysen 1963, 70).

Prøysen lar altså Burre selv oppklare hvorfor han har vært mye borte fra skolen. Det er moren som har holdt ham hjemme av frykt for sirkusmennene, og dermed kan leseren få et annet syn på Burre. Det er altså ikke han selv som har valgt å være borte fra skolen, så det kan hende han verken er hypokonder eller lider av latskap. Nå fremstilles han som sympatisk, og tar imot oppdraget fra Bolla med glede. “Han er både glad og stolt og litt redd” (Prøysen 1963, 70), og dette er nok følelser mange barn vil kunne kjenne seg igjen i. “Endelig skal han få være med på noe av alt det merkelige som stadig hender siden sirkusvognene er kommet til skogbrynet. “Jeg tar snarvegen, jeg,” sier han, og bykser tvers gjennom vidjekratt og myrhull, så det blir tydelige spor helt bort til sletta der frøken Kråke holder skole!” (Prøysen 1963, 71). Leseren skjønner nok hva som er i ferd med å skje, i og med at Burre har laget så tydelige spor etter seg.

Ruski og Snuski finner dyreskolen takket være Burres fine bamsespor, og her skriver Prøysen: “sporene til snille gode Burre bamsegutt – der han har gått over mo og myr med beskjed til Ola rådyr” (Prøysen 1963, 74). Det blir da en bevisstgjøring for leseren at Burre ikke har gjort dette med vilje, og at det var uheldig at han laget spor. Det kan være viktig at barn forstår at andre ikke har gjort noe galt med viten og vilje, og det kan være vel så viktig at voksne forstår det samme. Helene har ikke helt forstått hvordan man kan oppføre seg taktfullt, så hun gjør narr av at Bolla har latt seg selv ta til fange, og sier til Burre: “Og så du som var så flink til å gå med beskjed da, Burre? Jeg skal gjerne vedde på at du laget spor helt fra sirkusplassen og hit. Du gikk vel i myra også, du, tenker jeg?” Burre må ulykkelig bekrefte at han gikk den veien (Prøysen 1963, 78).

Når alle dyrene må gjemme seg kvikt, sutrer Burre bamsegutt før han setter på sprang rett hjem, “og nå var sikkert moren hans kommet hjem, og da var ikke Burre-gutten redd!”

(Prøysen 1963, 78). Prøysen bekrefter her at Burre er litt engstelig av seg, og hvis man er blitt fortalt hvor farlig det er med sirkusfolk, og at man derfor er blitt holdt inne i hiet, er det kanskje ikke så rart at Burre blir rett når sirkusmennene er like rundt hjørnet. Burre får for øvrig ikke kjeft at noen andre for at han har laget spor, men Bolla får høre av Ola rådyr at det er hun som er skyld i at Burre laget spor og at dyrene nesten ble fanget.

Det ender med at dyreskolen må flyttes neste morgen, og alle dyrene hjelper til med å bære saker og ting fra skolen. "Forrest gikk frøken Kråke med en tavle og en brukket pekestokk. Bak henne kom Burre bamsegutt med den stubben han pleide å sitte på. Dere vet den stubben som det var tegnet en krone på – for Burre bamsegutt var jo kronprins i skogen" (Prøysen 1963, 81). Det kan virke nokså komisk på leseren at Burre skulle behandles på samme måte som resten av elevene i klassen, når man får vite at Burres stubbe har en krone på, og han er den eneste som ikke bærer noe annet for andre, enda han er størst av alle sammen. Prøysen får frem at forskjellsbehandlingen fortsetter, uten å snakke ned Burre, men ved å minne leseren på at han er kongelig. Nøtteliten gjør en real innsats med å bære alles skolesekker. Litt senere oppdager de at krittene mangler, og de andre trodde det var Burre som skulle ta dem med. "Gi deg, du da", sier Burre til Nøtteliten. "Jeg hadde vel mer enn nok med å bære den stubben jeg skal sitte på" (Prøysen 1963, 82-83). Ola poengterer at han bar *to* stubber, og da blir Burres uttalelse enda latterligere for leseren.

Frøken Kråke er lite begeistret over å måtte flytte skolen til et annet sted i skogen, og uttrykker tydelig misnøye med tingenes tilstand: "Vel, så får vi holde skole her da, barna mine - jeg ser ingen annen utveg. Og alt dette bare fordi Burre... Om forlatelse Burre – jeg mente ikke å såre deg. Du gjorde jo bare det du ble bedt om da Bolla ba deg gå med beskjed til Ola. Det er Bollas skyld alt sammen" (Prøysen 1963, 82). Her glipper det for frøken Kråke idet hun skal til å beskyldte Burre for å ha gjort noe dumt, men hun prøver å redde seg inn og legge all skyld på Bolla i stedet. Det kan virke fryktelig urettferdig på leseren at det er Bolla som skal få skylden for det hele, når hun aldri ba Burre om å ta noen snarvei gjennom kratt og myr. Mange barn kan nok kjenne seg igjen i denne situasjonen: all skyld blir lagt på dem, enda de ikke er alene om å ha gjort noe dumt, eller at ingenting av det ble gjort med vilje.

Ruski og Snuski klarer å fange alle dyrene (bortsett fra Bolla), og i sin iver etter å lage ordentlig dyresirkus, setter de opp plakater med *Kråke fra Kaukasien, nordpolshare, et rådyr, ekte etterkommer av Bambi, mycket giftig sibirsk rotte og slagbjørn fra Sibir*. Mikkell rev, som alltid har noen lure, halvspydige replikker på lager, kommenterer plakatene Ruski og Snuski har satt opp: "Og så slagbjørn fra Sibir, da! Du har vel ikke vært lenger enn til blåbærlia her i bygda, du, tenker jeg" (Prøysen 1963, 89). Også Mikkell vet at Burre er redd av seg, selv om han er aldri så mye prins. Nå har Burre blitt stakkarsliggjort såpass mye at man kan lure på om Prøysen

ikke har sansen for at det skal være noen kongefamilie i skogen. Men når Mikkel rev ikke klarer å utføre planen sin på egenhånd lenger, kommer *selveste bjørnedronningen!* Hun har en *dyp* stemme, og når hun spør om det er Mikkel som har satt alle dyrene i bur, må Mikkel plutselig forsvare seg overfor overmakten. Han får henne – med sin smiger og konsekvente bruk av *dronningen* som tiltaleform – allikevel til å være en brikke i sitt eget spill.

Bjørnedronningen går med på at Ruski og Snuski fortjener å bli gitt en lærepenge.

Når Mikkel rev endelig får ha sirkuset sitt, er det de to bjørnedronningene (Burres mor og tante) som overtar rollen som bjørn, i stedet for Burre. De viser seg som store og mektige, de er med på å fange skurkene, og de setter seg på ryggen til hvert sitt sirkusmenneske, slik at de måtte lunte rundt i manesjen med de tunge bjørnene på ryggen (Prøysen 1963, 94 og 100). Av dette kan man tolke at Burre er liten nå, men en dag blir han også stor, og da kan han være like modig som sin mor. Det er et viktig poeng at han er liten. Også skumle bjørner har vært barn. Også konger og dronninger har vært små prinser og prinsesser, med akkurat de samme følelsene som andre barn, – enten det er redsel, glede eller stolthet.

Kort oppsummert kan man si at Burres rolle i teaterversjonen ikke lot ham komme så tydelig frem med sin egen personlighet som han gjør i bokversjonen. Burres funksjon i teaterstykket synes å være ment som et bindeledd mellom skolen og kongefamilien i skogen. Frøken Kråke beordret straks at Burre skulle hente kongen (Burres far) da problemene oppsto. Det ville nok ha virket unaturlig på publikum at frøken Kråke ville ha kongen til å ordne opp, dersom ikke Burre hadde vært elev i klassen og samtidig sønn av kongen. I bokversjonen har Prøysen latt Burre få være seg selv i langt større grad, og med det vist at selv en person av rang kan ha det vanskelig. Standsforskjellene som var så tydelige da Prøysen selv gikk på skole, kommer til syne i frøken Kråkes forskjellsbehandling av Burre og de andre elevene. Prøysen viser hvor urettferdig denne forskjellsbehandlingen kan virke på de andre elevene, når det blir forventet langt mer av dem enn av Burre. Så kan det her legges til at det ikke kommer frem hvilke styrker Burre har. Han er ikke med på noe av det som skjer, og når han endelig får være med på litt, roter han det til ved å lage spor. Kan hende frøken Kråke vet at Burre ikke har så mange faglige styrker, og at hun derfor trekker frem status og rang. Skolehverdagen preges til en viss grad av standsforskjellen, og i en skriftlig tekst er det gjerne lettere å få frem slik forskjellsbehandling enn på en teaterscene.

10. Mikkel Rev – sleiping med sirkus-svepe?

Fra dyrefablene, som er en pedagogisk sjanger, forbinder man reven med en sleip karakter som stadig prøver å lure seg til goder. Æsop brukte fablene allegorisk til å kritisere folks oppførsel indirekte. Det blir sagt noe om dyr for å beskrive noe annet, og ikke sjelden blir reven fremstilt som en usympatisk og selvgod type som stadig er ute etter å lure folk, og man må ikke stole på reven. Henning Hagerup (i Imerslund (red.) 2002) kommenterer også dyrefabelen og Prøysens bruk av denne. Han karakteriserer *Sirkus Mikkeliški* som en “stor dyrefabel i romanform” (Hagerup 2002, 36) og påpeker samtidig at selv om dyrefabelen vanligvis har en klar moral, er ikke Prøysen nødvendigvis opptatt av å reprodusere akkurat det trekket. “Sagt på en annen måte: Noe av det fine og befriende ved Prøysens barneviser – både de som handler om dyr og de andre – er at de som regel er velsignet frie for moraliseringer” (Hagerup 2002, 36). Prøysens fremstilling av Mikkel rev i historien om sirkus Mikkeliški, viser at heller ikke Mikkel rev er fanget i dyrefabelens genre. Prøysen får frem allsidighet også ved denne karakteren, og nettopp det er viktig for en pedagog: å se at mennesket er langt mer allsidig enn at det lar seg kategorisere.

10.1. Mikkel rev i teaterstykket

Det går lang tid før publikum får vite noe om Mikkel rev i teaterstykket, selv om det er hans sirkus som har gitt navn til stykket. Det første publikum får høre om sirkuset er når frøken Kråke i 2. akt, 2. bilde forklarer for dyreskolebarna at menneskesirkuset er langt farligere for dyrene enn hva Mikkel revs sirkus er. “Stille! Stille! Jeg har bestandig sagt at jeg ikkje kan fordra sirkus”, sier frøken Kråke før hun forklarer hvorfor: “Og dette er ikkje slikt sirkus som dere mener, dyrebarn. Dette er ikkje dyr som hopper og gjør kunster for sin fornøyles skyld, sådan som i dyresirkuset hos Mikkel Rev. I menneskesirkus må ingen dyr ligne seg selv. De må ligne menneskene” (Prøysen 2017, 137). Frøken Kråke liker ikke menneskesirkus av den grunn at dyrenes personlige karakter blir forsøkt endret.

Mikkel rev blir introdusert for publikum i teaterstykket idet Bamse Brun dasker til Ruski og Snuski for å straffe dem for ugjerningene deres. “Å æ det som går føre seg her da? Kidnapping? Vektlyfting?”, sier han. I sideteksten står det at han er “elegant i kjole og hvitt” (Prøysen 2017, 146). Fru Bamse Kvit er opprørt og sier “Det æ to frekke slaskar som vil stæl ungan våre og syn’ dem fram på sirkus! Men no fekk vi fanga dem!” (Prøysen 2017, 146). “Nei, å æ det du seie! Ækte menneskjer?” sier Mikkel rev. Mikkel reagerer slik at publikum

først kan tro at han er opprørt over at ungene ble forsøkt stjålet, men det var ikke det han var sjokkert over. Han kan fortelle at han gjerne skulle hatt vaskeekte mennesker i sirkuset sitt, og da reagerer frøken Kråke med å slå i kateteret. "Stopp litt, Mikkel! Nå går du for langt. Eg er medlem av foreningen til menneskenes beskyttelse, og eg vil ikkje tillade at de forevises for penger! At de ser ut som de gjør, det kan de dog likevel ikkje noe for. Andre skal ikkje tjene penger på det" (Prøysen 2017, 147). Mikkel rev prøver å smiske seg ut av situasjonen og hevder han bare vil lage litt moro for de små. Bjørnene går med på at menneskene trenger en lærepenge, og dermed får Mikkel ha sirkuset sitt.

Det er virkelig en flott forestilling Mikkel har stelt i stand. Alle dyrene er med i manesjen, det er også andre kjente karakterer og sanger fra Prøysens Barnetimen for de minste, og selv gjør Mikkel rev tryllekunst. Men når gamle Marte kommer, viser Mikkel rev tydelig sin misnøye: "Åkken er du? Bære unge menneskjer blir engasjerte i vårt sirkus" (Prøysen 2017, 168). Marte, som kommer med Ola rådyr, slår etter Mikkel, slik det står i sceneanvisningen. "Og pass deg, din hønsetjuv! Je vil itte dæinse på klesnorer om du lokke med æiller så mye kaffe" (Prøysen 2017, 168). Nå blir all oppmerksomheten flyttet fra Mikkel til Marte og Ola, til Mikkels ergrelse. "Du ølegger forestillinga!", sier Mikkel, og i sideteksten står det at han pirker i Marte med svepa, før Marte river pischen fra ham (Prøysen 2017, 169). Dermed er Mikkel fratatt sin rolle som midtpunkt i manesjen, og vi hopper i stedet inn i boken.

10.2. Mikkel rev i boken

Mikkel rev blir først introdusert av fortellerstemmen i innledningen til boken *Sirkus Mikkelikski*. "Mikkel rev er sirkusdirektør, og det er derfor sirkuset heter Mikkelikski, det er da klart som blekk, syns du ikke?" (Prøysen 1963, 5). Lytteren og leseren får så vite at alle dyrebarna får fri fra skolen den dagen Mikkel skal ha forestilling. Dette kan gi oss inntrykk av at Mikkel har en sentral rolle i historien og at han er en svært viktig karakter i fortellingen. Boken og teaterstykket er kalt opp etter Mikkels sirkus, så det er naturlig å tenke at Mikkel spiller en aktiv rolle. Det tar imidlertid litt tid før vi møter Mikkel i historien. Fortellerstemmen sier oss også "Men det er lenge til vi kommer så langt som til sirkusforestillingen, så det er vel best vi begynner med begynnelsen, så får du være med på alt sammen" (Prøysen 1963, 5), så leseren og lytteren kan være forberedt på at det er mye som skal skje først.

Fortelleren i boken har helt rett i at det er mye som skal skje, og når Mikkel gir seg til kjenne i historien, har vi allerede blitt kjent med Marte, Ruski, Snuski, hele dyreskolen, klassen har funnet Ola rådyr, og Burre bamsegutt er kommet tilbake på skolen. Nå sitter Burre og gråter

og er redd for menneskesirkuset akkurat idet det banker på den hule trestubben som fungerer som dør inn til dyreskolen.

Utenfor stod Mikkel rev i en hjemmelaget flosshatt og med en seljepisk med hyssingsnøre i hånden.

- Unnskyld at jeg forstyrrer, sa han. - Men jeg ville så gjerne snakke litt med frøken Kråke.

- Ikke hvis det er noe om sirkus, sier frøken Kråke.

- På en måte, på en måte, svarer Mikkel og gjør et forsiktig slag med svepa, - men de strenge øynene til frøken Kråke får ham fort til å slutte.

- Ola har det bra der han er, ikke sant?

- Tja, det blir nå bare på en måte også, det da, frøken Kråke, det blir nok bare på en måte, ja (Prøysen 1963, 32-33).

Mikkel opptrer relativt høflig. Han banker på og han unnskylder seg. Det kan selvsagt også være en påtatt høflighet for å kamuflere at han er slu. Frøken Kråke vil ikke høre snakk om sirkus, noe hun gir tydelig beskjed om, og Mikkel svarer på et snedig og unnvikende vis ("på en måte, på en måte"). Han er mest opptatt av å få stelt i stand sirkuset sitt. Når frøken Kråke uttrykker lettelse over at det ikke gikk helt galt med Ola og at han sikkert er frisk igjen om et par dager, svarer Mikkel "Ja, det vil jeg nå se på først. Frisk kan han vel saktens bli, men det hjelper så lite det når en sitter i bur" (Prøysen 1963, 33). Mikkel fremstår her som en som har mer innsikt i situasjonen enn de andre, og har slik sett et overtak. Før Mikkel kom, trodde dyrene at Ola lå på låven og at sirkusfolkene ikke hadde fått tak i ham. Nå presenterer Mikkel nyhetene på sin egen finurlige måte: Ola har det bra – på en måte, men bare på en måte, og han sitter i bur. "Å, da har de fanget ham likevel!", jamrer Bolla pinnsvin. Til dette svarer Mikkel "Ikke så dårlig gjettet, lille frøken" (Prøysen 1963, 33-34).

Mikkel legger til at han har sett ham i et ekte sirkusbur denne morgenen. "Heldiggris altså!", smattet Nøtteliten, og igjen svarer Mikkel med å gjenta noen av ordene: "Å, jeg vet ikke det, unge mann, jeg vet ikke det" (Prøysen 1963, 34). Denne formen for retorikk kan være med på å tydeliggjøre for leseren at ting kanskje ikke er akkurat som de høres ut. Ola er strengt tatt ikke så heldig som sitter i bur. Når Mikkel gjentar ting, trekkes oppmerksomheten til hans måte å snakke på. Mikkel er retorisk bevisst og behersker alle de retoriske virkemidlene. Han kan kunsten å overtale. Dette kan også være et litterært grep Prøysen gjør for å få barn til å tenke over språket. Språk er makt, og den som behersker det, kan få mye til å skje, noe Mikkel rev er et bevis på her.

Frøken Kråke er fortvilet og ber nå Mikkel om gode råd for å få befridd Ola. "Ja, jeg kunne jo tenke meg å befri ham, jeg, det er bare hønsenetting foran buret – og en hønsenetting fikser jeg som ingen ting" (Prøysen 1963, 34). Her må frøken Kråke tenke seg om. Mikkel innrømmer egentlig her at han tar seg inn i hønsegårder, noe frøken Kråke ikke setter pris

på. Samtidig er hun avhengig av hjelpen hans, så hun må la være å kjeft på Mikkel for dette. Hun må legge oppdragelsen litt til side og la Mikkel være redningsmannen.

Tenkte jeg det ikke! sier hun. - Ja, ja, vi får gå med på forslaget ditt, da - la oss nå få høre hva du har funnet på.

- Ingen tvang, ingen tvang, smiser Mikkel. - Jeg tenkte bare at før jeg befrir Ola rådyr, ville det være kjekt om dere alle sammen tok en tur og snakket med ham, og fikk ham til å love ikke å opptre på andre sirkus enn sirkus Mikkelikski!

- Han kan vel ikke opptre for noen - han har jo fått hjernerystelse. Kul i kuppel'n! sier Nøtteliten.

- Ja, dere får gjøre som dere vil, men jeg åpner ikke buret før alle dere har besøkt Ola rådyr, sier Mikkel (Prøysen 1963, 34).

Igjen gjentar Mikkel en av frasene. *Ingen tvang, ingen tvang*, men i virkeligheten har ikke dyrene noe annet valg enn å gjøre som Mikkel sier. Mikkel demonstrerer her hvilken makt han har over dyrene og at han er opptatt av å få noen goder av å hjelpe andre. Likevel kan man legge merke til at han synes å ha respekt for frøken Kråke. Han slutter å svinge med svepa når han ser frøken Kråkes blikk. Man kan tenke seg at han selv har vært elev hos frøken Kråke da han var en liten rev. Dette er for øvrig ikke noe Prøysen indikerer selv, og det kan like gjerne være at reven og kråka er jevngamle. Nå er Mikkel voksen og har egen familie.

I manuset til skuespillet står det i sideteksten til 2. akt, 3. bilde at fru Mikkel selger billetter (Prøysen 2017, 151), og i boken står det at han har en kone som heter Mikkeline og at han har barn (Prøysen 1963, 57-58). På side 59 i boken er det en illustrasjon av tre små reveunger, altså blir det her bekreftet på flere måter at han er en voksen rev. Han har stor innflytelse over dyrene i skogen. Eksempelvis får han alle fuglene i hele skogen til å danne orkester til forestillingen og han ordner det slik at sankthansormene henger i en lang rekke og lyser opp veien til sirkuset (Prøysen 1963, 116). Barna hans adlyder også faren sin med en gang, både ved å sette seg pent ned, og ved å hilse pent på frøken Kråke når Mikkel gir dem et lite tegn om det (Prøysen 1963, 58).

10.3. Reven og kråka

Reven og kråka har et noe anstrengt forhold i de klassiske dyrefablene. Fablene viser frem dyrenes egenskaper for å fortelle leseren noe annet; overlegenhet er uforskammet, hovmod står for fall, og lignende (Chesteron i *Aesop's Fables* 1994, 19). Reven kommer ikke alltid godt ut av det i de klassiske fablene, og blir gjerne snurt når han ikke får det som han vil. Forholdet mellom reven og kråka er anstrengt i sangen Prøysen skrev med tittelen "Reven

og kråka”. Sangen ble trykket i Klimpre-Klonken i Kooperatøren nr. 7, juli 1955 (Prøysen 2014, vol.2, 45), og kom altså på trykk etter at teaterstykket om sirkus Mikkelikski ble satt opp første gang. Første strofe går som følger:

Høgt oppi grana satt kråka så grå,
“Nå har jeg en ostebit i munnen min.”
Og nede på bakken sto reven og så
at kråka hadde ostebit i munnen sin.
Og reven han sang: “Tra-la-la-la-la-la,
livet er herlig og osten er rund.
Syng for meg kråke.” Men kråka hu sa:
“Ingen kan synge med mat i munn’.” (Prøysen 1992, 45)

Reven er slu og lokker og lurer med ulike patosappeller for å få kråka til å åpne munnen. Han viser til at både moren og faren hennes var sangere og at de alltid hadde ost i munnen da de sang så nydelig. I boken *Esops fabler* fra 1951 finnes en fabel med tittelen “Kråka og reven”. Kråka hadde fått tak i en stor osteskalk og reven ville lure osten til seg ved å skryte av kråka. Kråka, som aldri hadde fått så mye skryt før, likte det og brasket seg. Da hun hørte at reven tvilte på stemmen hennes, skrek hun til slik at osten falt “rett ned i flabben på Mikkell rev. Han sprang til skogs og lo godt av den dumme kråka som var så lett å lure” (Wiig (red.) 1951, 24-25)³⁷. Dette ligner svært på hvordan det går i Prøysens vise. Her gir kråka til slutt etter for smigeren, og siste strofe lyder slik:

Til slutt tenkte kråka: “Nå tar jeg en sang,
selv om jeg har en ostebit i munnen min.”
Og osten falt ned med en eneste gang,
og reven tok og puttet den i munnen sin.
Og reven han sang: “Tra-la-la-la-la-la,
livet er herlig og osten er rund.
Sangen var stygg, det var sant som du sa:
Ingen kan synge med mat i munn’.” (Prøysen 1992, 46)

Det later for øvrig til at reven ikke lar seg så lett imponere av sang, i alle fall ikke fra hvem som helst. Han sier rett ut at sangen til kråka var *stygg*, og i *Sirkus Mikkelikski* kommenterer

³⁷ Her kan det legges til at denne boken (fra 1951) nå er i Ketil Prøysens eie. Prøysen kjente nok godt til denne fabelen da han laget sin egen vise.

Mikkel til Bolla (når han får vite at hun synger for Ola hver kveld) “Ja, det er sikkert en nydelig sang”, mens han flirer (Prøysen 1963, 50).

Moralen i sangen om reven og kråka kunne naturligvis vært at man ikke skal synge med mat i munnen og holde munnen igjen når man tygger, men sannsynligvis stikker den dypere enn som så. Man må ikke la seg lure av sleipe folk. En annen av Prøysens karakterer, Teskjekjerringa, gjør et nummer av dette i *Teskjekjerringa på blåbærtur*. Når Teskjekjerringa blir liten, kan hun snakke med dyr. Hun trenger hjelp av reven til å bære blåbærkoppen bort til bærspannet. Reven vil ha henne til å fortelle hvor hønene er, og hun sier hun gjerne forsnakker seg, men at hun ikke har tid til å snakke når hun må bære så tungt. Reven bærer koppen og kjerringa avslører etterpå at hun har lånt bort alle hønene sine. Senere lurer hun både ulven og bjørnen og sier avslutningsvis: “Det er ingen sak å greie seg sjøl om en er lita, når’n bare veit åssen en skal behandle dem en møter. De lure skal en lure, og de feige skal en skremme, og de sterke skal en klø bak øret” (Prøysen 1989, 25).

Reven i *Teskjekjerringa på blåbærtur* oppfører seg i tråd med Æsops fabler på den måten at han prøver å lure kjerringa, men blir selv lurt. Da blir han skamfull og flykter inn i skogen. I Æsops fabler er reven stadig ute etter å lure andre og blir nokså snurt hvis han selv blir lurt, som for eksempel når han ikke får tak i druene i treet og kommenterer at de sikkert er sure allikevel. I *Sirkus Mikkeliški* har Prøysen gitt reven en annen rolle. Her er det ikke snakk om at Mikkel blir lurt av noen, han er tvert imot den som sitter med makt til å endre situasjonen til det beste for andre og for ham selv. Man kan tolke det slik at det er en mer dannet rev som opptrer i *Sirkus Mikkeliški*, og det kan man for så vidt forvente hvis man legger til grunn at han selv har vært elev hos frøken Kråke. Hun er imidlertid ikke spesielt fornøyd med Mikkel, og når dyrefølget er ved buret til Ola for å fortelle ham om planen, står det i boken:

Mikkel rev har lovet å befri deg, sa frøken Kråke. - Jeg ville jo helst at du skulle bli befridd på en annen måte - (jeg liker ikke å stå i taknemlighetsgjeld til Mikkel skulle hun også ha sagt), men så knirker det i døren til sirkusvognen, og frøken Kråke flakser opp i et tre i nærheten (Prøysen 1963, 42).

Fortelleren tydeliggjør for leseren at frøken Kråke er misfornøyd med at det er Mikkel som har overtaket og kontroll på situasjonen. Hvis man leser mellom linjene her, blir det implisitt sagt at frøken Kråke vil være svært fornøyd med hvem som helst andre som kunne ha befridd Ola. Dersom dyrebarna oppfatter dette, vet de at de vil få noen stjerner i boken av frøken Kråke hvis de klarer å redde Ola selv. Hun legger heller ikke skjul på hva hun egentlig synes om Mikkel, og dette lar hun dyrebarna høre.

Et av Mikkels knep var at han lot seg fange i en sekk av Ruski og Snuski. Han smatt senere ut av sekken og stakk av med både flosshatt og svepe. Dyrene trodde det var Helene som satt i sekken, og hun får nyte sin historie om hvor modig hun har vært og hvor “barske saker”

det var, for å bruke Nøttelitens ord (Prøysen 1963, 52). Helene vingler litt i fortellingen, i og med at hun sitter og finner på alt sammen, og når hun spør de andre barna om det ikke var smart av henne å hoppe ut vinduet, kommer Mikkel inn i bildet igjen.

- Jo, det var virkelig smart, sier en stemme - og der kommer Mikkel rev. Han blir stående litt i utkanten av sletta, men han hilser pent på frøken Kråke, og så spør han om han kan få snakke litt med Helene harefrøken i enrom.

Jaså da, Helene, du var så modig i går, du, sier Mikkel da han og Helene har kommet et stykke unna sletta så ingen kan høre hva de snakker om.

- Ja, sier Helene - og nå må du si meg hva du vil meg fort, for jeg vil tilbake og fortelle mer.

- Jeg tenker du venter litt med det, jeg, sier Mikkel. - Jeg vet nemlig at du ikke var i noen sekk. Du fløy så fort bena kunne bære deg med det samme sirkusmennene kom ut. Nå kan du gå tilbake og fortelle mer, så skal jeg bli med deg.

- Nei, gråter Helene. - Du må ikke fortelle at det ikke var sant det jeg sa! (Prøysen 1963, 53-54)

Her lar Prøysen Mikkel rev være den som avslører Helene. Det er viktig å merke seg at han tar Helene med bort fra de andre, og på den måten blir hun ikke latterliggjort av Mikkel rev. Prøysen lar ham dermed opptre relativt sympatisk i og med at han ikke har til hensikt å gjøre narr av Helene foran alle de andre. Han er likevel fortsatt seg selv, og han vet at han kan vinne mer på å lure Helene enn å dumme henne ut. Etter Mikkels replikk om at han ikke skal avsløre henne, bruker Prøysen *smisker Mikkel* for å vise leseren at reven har en plan igjen (Prøysen 1963, 54). Nøtteliten, som til tider virker som en god menneskekjenner og som gjennomskuer andres oppførsel, kommenterer at det sikkert er noe lureri Mikkel og Helene har snakket om, noe frøken Kråke irettesetter ham for å mistenke. "Vi skal ikke tro det verste bestandig, Nøtteliten", sier frøken Kråke (Prøysen 1963, 55). Det kan virke ironisk på leseren at frøken Kråke påpeker dette, hun som nettopp uttrykte misnøye med Mikkel. Det kan også tenkes at kommentaren hennes er ment som et forsvar for Helene, som er hennes elev, eller at dette rett og slett er noe som kommer som en automatisk respons fordi hun har sagt det mange ganger før. Det kan hende hun ikke tenker seg om når hun irettesetter Nøtteliten.

Mikkel og Helene kommer leiende tilbake til klassen, han bukker og svinser med halen, kremter og holder en liten appell rettet mot frøken Kråke. "Frøken Kråke! Jeg vet at vi to ikke bestandig har vært de beste venner på grunn av dette sirkuset som jeg holder en gang i året, for å glede barna i skogen" (Prøysen 1963, 55). Her legger Mikkel saken sin frem som om han alltid har hatt andre i fokus når han steller i stand sirkus. Det kommer nokså tydelig frem at Mikkel vet hvordan han skal lure folk. Han roser både frøken Kråke og Helene og sier videre hvor flott det er at Helene har sagt seg villig til å besøke Ola rådyr en gang til. Her utnytter han overtaket han har på Helene ved å klemme henne ekstra hardt i labben når hun prøver å vri seg unna. Videre får han Helene til å gå med på å danse haredansen foran buret til Ola, selv med ville protester fra frøken Kråke. Frøken Kråke blir også på snedig vis tvunget

til å bli med for å synge for Ola, hele klassen skal synge dyreskolesangen og Nøtteliten skal gjøre et akrobatisk stunt i den høyeste grantoppen. "Vi gjør ikke dette for at det skal være en sirkusforestilling, vi gjør det for at Ola rådyr skal forstå at det frie livet i skogen passer best for dyr", poengterer frøken Kråke, mens Mikkel smiser "Glimrende sagt!" til svar (Prøysen 1963, 57). Han vet at han er i ferd med å få det som han vil, og presiserer at det må være en viss orden i sakene, så han tilbyr å påta seg jobben med å dressere dyrene litt. Frøken Kråke trenger en forsikring om at det ikke vil gå like ille med dem som det gikk med Helene. "Det garanterer jeg!", sier Mikkel før han går verdig ut fra skolesletta. "Men da han kommer ned til bakkehellet, legger han seg rett ned og ler og ler og ler. Etterpå tar han snarveien ned til hiet sitt. Nå skal det bli gøy!" (Prøysen 1963, 57).

Prøysen lar Mikkel rev servere moralen i historien når frøken Kråke spør ham hvorfor menneskene skal komme og se på sirkuset der han har fått fanget Ruski og Snuski.

- Jo, det skal jeg fortelle deg, sier Mikkel. - Menneskene kan komme og se hvor dumt de behandler mange dyr i fangenskap! De skal på liv og død ha dyrene til å opptre som mennesker. Menneskene tror de er så enestående og at det er et tegn på klokskap når de får bjørner til å sykle, harer til å hoppe gjennom tønnebånd og hester til å telle til ti. Da hylar alle de dumme menneskene av begeistring. Men vet du hva sannheten er? Jo - det er bare dumme dyr som lar seg dressere slik. Kloge dyr kan ikke dresseres til å være noe annet enn det de er (Prøysen 1963, 110).

Her greide han å bevege frøken Kråke, som "var borte i øyekroken med vingespissen, enten det nå var for å tørke vekk en tåre eller det var fordi hun hadde fått rusk i øyet" (Prøysen 1963, 110). Mikkel snakker fritt og legger ikke skjul på hvor dumme han synes både mennesker og dyr kan være som lar seg endre.

Å la mennesker være som de er, er et tema Prøysen tar opp andre steder også, og et godt eksempel på dette er visen "Spell-dåsen" som sto på trykk som "lørdagsstubb" i Arbeiderbladet 20. juni 1970 (Prøysen 2014 vol.3, 381). I første vers får vi vite hvor unik spilledåsen er:

Hu bæssmor hadde no' rart i kista
som næsten æiller vi små fekk sjå,
det var en spelldåse kledt med fløyel
med nykkjylhøl og med roser på,
og oppå lokket der sto en spellmæinn
med fela stødd mot sitt raude kinn,
og når hu bæssmor fekk trekt opp verket
så lea spellmæinn på bågån sin.

Spilledåsen gir trygghet for barna, den kurerer sykdom og elendighetsfølelse bedre enn noen lege med kamferkluter kan, og den lyse, vakre tonen er “ei lita helsing frå lykkens grend” (Prøysen 2014 vol.3, 381). Det lyriske jeg i sangen er så fryktelig nysgjerrig på hva som lager slik en vakker tone, og i sin iver etter å finne ut hva som lager låten, pirker jeg-et borti spilledåsen med en hårnål “så verket hoppe og fjøra sprang”. Fortvilelsen var stor da “spellmæinn sto der med bågån lyfte..... og det var sistgongen fela sang” (Prøysen 2014 vol.3, 381).

Je gret i sømna i mange netter,
så kom a bæssmor og ga meg råd:
“Vi er no'n spelldåser æille sommen,
og det er mangt en lyt akte på,
rør æiller verket som lage låten,
nei, slike ting har vi ittno med,
men går du sakte og følger takta,
så har du tona i ny og ne” (Prøysen 2014 vol.3, 381).

I denne visen kommer Prøysens dype respekt for menneskers indre tydelig frem, som Inge Eidsvåg også påpeker i *I livets skole* (Eidsvåg 2021, 201). Rådet bestemor gir barnet i visen, kan minne om det Mikkel prøver å si: man skal ikke prøve å endre folk, men ha respekt for menneskers kompleksitet. Hver og en har noe sart ved seg, og dette skal man verne om, dette skal de få ha i fred.

Selv om Mikkel opptrer både pedagogisk og sympatisk når han snakker om at dyr skal være dyr, og mennesker skal være mennesker, vinner han noe på situasjonen selv. Ruski og Snuski skal opptre i sirkuset og etterligne dyr, som straff for at de prøver å få dyr til å ligne mennesker. Den lure Mikkel får en ekstra spesiell attraksjon til sirkuset sitt, menneskene lærer en lekse, og Mikkel fremstår som en fabelaktig sirkusdirektør. Boken ender med en sirkusforestilling ingen har sett maken til. Dyrene opptrer til stor forundring og fascinasjon for Marte, Bollerud og de andre menneskene fra bygda. Ruski og Snuski må krabbe rundt i manesjen med begge bjørnedronningene på ryggen, de må spise kongler og lyng, men når Mikkel vil ha dem til å spise en død mus, har de fått nok. De har innsett hvor fælt de selv har oppført seg og de lover å aldri mer trene opp dyr til å opptre i sirkus. I tillegg skal de gjøre opp for seg når det gjelder pengene de lurte fra gamle Marte. Med ett er alle dyrene forsvunnet, og hatten og svepa ligger på bakken bak sirkusfolkene. Det var Mikkel som kastet det etter dem. Høyt oppe på bakketoppen kan man se ham, som en skygge mot himmelen,

der han roper: “Ærede herskaper, takk for denne strålende aften!” (Prøysen 1963, 118). Og med det slutter boken.

11. Frøken Kråke – menneskenes beskytter

En dyreskole må naturligvis ha en lærer, og når man tenker på en lærer i dyreskikkelse, går tankene kanskje automatisk til uglen. Ifølge gresk mytologi, hadde gudinnen Athene uglen som sitt attributt. Uglen er et symbol på klokskap og visdom, noe man eksempelvis kan finne igjen i fortellingene om *Ole Brumm* av A. A. Milne. Å velge en ugle til lærer for dyreskolen i historien om sirkus Mikkelikski, ville være å begrense lærerens mulige oppførsel. Prøysen har bevisst valgt et dyr av lavere rang, om man kan si det slik, ved å velge en kråke. Det forventes ikke av en kråke at den skal være den klokeste fuglen, så her lar Prøysen alle pedagogiske muligheter være åpne.

11.1. Frøken Kråke i teaterstykket

I likhet med resten av dyrekarakterene (bortsett fra Ola rådyr, som har vært med en stund uten replikker), kommer frøken Kråke inn på scenen i 2. akt, 2. bilde. Nøtteliten har allerede fortalt Per og Turid at frøken Kråke tror hun vet alt, og publikum har kanskje dannet seg et bilde av henne i underbevisstheten. Hun forteller hele klassen at hun skal skrive noen kråketær til Nøttelitens mor, i og med at han ikke er til stede presis i dag heller (Prøysen 2017, 134). Etterpå lover hun Bolla å skrive noe pent som foreldrene hennes kan lese, fordi hun hadde laget så pen sang (Prøysen 2017, 136). Det kan hende frøken Kråke tar ris og ros i plenum helt bevisst for å få de andre dyreskolebarna til å oppføre seg som hun vil. De blir dermed klar over at hvis de kommer for sent, iverksetter hun straff i form av melding med hjem, mens hvis de gjør skolearbeidet sitt godt, får de belønning i form av lovord i meldingsboken. Dette er helt i tråd med behavioristisk pedagogikk, - som i grunnen ikke er så høyt verdsatt blant pedagoger i dag.

På den tiden da Prøysen selv gikk på skolen, var det imidlertid helt vanlig med belønning og straff når det gjaldt skolearbeid, noe som gjenspeiles i hans novelle “Marken” fra *Dørstokken heme* (1945). Hovedpersonen Laura er så livende redd for å bli hørt i leksene at “det murrer i kneskåla, hu får så vondt i bringen og munnen mimrer” (Prøysen 1945, 98). Laura har prøvd å pugge en lekse som er svært fjern fra hennes egen virkelighet, og hun får det ikke til. “Er

han ferdig? Er hu blitt pint nok for idag? - å langtifra!” (Prøysen 1945, 99). Laura får høre hvor dum hun er og hvordan lærer Brekkestøl ikke forstår seg på henne. Margit, derimot, ramser opp hele leksen uten å puste. “Etterpå ser hu med sultne små auer på han Brekkestøl. - Ja det var flink jente det” (Prøysen 1945, 100). Den som ikke kunne leksene sine, ble straffet med kjeft foran medelevene, mens den som var flink i lærerens øyne, fikk ros. Det var enkelt sagt. Det Prøysen viser oss, er hvordan Laura *lider* under denne negative oppmerksomheten fra læreren, og hvor avhengig Margit er av lærerens anerkjennelse. Dette skrev Prøysen om i 1945, og på 2000-tallet begynte det å dukke opp forskningsartikler som drøftet hvorvidt ros kunne være skadelig for læring og danning. Pedagogen Sæverot (2013) påpeker hvor viktig det er at elever ikke gjør seg avhengige av ros fra læreren, men heller utfører oppgaver for egen dannelses del, noe som står i sterk kontrast i karakteren Margit i novellen “Marken”.

Frøken Kråke synes å være mer opptatt av oppdragelse og høflighet enn av at enkeltindividet skal oppleve personlig utvikling. Hun er opptatt av at man skal være dannet og snakke ordentlig, noe hun sier tydelig ifra om i teaterstykket når Per og Turid snakker engasjert om hva som har skjedd med Ola rådyr: “Ja, dette var litt udannet tale, men det var programmet i sin helhet” (Prøysen 2017, 141). Hun forteller også Helene harefrøken at hun må snakke ordentlig: “Dom - og dom og domdomdom. Snakk pent og ordentlig!” (Prøysen 2017, 142). Da Prøysen selv gikk på skolen, på 1920-tallet, kunne språket markere sosiale skiller i samfunnet. Dialektbruk og “udannet tale” ble gjerne forbundet med lavere utdanning. Knut Imerslund (1995) påpeker i artikkelen “Alf Prøysen og skolen” at “læreren hos Prøysen gjerne identifiserer seg med bygdeborgerskapet og dets verdier, både ved aktiv forskjellsbehandling av elever, og gjennom uvitenhet om bygdeproletariatets livsvilkår og tenkemåte” (Imerslund 1995 120). Videre sier han at denne identifikasjonen kommer språklig “til uttrykk gjennom en prioritering av normalisert bokmål framfor dialekt” (Imerslund 1995, 120). Frøken Kråke bruker “jeg” flere ganger i teaterstykket, enda stykket ble satt opp på Det Norske Teater, som er et nynorsk-teater. Språket er altså med på å markere en viss avstand mellom henne og elevene.

I teaterversjonen er frøken Kråke opptatt av at alle dyrekarakterene skal opptre høflig, Mikkel rev inklusiv. Før hun vil la ham bruke Ruski og Snuski som sirkusattraksjon, må hun se om han har oppdragelse: “Ja, ja. Eg får nu se. Mikkel, kom her. Vis at du har oppdragelse! Bukk! (Mikkel bukkar djupt) Ikkje fullt så dypt, det passer seg ikkje” (Prøysen 2017, 148). Den samme oppdragelsen er hun opptatt av å se når Bamse Brun og Bamse Kvit kommer inn: “Bukke pent og neie dypt, høflighet koster ingen penger”, sier frøken Kråke til Per og Turid (Prøysen 2017, 141). Her er situasjonen en litt annen, i og med at det er bjørnedronningene som kommer, og disse må man naturligvis neie eller bukke for. Bolla kan ha fått med seg at

frøken Kråke er opptatt av slike ting, for på side 138, når Bolla vil understreke for frøken Kråke hvilket dyrebarn Per og Turid møtte på vei til dyreskolen, står det i sideteksten at Bolla reiser seg og neier “Dom møtte meg fysst”. Her ser vi tre ulike scenarier. Når frøken Kråke snakker til Mikkel rev, nærmest kommanderer hun og er direkte i måten hun ordlegger seg. Til Per og Turid er hun mer indirekte, og til Bolla trenger hun ikke å si noe i det hele tatt. Det var vel strengt tatt ikke nødvendig å be Mikkel om å bukke, så det kan tenkes at frøken Kråke bare ville se om hun hadde makt over ham. Når Bolla neier automatisk, uten å ha noen bestemt grunn, levner det liten tvil om at Bolla har stor respekt for frøken Kråke. Å neie for læreren sin virker nok fjernt for de fleste elever i dag, men da historien ble skrevet, var det større avstand mellom lærer og elev, og det kan hende frøken Kråke likte at elevene viste henne denne typen respekt. Det er i alle fall med på å fremstille henne som en lærer som var opptatt av lydighet og høflighet. Det kan også diskuteres om det er oppdragelse eller dressur frøken Kråke bedriver her. – Hun som er sterkt imot at mennesker skal dresseres.

Alf Prøysen har skrevet om lærere både i stubber, viser og i romanen *Trost i taklampa*. Ved flere anledninger er læreren en person med status, og selv om frøken Kråke er opptatt av høflighet, har hun kanskje ikke noen status i kraft av å være kråke. Hun har ikke det man vil kalle innledende etos i retorikken, spesielt ikke når Nøtteliten innledet med å si at hun *tror* hun vet alt. Prøysen kan velge om han vil styrke eller svekke hennes faglige etos utover i fortellingen, og valget av kråke som dyreart, gjør at hun kun har noe å vinne på å oppføre seg som en god pedagog. Prøysen velger bevisst spesifikke arter i sitt forfatterskap. Han lar det være *ballblom*, *linnaea*, *blåklommer*, *ask*, *osp* og *furu* i stedet for samlebegrepene *blomster* og *trær*. Han har skrevet flere viser og historier om fugler, for eksempel “Lille Måltrost” eller “Du og jeg og Dompapen”. Selv om leseren i dag gjerne forbinder uglen med den klokeste fuglen, er det slett ikke utenkelig at Prøysen visste at kråkefuglene regnes som verdens mest intelligente fugler³⁸. Prøysen vokste opp på landsbygda på begynnelsen av 1900-tallet, og på denne tiden var man tettere på, og mer avhengig av, naturen enn det man er om man vokser opp på landet i dag.

Som vi har sett i tidligere kapitler, er dyrenes roller mer begrenset i teaterstykket enn i boken. Til slutt i teaterstykket sitter dyrene og ser på at Ruski og Snuski opptre i manesjen. Helene harefrøken kommenterer “Det var *ikke* godt!”, og frøken Kråke tar menneskene i forsvar: “Helene! Du må tenke på at de skal lære alt hva vi kan! De har jo ingen forutsetninger for å hoppe, men de har anlegg” (Prøysen 2017, 167). I sceneanvisningen står det “Smeller som med ei svepe” etter hennes replikk, noe som tyder på at det er hun som gjør det. Denne replikkutvekslingen viser publikum at frøken Kråke har tro på at mennesker kan klare mer

³⁸ Fakta om kråker hentet fra snl.no

enn det ser ut til, bare de får den rette hjelpen. - Og hjelpemiddelet kan her tolkes som en pisk.

11.2. Frøken Kråke i boken

En kråke er i virkeligheten kanskje ikke så dum som dyrefabelen skal ha det til. Det er i alle fall sikkert at Prøysens frøken Kråke oppfører seg mer allsidig enn det dyrefabelen ofte tillater av en kråke. Det er interessant å se hvordan forskjellene mellom karakterene viskes ut idet Ola blir tatt til fange. Frøken Kråke opptreer ikke lenger som sjef når de samles for å rådslå, men som likeverdige part i kollektivet som skal redde Ola.

Det kan være overraskende for leseren å se at frøken Kråke snakker høyt om hvor skuffet hun er over at ikke Bolla kom og hjalp, når leseren vet at Bolla har prøvd å hjelpe gjennom hele historien. Samtidig lar læreren Burre slippe unna skjenn, kun fordi han er prins. Det eneste han måtte bære da dyreskolen skulle flyttes, var sin egen stubbe – den med krone på. I stedet for å fortelle leseren eksplisitt at dyrene forskjellsbehandles, viser Prøysen det gjennom handling, replikk og skildring. Leserens blir altså ikke fortalt direkte at forskjellsbehandling er dårlig, men Prøysen synliggjør forskjellsbehandlingen, slik at vi selv kan finne ut hva vi mener om den. Dette er et viktig pedagogisk prinsipp.

Frøken Kråkes elever er ulike av natur. De fleste vil nok mene at det er stor forskjell på en hare, et rådyr, ekorn, bjørn og pinnsvin når det gjelder hva de er fysisk i stand til å få til. Prøysen har altså gitt oss karakterer vi aksepterer ut ifra deres naturlige egenskaper, og dette gir rom for å diskutere om elever kan oppdras mot sin natur.

En lørdagsstubb som belyser nettopp dette spørsmålet er "Barneoppdragelse" fra 1965. Leserens får et innblikk i forholdet mellom Gunnar og hans mor på den ene siden, som står i sterk kontrast til forholdet mellom Frank Roger og hans mor på den andre. Når moren til Gunnar roper ham inn for å spise, og sier han skal komme med en eneste gang, roper Gunnar tilbake "Hau! kjæften på deg kråksmella, du skræme fisken!" Gunnar er seks år gammel. Det samme er Frank Roger, men han går og leier moren sin pent i hånden og får høre at han er en god gutt. De har vært på butikken og kjøpt seifilet og grønnsaker, og om kvelden lover moren å legge noe rart under puten hans. "Je vil itte fortælja deg å det er, men det er ei pære". Samtidig står Gunnars mor klar med riskvisten.

- Ei slik mor skulle du like å hatt Gunnar! glefser mor hass. - Ville du hatt en slik gutt da? glefser'n Gunnar telbars.

Så står dom og tenkjer litt begge to.

Men så får'n Gunnar det rare gule blinket i auet. - Å nei, vi lyt nok vara slik vi er skapt vi mor.
(Prøysen 1998, 102)

Geir Vestad diskuterer denne lørdagsstubben i sin artikkel "Vi lyt nok vara slik vi er skapt vi mor" (i Imerlund (red.) 2002). Han påpeker ironien som henger sammen med språket i barnereplikkene. Gunnar, som bare er seks år, erkjenner at han ikke kan unnsnippe den voksenverdenen moren hans er en del av, og Frank Roger setter foreldrenes verden som sitt ideal, fordi det forventes av ham. Vestad mener det er et paradoks at Prøysen, som fremfor alt blir fremstilt som ungenes talsmann, har gitt oss en så dystert og svart barneskildring (Vestad 2002, 185). Jeg vil hevde at Prøysen har gjort dette nettopp for at de voksne skal tenke over hva de gjør med barna. Leseren vil gjerne mene det er synd på Gunnar som er fanget i et slikt system, og at moren driver med dårlig oppdragelse og stygt språk. Men kan det ikke være minst like synd på Frank Roger, selv om han får riktig kosthold og gode ord? Tittelen sier at vi må være som vi er skapt, men hvem er det som har formet disse seksåringene? Det er jo nettopp foreldrene, og da blir det opp til foreldrene å hjelpe dem ut av denne voksenfellen. Slik jeg leser Vestad, er vi stort sett enige i tolkningen av stubben. Men der han mener det er et paradoks, mener jeg Prøysen fremstår enda sterkere som ungenes talsmann ved å servere en tekst som denne. Jeg er heller ikke av den oppfatning at stubben er så dystert. Tvert imot, – Gunnar kommer nok til å klare seg bra. Han står allerede som seksåring og fisker alene, og han vet å forsvare seg muntlig. Og mens han og moren koser seg med kamfersukkertøy, ligger Frank Roger alene med en pære. Det spørs om det ikke er han det er aller mest synd på.

Burre, som i likhet med Frank Roger ble dullet med, får ikke være med på så mye av det som skjer i skogen, for det kan være farlig. Når han endelig er med igjen, lager han spor gjennom krattet, som Ruski og Snuski kan følge. Han roter det i grunnen til ved første mulige anledning. I og med at det var Bolla som ba Burre om å gå til dyreskolen med beskjed om at hun lå inni buret, var det hun som fikk skylden for at dyreskolen måtte flyttes til et annet sted i skogen. Frøken Kråke "holdt på å undervise, men inni seg var hun litt redd for den beskjeden Burre bamsegutt hadde kommet med" (Prøysen 1963, 88-89). Var hun oppriktig bekymret for Bolla pinnsvins ve og vel, eller var hun redd for at noen kunne finne dyreskolen? Slik hun blir fremstilt etterpå, er det mest nærliggende å tro det siste.

Hele følget gikk forbi Bolla der hun lå gjemt under løvet i en grøft, og i boken skriver Prøysen: "Det var bare én som ikke var med i opptoget – og henne var det vel aller mest synd på! Det var Bolla pinnsvin" (Prøysen 1963, 94). Hun tuslet etter dem da de ble borte i svingen "og gråt salte pinnsvintårer uten en lyd" (Prøysen 1963, 94). Her får Prøysen frem hvor vondt Bolla har det, og han skriver videre at hun gruer seg fryktelig til å be om unnskyldning. "Det

Bolla ønsket seg mest av alt i verden nå var at ingen på dyreskolen skulle være sinte på henne” (Prøysen 1963, 94). Den som la skylden høylytt på Bolla, var frøken Kråke:

Vel, så får vi holde skole her da, barna mine - jeg ser ingen annen utveg. Og alt dette bare fordi Burre... Om forlatelse Burre - jeg mente ikke å såre deg. Du gjorde jo bare det du ble bedt om da Bolla bad deg gå med beskjed til Ola. Det er Bollas skyld alt sammen, og nå venter jeg bare på at hun skal komme hit og be om unnskyldning. Det er da det minste hun kan gjøre. Selvsagt må hun sitte igjen på skolen - både i dag og i morgen. (Prøysen 1963, 94-95)

Leseren vet allerede hvor lei seg Bolla er for alt sammen, og vet også at hun ligger gjemt i krattet og hører alt sammen. Dermed kan frøken Kråkes skjennepreken virke ekstra ufortjent, og Prøysen får frem Bollas sårbarhet og frøken Kråkes tilsynelatende ubetenksomhet. Frøkens bruk av *barna mine* mens Bolla ikke er til stede, kan være ekstra sårt for Bolla å høre. Hun blir ekskludert fra familiefølelsen i dyreskolen. Pedagog Gunn Imsen (2008) hevder at man ikke kan skade barn gjennom å forstå seg på dem eller ved å leve seg inn i deres verden, men de kan ta skade av lærerens ubetenksomhet (2008, 26).

Frøken Kråke har vist tidligere i historien at hun blir både stresset og rørt, og i dette tilfellet kan det hende hun er både trøtt og oppgitt. Kanskje husker hun at Bolla ba om lov til å få fri fra skolen, uten å si hva hun skulle, annet enn at hun hadde *spurt sitt hjerte*. Nå slo det uheldig ut for alle sammen, og det kan tenkes at frøken Kråke føler en viss skyld her, som burde ha sett hvordan det kom til å gå. I tillegg er frøken Kråkes pekestokk nå knekt i to. Her ligger det en del symbolikk, for leseren har tidligere fått vite at denne kvisten stammer fra reiret der frøken Kråke ble klekket ut, og at hun aldri slapp den ut av klørne. I begynnelsen av boken, da de trodde Ola kom til å bli påkjørt, holdt frøken Kråke “i pekestokken så hun ble hvit i klørne” (Prøysen 1963, 15). Dette kan minne om barn som klamrer seg til kosekluten sin eller bamsen når de blir redde. Pekestokken er en påminnelse om frøken Kråkes barndom, og har kanskje fungert som en trygghet for henne. Den kan også ha vært en påminnelse for henne om hva hun er; nemlig en fugl. Nå er den altså ødelagt.

Som lærer klarer ikke frøken Kråke alltid å være i pedagog-rollen, men lar sine personlige meninger skinne tydelig gjennom flere ganger. Hun fortsetter med å fortelle Bolla (etter at Bolla har gitt seg til kjenne) at det er farlig å gå for å hente krittene som lå igjen på den opprinnelige dyreskoleplassen, for Ruski og Snuski vil ha dyr til sirkuset sitt, og her kan man få inntrykk av at hun likevel har medfølelse for Bolla. Neste setning fortsetter med at hun ber Bolla om å være veldig forsiktig, og igjen kan man tenke seg at frøken Kråke er redd for at det skal skje noe med Bolla, men setningen avsluttes imidlertid med “så du ikke lager spor, slik at noen kan finne vegen hit” (Prøysen 1963, 97). Illusjonen om frøken Kråkes medlidenhet blir brutt, men Bolla er allikevel glad: “Ja da, ja da, smilte Bolla pinnsvin gjennom tårer og stabbet av sted så fort de små bena kunne bære henne. Kanskje alt kunne bli like

bra som før når hun bare kom tilbake med krittbutikkene til frøken Kråke!” (Prøysen 1963, 97). Frøken Kråke visste ikke hva Bolla plan var da hun hadde spurt sitt hjerte (og i grunnen fått et dårlig svar), og frøken Kråke kunne derfor ikke advare henne mot noe heller. Denne gangen kunne hun fortelle Bolla hva hun måtte være ekstra påpasselig med. Kanskje det var nettopp slike tydelige beskjeder Bolla trengte, og at det ikke var så ubetenksomt av frøken likevel. Hun tydeliggjør konsekvensene for Bolla hvis hun nå ikke er forsiktig.

Man ser tydelig at Bolla ønsker å gjøre frøken Kråke fornøyd, samtidig som hun ønsker aksept og anerkjennelse fra de andre elevene. Leseren kan få inntrykk av at Bolla ønsker å rette opp feilene sine for å bli godtatt av frøken Kråke og resten av klassen igjen, og ikke fordi hun kommer til å vokse personlig på å ta på seg en risikabel oppgave. Likevel kan man tenke seg at det ligger en viss modning i det for Bolla del. Hun gjør noe på egenhånd, uten hjelp og støtte fra de andre, til beste for fellesskapet. – Tror hun. Da hun henter krittene, klarer hun ikke å bære dem ordentlig, så tunge og store som de er, så hun sleper dem etter seg og lager fine krittspor som Ruski og Snuski kan følge (Prøysen 1963, 98-99). Ingen på dyreskolen legger merke til at det er lite igjen av krittene når Bolla kommer til dyreskolesletta, “ – for nå skal det holdes skole” (Prøysen 1963, 100).

“Ja, nå er vi endelig trygge, da, sier frøken Kråke. – Og nå foreslår jeg at vi tilgir Bolla, så sant hun lover at det ikke skal gjenta seg at hun lager spor så de stygge sirkusmennene kan finne oss” (Prøysen 1963, 100). Her *foreslår* frøken Kråke at de alle sammen tilgir Bolla, men hun la selv all skyld på Bolla da skylden skulle fordeles. Tilgivelsen kommer også med betingelser; *så sant hun lover å ikke...* Dersom omsorg er betinget, kan den neppe være ektefølt. Inge Eidsvåg (2018) påpeker også dette med betingelser i sin bok *Læreren*:

Læreren kjærlighet til elevene må være ubetinget. Vi kan ikke si: Jeg skal være glad i deg hvis du arbeider mer med leksene, er litt høfligere eller slutter å komme for sent. Den betingete kjærlighet er ingen kjærlighet, men strategisk disiplinering. Da overtar reglene og paragrafene, sukkene og bebreidelsene. Vi ser alt det barnet mangler, men ikke hva det har (Eidsvåg 2018, 11).

Frøken Kråke har både sukket over Bolla oppførsel og bebreidet henne, og nå kommer hun også med betingelser for tilgivelsen, noe som kan gjøre at Bolla ser på seg selv som mindre verdifull. Tilgivelsen avhenger tilsynelatende av at Bolla lover å ikke gjenta fadese, hvilket betyr at hvis Bolla skulle dumme seg ut en annen gang, vil hun ikke være tilgitt for denne gang heller. Hun sier også “så sant *hun* lover”, så her henvender hun seg ikke til Bolla, men til de andre barna. Dette legger mye press Bolla, som nå er avhengig av at alle er enige i at hun skal tilgis, og samtidig skal alle de andre være vitner til hva hun lover.

Det kan tenkes at frøken Kråke gjør et eksempel ut av Bolla tilfelle, slik at de andre barna lærer seg at de ikke må gjøre noe lignende. Her inviterer teksten oss til å tenke over et pedagogisk problem. Skal pedagogen bruke eleven for å statuere et eksempel? Dette legger

uansett et stort press på Bolla, og det virker manipulerende av frøken Kråke å bruke de andre for å forme Bolla i sitt eget bilde. *Pedagogiske grunnproblemer i historisk lys* tar opp hvilke forventninger man har til pedagoger som skal løse slike utfordringer i dag. "Nå forventer en at praktiserende pedagoger skal være profesjonelle og autonome yrkesutøvere med kritisk refleksjon omkring egen praksis og evne til å foreta begrunnede valg" (Solerød 1994, 11). Det kan tenkes at frøken Kråke ville hatt problemer med å begrunne sin pedagogikk i dette tilfellet. Bolla blir stående på sidelinjen, uten mulighet for å gjøre noe annet med situasjonen enn å observere. Dette skjer også da de andre barna og frøken Kråke blir tatt til fange. "Foreløpig fulgte hun etter de andre på avstand – slik hun hadde gjort så ofte før" (Prøysen 1963, 101).

Det kan være lettere å legge skyld på noen enn å tilgi, og det kan hende frøken Kråke synes at hun selv er storsinnet når hun vil tilgi Bolla. Kan hende trenger hun å få dyreskolebarna med på dette, for å bekrefte overfor Bolla at hun er tilgitt av alle, selv om de andre barna verken la skyld på eller tilga Bolla eksplisitt. Det er uvisst om frøken Kråke bevisst prøver å skape et fellesskap i klassen, men taktikken har lyktes og "alt er som i gamle dager" (Prøysen 1963, 100).

Flere steder i historien har frøken Kråke utfordringer med å holde seg i pedagog-rollen, som for eksempel når hun sier tydelig at hun helst ville at det skulle vært noen andre enn Mikkel rev som reddet Ola rådyr (Prøysen 1963, 42). Å snakke ned andre foran elevene sine, kan gjøre barna utrygge på hvordan læreren snakker om dem selv, og det kan også være med på å forme elevenes syn på Mikkel. Med andre ord lar Prøysen henne fremstå som relativt lite pedagogisk. Imsen (2008) er inne på en slik problemstilling i *Elevenes verden*, der hun sier at problemene må løses profesjonelt. Dette betyr at "de oppfatninger du gjør deg av en situasjon, og de handlingsvalg du fatter, bør være bygd på kunnskap om skolens overordnede oppgaver [...] og hvordan barn og unge tenker, føler og samhandler" (2008, 21). Barn kan være lett påvirkelige, og det krever at pedagogen tenker over valg av ord og handling. Pedagoger er også mennesker, og når Prøysen lar frøken Kråke plumpe ut med ting, avsløres hennes menneskelige egenskaper. Leseren blir minnet om at hun også kan gjøre feil, og hun kan også bli sliten.

Som formann i foreningen for menneskenes beskyttelse, har frøken Kråke automatisk et stort ansvar i å beskytte Ruski og Snuski fra dårlig behandling. Hun minner dyreelevne på at menneskene ikke kan noe for at de er født mennesker, og man må ikke være stygge med dem som ikke er så heldige å være dyr. Dette er et mer effektivt pedagogisk og litterært grep fra Prøysens side enn å fortelle leseren at mennesker må være snille med dyrene. I denne mundus inversus, eller omvendte verden, blir det dyrenes oppgave å beskytte menneskene

og frøken Kråke må lære elevene sine å respektere menneskene. Den barnlige leseren skjønner at menneskene må være snille med dyrene. – Og skulle de få besøk av et lite pinnsvin i hagen, vet de fra Bolla nistemat at pinnsvinet liker museflesk, uten at de kanskje har tenkt over hva det vil si.

Sitt verv som formann er kanskje ikke det frøken Kråke tar aller mest alvorlig, selv om hun vil gi uttrykk for at hun gjør det. Hun går med på å la Ruski og Snuski vises frem i sirkus, og hun vil jo gjerne se på forestillingen. Igjen blir hun menneskelig og gleder seg sammen med de andre tilskuerne. Hun distanserer seg ikke fra forestillingen, for ved å gjøre det, ville hun markert en tydelig avstand mellom henne selv og resten beboerne i skogen. Frøken Kråke er folkelig, og det er kanskje nettopp det elevene hennes setter pris på. I boken forteller Mikkel om hvorfor frøken Kråke kan snakke menneskespråk:

Og jeg vet tilfeldigvis at frøken Kråke kan menneskespråket, siden den gangen hun forstuet vingen i sin barndom og bodde i et menneskehus.

- Jeg var *ikke* hos sirkusmennesker, jeg var hos en snill gammel kone, og hun prøvde ikke å lære meg noen menneskefakter. Hun sa bestandig: Kråke er kråke! Og det er det eneste jeg kan på menneskespråket (Prøysen 1963, 60).

Hun ble selv behandlet godt av et menneske en gang, og derfor vil hun beskytte menneskene. Men hun skiller mellom sirkusfolk og mennesker, og da blir det greit å gi sirkusmennene en lærepenge.

Tidlig i boken serverer frøken Kråke oss en innsikt i menneskesinnet. Nøtteliten tror ikke Bollerud vil skade Ola rådyr, for Bollerud er snill. Da svarer frøken Kråke at “selv om han er snill, så kan han sikkert gjøre mye som vi dyr ikke liker” (Prøysen 1963, 17). Kanskje dette var et lite stikk til dyreeiere. Det vi som mennesker oppfatter som snilt i vår behandling av dyr, er kanskje ikke det dyrene liker best.

Frøken Kråke har en direkte form for pedagogikk og når hun “raser” fra seg, virker det ikke som dyrebarna tar det ille opp. Bolla er den som er mest var for kritikk, mens det preller av på de andre. Nøtteliten jatter med og ignorerer samtidig kjeften han har fått, mens Helene sikkert tenker at hun er frøkens yndling uansett om hun får korreks. Historien om sirkus Mikkelikski fremstår først som en uskyldig barnebok, men den inviterer oss også til å tenke over hvor forfriskende frøken Kråkes pedagogikk kan være, eller eventuelt hvor ugunstig den er for enkelte.

12. Avslutning

Innledningsvis stilte jeg spørsmålet hvordan Prøysen realiserer seg som pedagog i *Sirkus Mikkeliški*. Historien inneholder dyrekarakterer, og vi aksepterer at dyrene er ulike av natur. Dette blir brukt som underholdningsgrep, men det viser oss samtidig hvilke pedagogiske utfordringer en pedagog kan få med de ulike elevtypene. Prøysen viser oss også at man ikke kan se på eleven som en type, og at de kan ha evner og interesser som gjør at de ikke kan presses inn i en bestemt kategori. Nøtteliten klarte for eksempel å gå på baklabbene, og Helene på forlabbene. Det er utypisk for et ekorn og en hare, og det belyser utfordringene med å se på elever som typer. Prøysen lar dyrene klare mer enn man skulle tro de var i stand til, samtidig som læreren klarer mindre (frøken Kråke kunne ikke fly ordentlig), og for en pedagog er det viktig å huske hvor sammensatt et barnesinn er og at barna må tas på alvor.

Turid Fosby Elsness skriver i sin artikkel "Forfattere på huk" (i Risa 1993) om viktigheten av å skrive på barns premisser. Det å stille seg på huk, faller ikke like naturlig for alle voksne forfattere, mener hun, og på dette området skiller Prøysen seg fra andre. "Hos Alf Prøysen ser vi en sterk interesse for og overbevisende innsikt i barnesinnet, f.eks. i "Lillebror" og "Nøtteliten" - visen om en vimsete skolegutt i dyreham (Fosby Elsness 1993, 127). Prøysen viser oss imidlertid at Nøtteliten er langt mer enn en "vimsete skolegutt". Vivi Ekström sier i *Barnbokens form* (1994) at det var vanlig at forfatterne skrev ovenfra og ned tidligere, og de kom gjerne med kommentarer til personenes handlinger, slik at barna skulle forstå hva de skulle mene om disse handlingene (1994, 68). Dette er ikke tilfelle i *Sirkus Mikkeliški*, der boken inviterer leseren med inn i handlingen, og leseren selv må gjøre seg opp en mening om det som skjer. Å vise frem handlinger og konsekvenser er en form for indirekte pedagogikk som kan ha bedre effekt på leseren enn hvis de blir fortalt hva de bør gjøre til enhver tid.

I teksten kommer det frem at Nøtteliten bare jatter med når han får konkrete beskjeder om hva han *ikke* skal gjøre, både fra mor og frøken, mens når han får beskjed om å holde utkikk, er han fokusert på oppgaven. Det kan tyde på at han tar oppgaven mer seriøst når den oppleves meningsfylt. Da har han heller ikke fått beskjed "ovenfra og ned", og dette kan også ha god pedagogisk effekt. Det var vanlig i Prøysens samtid at læreren og eleven sto i to ulike maktposisjoner, og Prøysen viser oss at det kan være nyttig når læreren lar elevene se at deres kompetanse trengs for å løse en oppgave. Frøken Kråke hadde ingen fasitsvar og var til og med åpen for å ta imot råd fra Mikkeli rev.

Imsen påpeker i dag viktigheten av å se eleven i en større sammenheng, altså å se eleven "som et menneske med forventninger, gleder og skuffelser, som en person med ankerfeste i et hjem og i et miljø utenfor skolen" (2008, 18). Videre sier hun at man som lærer må vite noe om hvordan elevene lever utenfor skoleporten, hva som rører seg i deres indre, og om hvordan elevene "oppfatter den nære og fjerne virkeligheten de er en del av" (Imsen 2008, 18). Det er ikke sikkert alle pedagoger i dag har denne innsikten i elevens komplekse verden, men det er et større fokus på at man bør ha det i dag enn det var på begynnelsen av 1900-tallet. Frøken Kråke – som ifølge Nøtteliten *tror hun vet alt* – vil gjerne vite hva som opptar fritiden til elevene, men blir rasende og oppgitt når hun hører at det er sirkus de er opptatt av. Glimtvis har hun øyeblikk der hun beskytter elevene sine og viser at hun har forståelse for deres bakgrunn. Det er allikevel Bolla pinnsvin hun stiller høyest krav til, mens hun lar de andre slippe lettere unna både ansvar og skjenn. Det er tydelig at frøken Kråke særbehandler Burre bamsegutt, og hun lager unnskyldninger for ham for å dekke over hva som egentlig foregår, enda ingen av de andre elevene har lurt på det. Dette gjør hun fordi han er prins i skogen. Burre far hadde gitt beskjed om at han skulle behandles likt som de andre, men hadde tydeligvis ikke noe imot at han fikk stubbe med krone på. Her blir spørsmålet om det er greit å forskjellsbehandle elever i det hele tatt løftet frem. Slik man kan lese teksten, har ikke Burre vokst mye på å bli særbehandlet, verken faglig eller sosialt. Prøysen viser oss at det er forskjell på å ha respekt for kongefamilien og å stakkarsliggjøre elevene. Burre må gjerne ha en krone på stubben sin, men hva hjelper det å ha en stubbe hvis han ikke skal få gå på skolen? Selv ville han jo gjerne være en del av fellesskapet.

Elevene i *Sirkus Mikkeliški* er en del av dyrelivet i skogen, der enkelte dyr må passe seg for andre, mens de største dyrene gjerne ikke trenger å frykte andre dyr i skogen. I historien om sirkus Mikkeliški er det imidlertid ingen som skal spise hverandre, slik det ville vært fare for i det virkelige livet, men de har et fellesskap som er avgjørende for historien. I virkeligheten ville et slikt fellesskap være mer usannsynlig, og Prøysen visste godt at ikke alle elevene på skolen liker hverandre og er gode venner. Igjen kan vi se på erindringsteksten for å få nyansert hans syn. Han husker at det kom en ny jente i klassen da han gikk på barneskolen, og hun ertet ham for at han hadde så rare bein. "Je hadde itte tenkt på åssen bein je hadde je, men nå begynte je å tru det jinta sa" (Prøysen 2003, 146). En dag var det nok, og Prøysen bestemte seg for å ta igjen. De kunne ha sagt mye stygt om hverandre, om oppvekstkår, fattigfolk og gårdbrukere, men de holdt seg til kallenavn, hvem som var mørkeredd eller hvem som ikke kunne tregangen. Dagen etter var jenta i bedre humør og gratulerte Prøysen med ny blyant. "Hadde det vøri som i de virkelige fortæljingom nå, så skulle vi ha vørti venner for livet, men det vart vi itte. Men hu slutte å erte meg og je slapp å stå bak uthuset og ete nista mi, og da var je fornøgd" (Prøysen 2003, 147). Dette minner litt om hvordan Bolla og Helene

oppfører seg overfor hverandre. De to er heller ikke særlig greie mot hverandre, men det ender heller ikke her med at de blir venner for livet. De er de eneste to jentene i klassen, og i bøker for barn og ungdom blir gjerne to rivaler venner til slutt. Dette skjer ikke i *Sirkus Mikkeliški*, noe som er med på å gjøre forholdet dem imellom mer realistisk. Det som er viktig, er at de lærer å akseptere hverandre på en eller annen måte mot slutten, der Bolla får litt mer medlidenhet for Helene i et øyeblikk. Dette skjer i bokversjonen, når Bolla tror at Helene er fanget i en sekk og hun reflekterer over sitt forhold til Helene.

Tårene forsvinner imidlertid fort da hun ser Helene som midtpunktet. Barn har mange følelser, og det visste Prøysen godt. Det finnes mange stubber, sanger og noveller som handler om akkurat dette. Tankene Bolla gjør seg om Helene i den alvorlige situasjonen hun tror hun befinner seg i, er med på å vise frem positive egenskaper ved Helene som Helene ikke greier å få frem selv i løpet av historien. "En snill liten skolejente" som kanskje er "litt tankeløs" er langt mer positivt enn "ertete" og "gøllei", som Bolla sier da hun beskriver Helene for Per og Turid i teaterversjonen (Prøysen 2017, 125-126).

Å oppleve å bli sett og forstått av læreren sin, er viktig for elevene. Prøysen viser oss i denne historien de ulike tilnæringsmåtene frøken Kråke har til elevene sine. Man kan argumentere for at Ola rådyr blir sett, men ikke forstått. Hun ser at styrken hans ligger i idrettsfag og at han er flink til å hoppe, men hun skjønner ikke hvorfor han absolutt ønsker å opptre i sirkus. Burre blir forstått, men ikke sett. Hun skjønner at han skjermes hjemmefra, og viser forståelse for dette. Samtidig vet hun ikke om noen styrker han har, eller hvordan hun skal få vist ham frem på en god måte for de andre i klassen. Sånn sett ser hun ikke hele eleven. Noen ganger kan det virke som hun ikke ser Bolla i det hele tatt, hun snakker nedsettende om Bolla i den tro at hun snakker med de andre elevene. Prøysen viser oss imidlertid frøken Kråkes medmenneskelighet idet Bolla ber om unnskyldning for at hun ikke var med på forestillingen for Ola, og her viser han oss samtidig at selv om man kanskje ikke har noe å unnskyldes, er det viktig at noen tar det første steget. Idet Bolla unnskylder seg, blir frøken Kråke så rørt at hun fikk "rusk" i øyet og måtte tørke seg med vingen. Frøken Kråke sier også selv at Bolla ikke trenger å unnskyldes, og at det bare er hun selv som er dum. Når en lærer har oppført seg taktløst, vil det være positivt for eleven å se at læreren ikke er for stolt til å innrømme feil. En tilsynelatende uskyldig billedbok for barn kan altså være med på å løfte frem interessante pedagogiske spørsmål og dilemma.

Prøysen viser oss gjennom denne fortellingen at alle mennesker har noe unikt og godt ved seg som man skal verne om. Selv egenskapene man setter minst pris på, kan komme godt med når det trengs. Bolla, som aldri får ny kåpe, men må "drasse rundt med de samme piggene bestandig" (Prøysen 1963, 10), får bruk for piggene flere ganger i historien. Mikkel,

som ikke bare er en utmerket retoriker, får ting til å skje når han får barna med på lag. Frøken Kråke sier selv, ironisk nok, at man ikke skal tro det verste bestandig, og Mikkel beviser også at han er langt mer sympatisk enn dyrefabelens sleipe og sleske reveskikkelse. Nøtteliten erter og oppfører seg vimsete, men ikke når det virkelig gjelder. Han har mer innsikt i mennesker enn frøken Kråke er klar over at han har. Helene, som kanskje ofte møter misunnelse fordi hun er så pen, blir gjerne oppfattet som jålete. Det virker også som hun ønsker å bli sett på som mer voksen og tatt mer seriøst enn hun blir. Når alle elevene blir tatt med på lag, kommer styrkene deres frem. Her mener jeg Prøysen kan være en inspirasjon for pedagoger i dag. Han tok barna på alvor. Han var interessert i dem. Han så barna, og ved å løfte dem frem gjennom forfatterskapet sitt og gi dem en stemme, lar han også andre se dem.

Litteraturen hans kan også løfte frem pedagogiske utfordringer, enten det var tilsiktet eller utilsiktet fra hans side, og etter min mening er *Sirkus Mikkelikski* et litterært verk som får frem mange problemstillinger pedagoger står overfor. Prøysen hadde ingen moralsk pekefinger, eller pekestokk for den del. Han hadde noe bedre; han hadde skrivemaskin og idéen om en flosshatt og sirkus-svepe!

Ærede herskaper, takk for denne strålende aften!

Bibliografi

Aesop's Fables. 1994. Hertfordshire: Wordsworth Editions Limited.

Andersen, Per Thomas. 2001. *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bergem, Trygve. 2012. *Læreren i etikkens motlys. Innføring i yrkesetisk tenkning og praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Beyer, Harald og Edvard Beyer. 1963. *Norsk litteratur historie*. Oslo: Aschehoug.

Beyer, Harald og Edvard Beyer. 1970. *Norsk litteratur historie*. Oslo: Aschehoug.

Beyer, Harald og Edvard Beyer. 1978. *Norsk litteratur historie*. Oslo: Aschehoug.

Beyer, Harald og Edvard Beyer. 1996. *Norsk litteraturhistorie*. Oslo: Tano Aschehoug.

Birkeland, Tone og Gunvor Risa (red.). 1993. *Litteratur for barn. Artiklar om barns bøker og lesing*. Oslo: LNU og J. W. Cappelens Forlag.

Birkeland, Tone, Gunvor Risa og Karin Beate Vold. 1997. *Norsk barnelitteraturhistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Bjørnsrud, Halvor og Svein Nilsen (red.). 2008. *Tilpasset opplæring – intensjoner og skoleutvikling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Børhaug, Kjetil, Anne-Brit Fenner og Laila Aase (red.). 2005. *Fagenes begrunnelser. Skolens fag og arbeidsmåter i danningperspektiv*. Bergen: Fagbokforlaget.

Dale, Johs. A. 1965. *Norsk litteraturhistorie for gymnaset*. Oslo: Cappelen.

Dewey, John. 1997. *Experience and Education*. New York: Touchstone.

Eidsvåg, Inge. 2004. "Menneske først" Utdanningsdirektoratet.

Eidsvåg, Inge. 2015. "Alf Prøysen, en stor dikter, kanskje den største i etterkrigstida? Ja. Men pedagog?" Publisert i Utdanningsnytt 19. juni 2015.

Eidsvåg, Inge. 2018. *Læreren. Betrakninger om kjærlighetens gjerninger*. Oslo: Cappelen Damm.

Eidsvåg, Inge. 2021. *I livets skole. Rapport fra en avgangselev*. Oslo: Cappelen Damm.

Fidjestøl, Alfred. 2013. *Trass alt: Det norske teatret: 1913-2013*. Oslo: Samlaget.

- Fidjestøl, Kirkegaard, Aarnes, Aarseth, Langum og Stegane. 1996. *Norsk litteratur i tusen år. Teksthistoriske linjer*. 2. utg. Oslo: LNU og Cappelen Akademisk Forlag.
- Fjæstad, Knut. 1979. - *en dag i mårrå. Unge år med Alf Prøysen*. Oslo. Tiden Norsk Forlag.
- Fykseen, Bjørn Ivar. 2012. *Alminnelige arbeiderfolk. Om Alf Prøysens prosaforfatterskap*. Oppland: Oplandske Bokforlag
- Fykseen, Bjørn Ivar. 2020. *Almuens opera. Om Trost i taklampe og litterære klasseskiller i Alf Prøysens forfatterskap*. Oslo: Gyldendal.
- Hagen, Helge og Dag Solberg. 1984. *Med en fiol bak øret. En bok om Alf Prøysen*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Hagemann, Sonja. 1978. *Barnelitteratur i Norge 1914-1970*. Oslo: H. Aschehoug & CO.
- Havnevik, Ivar. 2005. *Den store norske diktbogen*. Oslo: Pax forlag.
- Horn, Anne (red.). 1997. *Morn, morn. Barnetimen for de minste 50 år*. Oslo: Bokklubbens Barn.
- Imerslund, Knut (red.). 1995. "Alf Prøysen og skolen" i *Alf Prøysen - idylliker eller opprører? Artikler om Alf Prøysens forfatterskap*. Oppland: Oplandske Bokforlag.
- Imerslund, Knut (red.). 2002. *Graset er grønt for ælle. Ei bok om Alf Prøysen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Imsen, Gunn. 2008. *Elevens verden. Innføring i pedagogisk psykologi*. 4 utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Karlsen, Ole (red.). 2015. "vakkervisa hu skulle søngi" om Alf Prøysens lyrikk. Vallset: Oplandske bokforlag.
- Kirke- og undervisningsdepartementet. 1939. *Normalplan (mønsterplan) for landsfolkeskolen*. Oslo: Aschehoug.
- Kirke-, undervisnings- og forskningsdepartementet. 1996. *Læreplan for den 10-årige grunnskolen*. Oslo: Nasjonalt læremiddelsenter.
- Kristvik, Erling. *Læreryrket. Innføring i pedagogikk. I opsedinga*. 1925. Oslo: Olaf Norlis Forlag.
- Krumsvik, Rune J. (red.) 2007. *Skulen og den digitale læringsrevolusjonen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lancelot, Toril Bang og Ørjasæter, Tordis. 1996. *Barn og bøker*. Oslo: Cappelen.
- Lundmark, Margareta. 1984. *Sangviniker m fl. Om de fyra temperamenten*. Falun: Bokförlaget Robert Larson AB.

- Mjør, Ingeborg, Tone Birkeland og Gunvor Risa. 2000. *Barnelitteratur - sjangrar og teksttypar*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Morgenbladet 1954, 18. desember. (Hentet fra nb.no)
- Morgenbladet 1968, 10. september. (Hentet fra nb.no)
- Myhre, Reidar. 1989. *Grunnlinjer i pedagogikkens historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Myhre, Reidar. 2005. *Grunnlinjer i pedagogikkens historie*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Neill, Alexander S. 1965. *Summerhill: radikal barneoppdragelse*. Oslo: Pax Forlag.
- Norsk barnebokinstitutt. 1992. *Priser og premiering av norsk barne- og ungdomslitteratur*. Skriffter Nr. 4.
- Olsen, Heidi Marie. 2002. "Snille onger. Moralsyn og moralformidling i noen stubber av Alf Prøysen" I *Graset er grønt for æille. Ei bok om Alf Prøysen*, redigert av Knut Imerlund, 163-173. Bergen: Fagbokforlaget.
- Prøysen, Alf. 1945. *Dørstokken heme*. Høvik: Høvik Bokhandel.
- Prøysen, Alf. 1951. *Alle barns rim og regler*. Stavanger: Stabenfeldt forlag.
- Prøysen, Alf. 1963. *Sirkus Mikkelikski*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Prøysen, Alf og Asbjørn Toms. 1968. *Sirkus Mikkelikski. Barnekomedie i 6 bilete. Med regler og rim og simsalabim*. Upublisert maskinskrevet manus (privat eie).
- Prøysen, Alf. 1989. *Teskjekjerringa på blåbærtur*. Aarhus Stiftsbogstrykkerie for Tiden Norsk Forlag.
- Prøysen, Alf. 1989. *Trost i taklampa*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Prøysen, Alf. 1992. *Fra Sparegrisen til Romjulsdrøm. Viser og regler for barn*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Prøysen, Alf. 1998. *Spaserveier i granskog. Lørdagsstubber 1951-1961*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Prøysen, Alf. 1998. *Tia og timen. Lørdagsstubber 1962-1970*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Prøysen, Alf. 2000. *Jinter je har møtt. Onger er rare*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Prøysen, Alf. 2003. *Muntre minner fra Hedemarken. Det var da det og itte nå*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Prøysen, Alf. 2003. *Sirkus Mikkelikski*. Oslo: Gyldendal.
- Prøysen, Alf. 2014. *Sirkus Mikkelikski*. Oslo: Gyldendal.
- Prøysen, Alf. 2014. *Viser og dikt 1932-1970, vol. 1*. Red. Elin Prøysen og Per Husby. Oslo: Musikk-Husets Forlag.

- Prøysen, Alf. 2014. *Viser og dikt 1932-1970, vol. 2*. Red. Elin Prøysen og Per Husby. Oslo: Musikk-Husets Forlag.
- Prøysen, Alf. 2014. *Viser og dikt 1932-1970, vol. 3*. Red. Elin Prøysen og Per Husby. Oslo: Musikk-Husets Forlag.
- Prøysen, Alf. 2017. *Sirkus Mikkeliški og Teskjekjerringa*. Drama for barn - teatrets sjel [8]. Oslo: Vidarforlaget.
- Prøysen, Elin. 1989. *Pappa Alf*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Prøysen, Elin. 1997. Alf Prøysen. *Da jeg var liten*. Oslo: Gyldendal Tiden.
- Risa, Gunvor. 1993. *Litteratur for barn. Artiklar om barns bøker og lesing*. Gjøvik: LNU/Cappelen.
- Rud, Nils Johan. 1975. *Alf Prøysen forteller*. Oslo: Den norske Bokklubben.
- Ruge, Herman. 1961. *Norsk litteraturhistorie for gymnaset*. Oslo: Cappelen.
- Rustad, Hans Kristian og Anne Skaret (red.). 2015. *Alf Prøysen, kunsten og mediene*. Oslo: Novus forlag.
- Røsbak, Ove. 1992. *Alf Prøysen. Præstvægen og Sjustjerna*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Røsbak, Ove. 2002. "Den farlige latteren. Om Alf Prøysens narrerolle" I *Graset er grønt for ælle. Ei bok om Alf Prøysen*, redigert av Knut Imerslund, 11-20. Bergen: Fagbokforlaget.
- Solerød, Erling. 1994. *Pedagogiske grunnproblemer i historisk lys*. Otta: TANO.
- Stegane, Idar, Eiliv Vinje og Asbjørn Aarseth. 1998. *Norske tekster. Lyrikk*. Oslo: Cappelen.
- Steiner, Rudolf. 1974. *Oppdragelsen som sosialt spørsmål*. Oslo: Antropos forlag.
- Store norske leksikon, snl.no, <https://snl.no/flegmatisk> (Besøkt den 20.05.2021).
- Spurkeland, Jan. 2011. *Relasjonspedagogikk. Samhandling og resultater i skolen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Syn & Segn (trykt utg.). 1955. Vol. 61.
- Sæverot, Herner. 2013. *Indirect Pedagogy. Some Lessons in Existential Education*. Sense Publishers.
- Udir, 2020. Læreplan <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/formalet-med-opplaringen/>
- Vestheim, Geir (red.) 1980. *Ei bok om Alf Prøysen*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Viken, Torhild. 1985. "Alf Prøysen" I *Norske klassikere*, redigert av Peter Anker, Kjell Bækkelund og Eilif Straume, 414-423. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Vold, Jan Erik (red.) 2014. Alf Prøysen. *Lørdagsstubber*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.

- Vold, Karin Beate. 1999. «Radiostemmene som forandret barnelitteraturen. Historien om et lykkelig møte mellom medier». I *Norsk barndom i to etapper*, redigert av Harald Bache-Wiig, 105-114. Oslo: Fagbokforlaget.
- Wiig, Hanna (red.) 1951. *Esops fabler*. Norge: J. W. Eides forlag
- Ørjasæter, Tordis. 1996. *Menneskenes hjerter: Sigrid Undset - en livshistorie*. Oslo: Aschehoug.

Sammendrag

Alf Prøysen (1914-1970) er en av Norges aller mest kjente og kjære forfattere. Han blir ofte forbundet med sitt forfatterskap for barn, selv om han skrev like mye for voksne. Mange vil hevde at det er gjort overraskende lite forskning på hans forfatterskap, til tross for suksessen han oppnådde som forfatter og visesanger. Selv om forskning på hans litterære verk økte i omfang på 2000-tallet, er det fortsatt mye som ikke er utforsket, og flere litteraturforskere mener det skyldes at barnelitteratur tidligere ikke ble sett på som kvalitetslitteratur.

Barneboken skulle tradisjonelt ha pedagogisk innhold. I og med at Prøysen skrev for barn og opptrådte i Barnetimen for de minste i NRK radio, forholdt han seg til barn daglig i sitt arbeid. Han ble dermed pedagog enten han gikk inn for det eller ei.

Det er, så vidt meg bekjent, ikke gjort noen større forskning på det pedagogiske i hans forfatterskap, og det er heller ikke gjort noen større forskning på hans verk *Sirkus Mikkelikski*. I denne fortellingen møter vi blant annet karakterene Nøtteliten, Bolla pinnsvin, Helene harefrøken, Ola rådyr, Burre bamse og læreren deres, frøken Kråke. I tillegg spiller Mikkkel rev en viktig rolle, og selv om han ikke er elev på dyreskolen, må frøken Kråke forholde seg til ham i kraft av at hun er pedagog. I og med at handlingen utspiller seg på en dyreskole, mener jeg dette verket egner seg spesielt godt til å undersøke Prøysen som pedagog. Jeg ser på hvordan de pedagogiske aspektene kommer til syne i fortellingen, og undersøker om vi kan lære noe av dette verket, som ikke egentlig var ment til å være en lærebok for pedagoger eller voksne.

Sirkus Mikkelikski var opprinnelig et teaterstykke og ble satt opp i 1954, og senere ble fortellingen gitt ut som bok (1963). Konflikten er den samme i begge versjonene; Ola rådyr blir tatt til fange for å brukes i et menneskesirkus, samtidig som Mikkkel rev er på jakt etter mennesker som kan opptre i hans sirkus Mikkelikski. Da sjangeren ble endret fra dramatisk til episk tekst, lot Prøysen dyrene være hovedpersonene i fortellingen, i motsetning til menneskebarna i teaterversjonen, og dyreskolen ble et tydeligere kollektiv. Jeg undersøker hvordan frøken Kråke behandler elevene sine, sett opp mot pedagogikk fra 1920-tallet (da Prøysen selv gikk på skole), 1950-tallet (da historien ble skrevet) og pedagogikk i dag (2020-tallet). Videre undersøker jeg hvordan et litterært verk kan løfte frem problemstillinger en pedagog står overfor i møte med hver enkelt elev, og hvordan Prøysen synliggjør den anvendte pedagogikkens innvirkning på elevene.

Abstract

Alf Prøysen (1914-1970) is one of Norway's most famous writers. He is often associated with his literature for children, although his authorship for adults is just as comprehensive. Many people claim there is done surprisingly little research on his authorship, despite his enormous success as a writer and singer. Even though there was an increase in research on his literary work in the 2000s, there is still a lot of research to be done, and several literary researchers address the fact that children's literature traditionally was not seen as worthy of research. Literature for children was supposed to be educational. As Prøysen both wrote for children and performed in *Barnetimen for de minste* on NRK radio, he had to relate to children daily through his work. Therefore, he was an educator whether he intended to be so or not.

There is, to my knowledge, not done any extensive research on the educational aspect in his authorship, and neither on his story *Sirkus Mikkelikski*. Here, we meet Nøtteliten, Bolla pinnsvin, Helene harefrøken, Ola rådyr, Burre bamse and their teacher frøken Kråke, among others. In addition, Mikkkel rev plays an important role in the story, and despite the fact that he is not a pupil in the animal school, the teacher must relate to him as an educator. Since the setting is the animal school in the woods, I regard this literary work as an excellent starting point to examine Prøysen as an educationalist. I am examining how the educational aspects come to play in the story, and whether we can learn anything from this story, which was not originally meant as a guidance to educationalists or adults.

Sirkus Mikkelikski was originally a play from 1954, and it was later published as a book (1963). The conflict is the same in both versions; Ola rådyr is captured by humans to perform in their circus, whilst Mikkkel rev is looking for humans to perform in his own circus Mikkelikski. As the genre changed from a dramatic text to an epic text, Prøysen let the animals play the main roles in the story, as opposed to children in the play, and the animal school became a more evident community. I examine how the teacher, frøken Kråke, treat her pupils in accordance with pedagogy from the 1920s (when Prøysen attended elementary school), the 1950s (when the story was written) and pedagogy today (the 2020s). Furthermore, I examine how a literary work can highlight issues an educationalist faces and how Prøysen show us how the applied pedagogy affects the pupils.

Vedlegg A – Prøysenstatuene

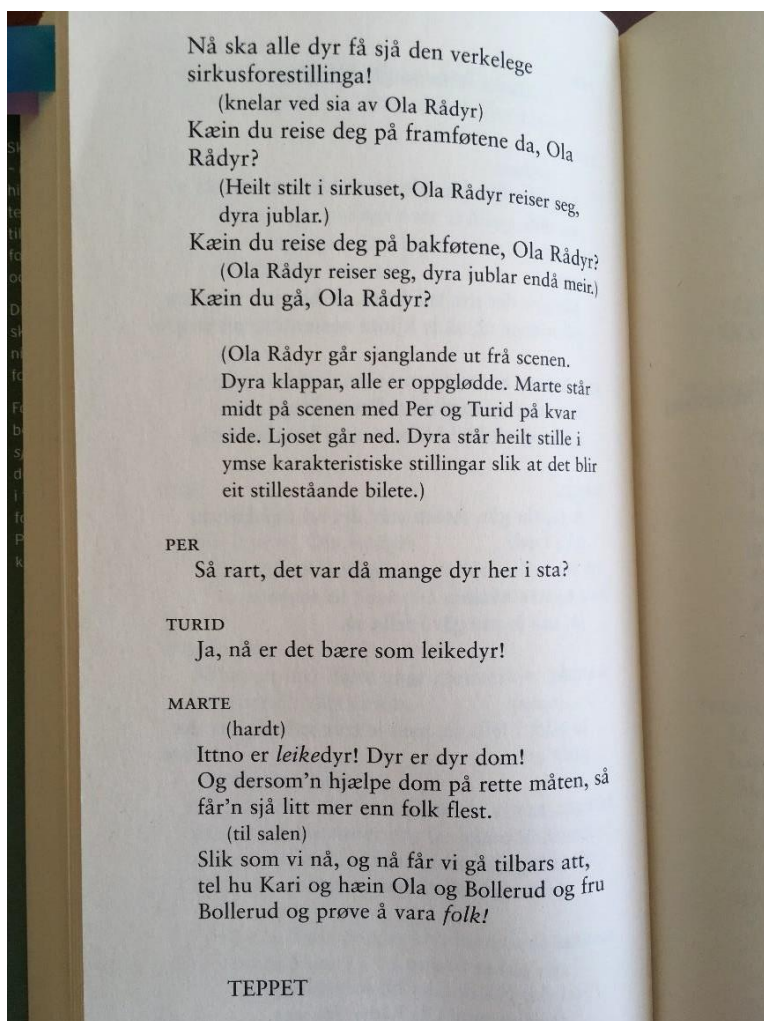

Prøysenstatuen i Nittedal kommune

Prøysenstatuen ved Prøysenhuset og Prøysenstua i Ringsaker kommune

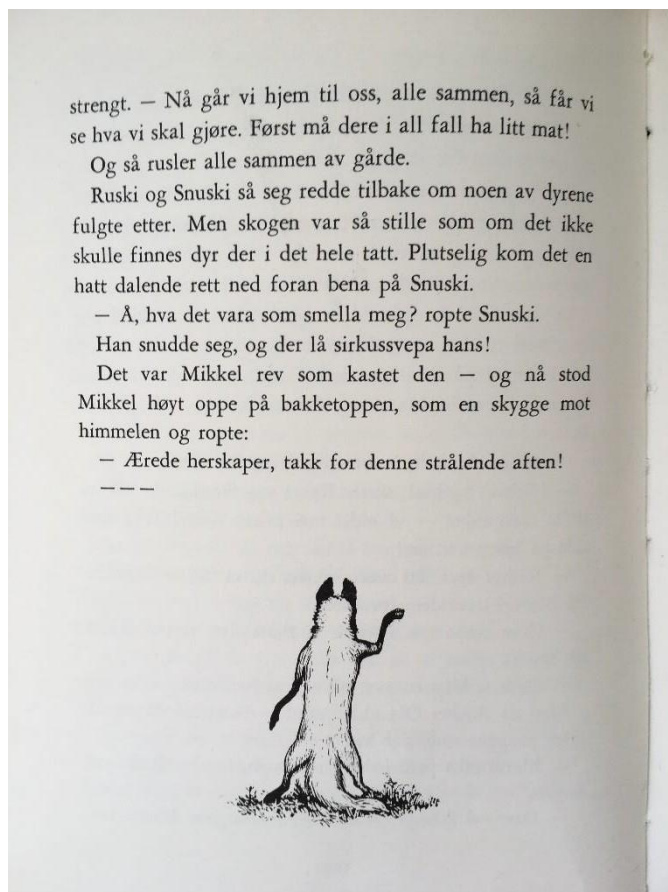
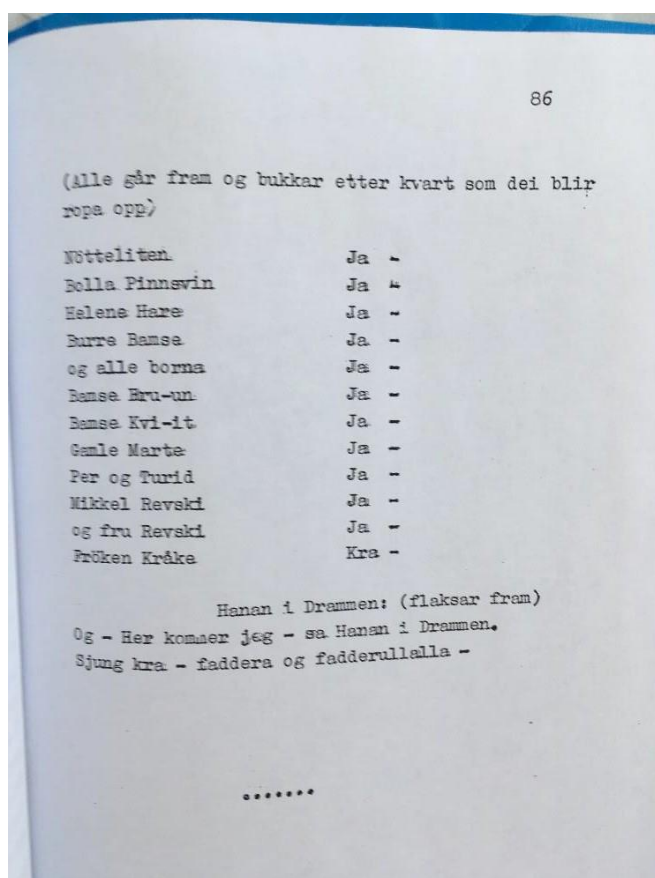
Vedlegg B – Siste side

Øverst til venstre: siste side i teatermanuskriptet fra 1954

Øverst til høyre: siste side i teatermanuskriptet fra 1968

Til høyre: siste side i boken fra 1963

Vedlegg C – Forsiden av de ulike bokutgivelsene av *Sirkus Mikkeliški*

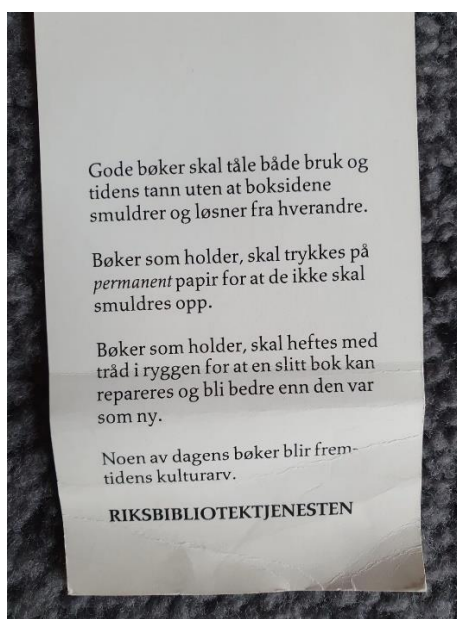
Fra venstre: 2014-utgaven, førsteutgaven fra 1963, 2003-utgaven.

Vedlegg D – Bolla promoterer kvalitet

Bolla pinnsvin ble valgt som Riksbibliotekjentestens ansikt utad da kvalitet i papiret skulle promoveres.

Dette ble det t-skjorter, notatbøker, buttons og bokmerker av.

Vedlegg E – Karakterene fra *Sirkus Mikkeliški* på forbrukerprodukter

Tegningene fra Sandnes Media er brukt på barneservise, og karakterene fra *Sirkus Mikkeliški* preger også sølvbestikk, sølvkopper og smykker.

